Ayurvedasrama Series – 2

PATHYÂPATHYA

A

Treatise on Dietetics

BY

KAVIRAJ VISVANATH SEN

with a Telugu Tica

CALLED

VIVARANA

BY

Ayurveda Marthanda, Bhishangmani

Pandit D. Gopalacharlu, A.V.S.,

Principal, S.K.P.D. Ayurvedic College and Ayurvedic Doctor and Senior Physician, S.K.P.D. Hospital, Madras
Examiner, Mysore Government Ayurveda Vidvat Examinations
Commentator on Susruta, Madhavanidana, Arkaprakasika
and Gold Medalist in the Various Industrial and Agricultural Exhibitions in India,

AYURVEDASRAMA, MADRAS

1911.

[Price Re. 1

MADRAS:

PRINTED AND PUBLISHED AT

THE AYURVEDIC PRINTING WORKS

AT THE AYURVĒDASRAMA,

75, Acharappan Street, George Town.

ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాల — ౩.

శ్రీ ధన్వంతరయే నమః.

శ్రీ విశ్వనాథకవిరాజుచే రచియింపబడిన

పథ్యాపథ్యము.

ఇది

చెన్నపురి యస్. కే. పి. డి. ఆయుర్వేదకాలేజీ ప్రిన్సిపాలును,
యస్. కే. పి. డి. హాస్పిటల్ ప్రధానవైద్యులును,
మైసూరు గవర్నమెంటు ఆయుర్వేద విద్యాపరీక్షకులును,
శ్రీ నగరి ఆయుర్వేద విద్యాపీఠ సభ్యులును,
సుశ్రుత - మాధవనిదాన - అష్టాంగసంగ్రహాదిక ముఖ్య గ్రంథములకు
వ్యాఖ్యాకర్తలును,
భారతఖండమందలి కొచ్చిను మహాసభానుబంధముగ జరిగిన
మహావస్తు ప్రదర్శనములలో అనేక స్వర్ణపదక బిరుదావళులను పొందిన
ఆయుర్వేదమహోపాధ్యాయ, భిషగ్రత్న

పండిత డి. గోపాలాచార్యులు, ఎ. వి. యస్. గారిచే

విపులముగ విశేషార్థములతో వ్రాయబడిన

వివరణ

మను నాంధ్రటీకాసహితముగ

చెన్నపురి:
౫౫ ఆచార్యప్పనాయకుని వీధియందుగల
స్వీయ
ఆయుర్వేద ముద్రాయంత్రమున ముద్రింపబడి
ఆయుర్వేదాశ్రమమున ప్రకటింపబడినది.

 ౧౯౧౧. [వెల రూ. ౧.

VAIDYARATNA

PANDIT D GOPALACHARLU, A V S A M B.

FOUNDER

AYURVEDASRAMAM

REVIVER OF AYURVEDA IN SOUTHERN INDIA

ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాల
నియమములు.

వేదాదుల యావిర్భావ కాలమునుండి ప్రసిద్ధి నొందినవియు నిదివఱకెన్నఁడు ప్రచురములు కానట్టియు ప్రతిమనుజున కర్తవ్యాంగావశ్యకము లగునవియు నగు నాయుర్వేద గ్రంథములను గొన్నిటి నాంధ్రటీకాసహితములుగను, కొన్ని కేవల యాంధ్రీకరణములుగను జేసి ముద్రించి "ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాల" యను పేరుతో 1911 సం॥ జనవరినుండి ప్రకటించుచున్నాఁడను

ఇందు ముఖ్యముగ రోగములను జక్కఁగఁ దెలిసికొను నుపాయములలో నొకటగు "మాధవనిదాన" మను సుప్రసిద్ధ సంస్కృతగ్రంథమునకు 'నిదానదీపిక' యను నాంధ్రవ్యాఖ్యను రచించి ప్రథమపుష్పముగ ముద్రించితిని.

ప్రతిరోగియు నాచరింపఁదగిన పథ్యములగు నన్నము, కూరలు, పప్పులు, మాంసరసములు, శరీర వ్యాయామములు, వీనిలో నాచరింపఁగూడని యపథ్యములును మఱియు నాయా చికిత్సావసరముల పథ్యాపథ్యములగు వస్తి వమన విరేక స్వేద ప్రతిసారణాది క్రియలయొక్క వివరణమును, రోగములు రాకుండ నారోగ్యముగ నుండుటకై వసంతాది ఋతువుల యందు నాయా ఋతుధర్మముల ననుసరించి యాచరింపఁదగిన యాహార విహారాది హితాహితములను బోధించెను కవిరాజ

శ్రీవిశ్వనాథసేన కృత "పథ్యాపథ్య" మను పుస్తకమునకు "వివరణ" మను నాంధ్రటీక రచియించి ద్వితీయ గుచ్ఛముగ ముద్రించితిని.

మఱియు నాయుర్వేద వైద్యమందలి ప్రత్యేక ప్రత్యేక విషయములనంబరగు శస్త్ర,గర్భిణీ,రసాయన, ఔషధతత్వము, మొదలగు కొన్నిటిని నితర వైద్యపద్ధతులలోఁ జక్కఁగఁజర్చించి యాంధ్రభాషలో గ్రంథము లుగ వ్రాసి ముద్రించెదను.

దేశాభివృద్ధికిని, సర్వజనారోగ్యమునకును, నావశ్యకములైన గ్రంథములు ప్రచురించి సర్వత్రాయుర్వేద గ్రంథాభివృద్ధిచేయుటయే యీ గ్రంథమాలయొక్క యుద్దేశము

గ్రంథమాలయందలి గ్రంథములన్నియు జనోపయోగమునకొఱకై ముద్రింపఁబడుచున్నందున సులభమైన వెలలకు నియమింపఁబడును.

ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాలలోఁ బ్రచురింపఁబడు గ్రంథములన్నియుఁ గైకొనుటకు నొప్పుకొనువారు శాశ్వతపుఁజందాదారులుగ నెంచఁబడుదురు

శాశ్వతపుఁజందాదారులకు మాగ్రంథమాలలోనిమాధవనిదానమునకుతప్ప మిగిలిన గ్రంథములన్నిటికిని నియమించిన ఖరీదులలో నొకరూపాయకు నాలుగు అణాలవంతునఁ దగ్గించి యిచ్చెదను.

శాశ్వతపుఁజందాదారులు కానివారికి నిర్ణీతమగు వెలలకు నేమాత్రము తగ్గింపఁబడదు.

శాశ్వతపు జందాదారులుగాని, శాశ్వతపు జందాదారులు కానివారలుగాని యంచెకూలి (వి. పి. చార్జి) వగైరాలు భరింపవలెను

ఈగ్రంథమాలలో మొదటిగుచ్ఛమగు "మాధవనిదానము" నకు మిక్కిలి తక్కువవెల యేర్పాటుచేయుటచేత దానికి నిర్ణీతమగు రు 3—0—0(మూడురూపాయల) వెలకు నేమియు తగ్గింపబడదు

మా గ్రంథమాలకు శాశ్వతపు జందాదారులుగనుండువారు ముందుగా జందాధనమును నియ్యనక్కఱలేదు

పుస్తకములు ముద్రణమైనతోడనే ముందుగా తెలియజేసి యాయా గ్రంథములను వి. పి. గా బంపెదను

శాశ్వతపు జందాదారులుగా నుండదలచినవారు ప్రవేశము రుసుము క్రింద రు. 0—2—0ల పోస్టుబిళ్లలను బంపుచు నింపఁగ నంపబడిన ప్రకారము గ్రంథమాలాధిపతులకు నుత్తరమును వ్రాసికొనవలయును.

అట్లు ప్రవేశము రుసుమును ముందుగా బంపక పుస్తకములను గోరువారికి ముందుగా బంపెడు పుస్తకముల వీ.పీ.లో రెండు అణాలను జేర్చి వసూలుచేయబడును.

ఆయుర్వేదాశ్రమ
55 ఆచారప్పనాయక వీధి
జార్జిటౌన్ మదరాసు.
25-4-1911.

ఆయుర్వేదమార్తాండ బిరుదాంకిత,
పండిత డి. గోపాలాచార్యులు, ఎ.వి.యస్.

అయ్యా,

ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాలలో ప్రచురించు పుస్తకముల నన్నిటిని గొనగోరుచున్నాడను

కావున నన్ను శాశ్వతపు చందాదారులలో నొకనిగా జేర్చికొని యన్ని గ్రంథములు వి. పి. మూలమున బంపుచుండ వలెనని ప్రార్థించుచున్నాడను

ప్రవేశ రుసుము క్రింద నిందులో రెండు అణాల పోస్టు చీట్లను పంపినాడను

పేరు.

గ్రామము

తపాలాఫీస్.

జిల్లా.

ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాలయందు ముద్రింపఁబడు

ఆయుర్వేద గ్రంథములు.

ఆయుర్వేద సూత్రములు (సంస్కృత వ్యాఖ్యాన సహితము లు)

కాశ్యపసంహిత	శివతత్త్వరత్నాకర
కల్యాణకారక.	సిద్ధనాడీతంత్ర
ఆనందకంద.	రసపద్ధతి
రసార్ణవ.	భేషజకల్ప.
రససార.	వైద్యావలిక
వాగ్భటమండనం.	రసప్రదీపము

మొదలగు గ్రంథములు యనేక గ్రంథముల సాహాయ్యము నైనను నాయుర్వేదాశ్రమ పండితులచేతను చక్కఁగఁ బరిశోధింపంబడి ముద్రణమునకు సిద్ధముగ నున్నయవి

మఱియుఁ బై గ్రంథములుగాని యింక నితర వైద్యగ్రంథములుగాని యొవరివద్దనైన నుండినయెడల మా కార్యాలయమునకు దయతోఁ బంపిన వందనములతో నందుకొని మా పుస్తకములతో సరిచూచుకొని పంపెదము.

ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాలలో ప్రకృతము

ముద్రణలోనున్న

గ్రంథములు.

ఆయుర్వేదపరిభాష. (సంస్కృతమూలము తెనుగు వ్యాఖ్య)

నాడీతంత్రము ,,

సుశ్రుతసంహిత ,, (సచిత్రము)

మసూరిక (అనేకాయుర్వేద గ్రంథముల, నాధా-
రము చేసికొని వ్రాయబడిన తెనుగు)

విషూచి. ,,

జ్వరము. ,,

విక్రయమునకు సిద్ధముగనున్న గ్రంథములు.

	రు. అ. పై.
మాధవనిదానము. (రాయల్ 8 పేజీలసైజు మొత్తముపేజీలు 600)	3—0—0
పథ్యాపథ్యము. (క్రౌను 16 పేజీలసైజు మొత్తము 200 పేజీలు) శాశ్వతపు చందాదారులకు	0—12—0.
,, ఇతరులకు	1—0—0
ఆయుర్వేదము. (ఉపన్యాసము) (క్రౌను 16 పేజీలసైజు పేజీలు 40)	0—4—0.

పోస్టేజి ప్రత్యేకము.

పండిత డి. గోపాలాచార్యులు, ఎ. వి. య్యస్.
ఆయుర్వేదాశ్రమము, ౧౮, ఆచారప్పన్ వీధి,
జార్జిటౌను, మదరాసు.

పీఠిక

శ్రీమత్పరమాత్మునిచే సృజింపఁబడినమానవులకుఁ బలువిధంబులైనకారణములచే సంభవించు వ్యాధులను నివర్తింపఁ జేయ నాయుర్వేదము నిర్మింపఁబడియె. అట్టి యాయుర్వేదమున ఋషిపుంగవు లనేకవిధములుగ మానవుల బాధించు జ్వరాదిరోగములఁ దెలిసికొనుటకై యున్నట్టి నిదానములను, వాని నివారణమునకై చికిత్సలను వాని సాధ్యాసాధ్య లక్షణములను విస్తరముగ నిరూపించిరి.

మఱియు నిదానాదులచే నిశ్చితమగు వ్యాధిసామాన్యమునందుఁ జికిత్సారంభమునకుఁ బూర్వమేగాని వ్యాధుల కనుకూలముగ నాచరింపఁదగిన రోగశమనోపాయములు పెక్కులుగలవు. ఇవియే పథ్యములనంబరఁగు. పథ్యమనఁగా లోకమున సాధారణముగా వ్యవహరింపఁబడు నాయా వ్యాధుల నివర్తింపఁ జేయు భోజనము, శాకాదులు, విహారములేగాక యౌషధగ్రహణోపాయ సాఫల్యమునకుఁగూడ పథ్యమని యీ గ్రంథమున గ్రహింపఁదగును

"వినాపి భేషజైర్వ్యాధిః పథ్యాదేవ నివర్తతే। నతుపథ్యవిహీనస్య భేషజానాం శతైరపి" పథ్యనియమముగలవానికి నౌషధసేవలేకయే రోగనివర్త్తి కాఁగలదనియు పథ్యనియమములేనివాని కెన్నివిధములగు నౌషధసేవ జరిగినను ఫలములేదనియు నీగ్రంథాదిని బోధింపఁబడియుండుటచేతఁ బ్రతిరోగికిని నౌషధసేవనకన్న నాహారాదులయందుఁ బథ్యాపథ్యనియమములే ముఖ్యములై యున్నవని.

అట్టి పథ్యాపథ్య నిర్ణయము చరకాది మహర్షి ప్రణీతములగు నాయుర్వేదీయ గ్రంథములలోఁ జికిత్సాభాగములయందాయా వ్యాధుల ననుసరించి సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నను చికిత్సకులకు నేక గ్రంథ పర్యాలోచనచే

గలుగు శ్రమను నివర్తిచేయుటకై యీ గ్రంథకర్తయగు "కవిరాజ విశ్వనాథ సేన్" అనేక గ్రంథములనుండి పథ్యాపథ్యములనన్నిటి నొక్కచోటఁ జేర్చి నుద్యమించి స్నేహము, స్వేదము, వమనము, విరేచనము మొదలగు కర్మల యొక్కయు, అన్నము, శాకము, యూషము, ఫలము, మాంసము, మున్నగు నాహార పదార్థములయొక్కయు, వ్యాయామాది విహారములయొక్కయు రోగములు గాకుండ ఆరోగ్యముగనుండుటకై వసంతాది ఋతువులయందు నాయా ఋతుధర్మముల ననుసరించి యాచరింపఁదగిన యాహారవిహారాది హితాహితములను జక్కగఁ జర్చించి "పథ్యాపథ్యము" అను పేర నీగ్రంథమును రచించి లోకమునకు మహోపకారము సల్పెను.

ఈ గ్రంథకర్త గ్రంథాంతమునఁ గనఁబఱచిన "కాశ్యపగోత్రియమాపన్నే ప్రకాశ పతిర్వైత్రః ప్రసౌభ్రాతస్తుయః తే అత్రిసపనస్యనత్కవిమాన్యో నృసింహ సేనో మహతాం మనీషీ । శ్రీగౌరీనరసింహసేనతనయో నిష్కృత్య తత్త్వోన్నిశ్చితం పథ్యాపథ్యవినిశ్చయం సమతనోత్ శ్రీవిశ్వనాథస్సుధీః" అను శ్లోకముచే గ్రంథకర్త కీర్తి శాలియగు నమాపతియనువానికిఁ బౌత్రుఁడనియు, కవిశ్రేష్ఠుండును వైద్య శిరోమణియునగు "తపనుఁడు" అను వానికిఁ బుత్రుఁడనియు, గౌరీనరసింహ సేనులను దంపతులకుఁ బుత్రుండనియు, "విశ్వనాథుఁ" డను పేరుకలవాఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది కాని యాతని కాలము మున్నగునవి స్పష్టపడవు.

ఐతేయు "నరసింహసేన్" అని తన తండ్రి పేరును జూపుటచే నీగ్రంథకర్త ప్రకృతికాలమున వంగదేశమునందలి 'మహామహోపాధ్యాయ కవిరాజ శ్రీద్వారకానాథసేన్' 'మహామహోపాధ్యాయ కవిరాజ విజయరత్న సేన్ కవిరంజన్' మొదలగు వైద్యప్రముఖులలోని వంగదేశీయుఁడనియు, సుప్రసిద్ధ కవిరాజులలో ఖ్యాతిగాంచినవాఁడనియుఁ దేటపడుచున్నది.

రెండవదియు సర్ శ్రీ రాజా రాధాకాంత దేవు బహద్దూర్ కె. సి. యస్. ఐ. గారిచేఁ బ్రకటితమగు శబ్దకల్పద్రుమమను సంస్కృత మహానిఘంటువునఁ బథ్యాపథ్య మను శబ్దమును వివరించునపు డీగ్రంథముయొక్క పదుపనే వాక్యలు వాక్యరూపముగ గ్రహించియుండుట విశ్వనాథ కవిరాజకృత

ముగా నీగ్రంథము మొదటిదే కాక వారికి బాల్యమును జూచి యీవిశ్వనాథసేనులు ప్రత్యేకముగఁ బుస్తకరూపమున నీపథ్యాపథ్యమును రచించినట్లు యూహింపఁ గాలదున్నాఁడను

ఈగ్రంథము, జ్వరము, అతిసారము, ప్రమేహము, శోఫము, కుష్ఠము మున్నగు నానావిధ వ్యాధులయందు నాచరింపఁదగిన యాహారవిహారాదుల యొక్కయు, వమన, విరేచన, వస్తి, స్వేద, అభ్యంజన, అవలేహ, బృంహణ, లంఘన, ప్రతిసారణములు మొదలగు ఉపక్రమముల యొక్కయు నుపయోగానుపయోగ క్రమము నిర్ణయింపఁబడియుండుటం బట్టి ప్రతివైద్యునకును జిజ్ఞాసువులకును కాలమునందింతటి గ్రంథములు మిక్కిలి యుపకరించునవి

మరియు ఋతుభేదముల ననుసరించి యాహారాది నియమముల నుగూడ బోధించుటం జేసి మిగుల సాధారణముగ నాయావ్యాధుల పథ్యాపథ్యములఁ దెలియుటకై యీ గ్రంథము మిక్కిలి యాపేక్షణీయమైనది

ఈ యాంధ్రటీక రచించుటలో నాయుర్వేద ప్రాముఖ్యతయే ప్రధానముగ గమనింపఁబడినటువంటి భాషాశైలి మొదలగు వానిలోఁ గొన్ని దోషములుండి యుండవచ్చును. అట్టి దోషములను క్షమించి గుణములను మాత్రము గ్రహించి నాకుఁ బ్రోత్సాహము గలుగఁజేయుదురని పండితులం బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఈ టీక రచించినపుడు నాకు మిక్కిలి సహకారిగాఁ దోడ్పడి శ్రద్ధతో సంస్కరించిన విద్వాన్ బ్రహ్మశ్రీ నుదురుపాటి - విశ్వనాథశాస్త్రిగారి యెడలఁ గృతజ్ఞుఁడనై యున్నాఁడను.

ఆయుర్వేదాశ్రమం
55 ఆచారప్పన్ వీధి
మదరాస్
25-4-1911

డి. గోపాలాచార్యులు.

శ్రీ

పథ్యాపథ్యంబను నీగ్రంథమునందలి

విషయానుక్రమణిక

విషయానుక్రమణిక.

విషయానుక్రమణిక.

విషయానుక్రమణిక.

☞ ఇందలి సంస్కృతరోగ నామములకు సరియగు ఇంగ్లీషు తెనుగు పేర్లను మా గ్రంథమాలలో ప్రథమముగ ద్విమగు భాషానిఘంటువునందు చూడం దగును.

శ్రీరస్తు

శ్రీమతే శ్రీనివాసాయనమః.

శ్రీమద్ధన్వన్తరయేనమః.

పథ్యాపథ్యము

వివరణమను ఆన్ధ్రతాత్పర్యసహితము.

ఓం నమః ప్రజాపత్యశ్విబలభిద్ధన్వన్తరి సుశ్రుత చరక వాగ్భట
ప్రభృతిభ్యో మహాగోభ్యో గురుభ్యః

శ్లో॥ నమామి ధన్వన్తరి మాదిదేవం
సురాసురై ర్వన్దిత పాదపద్మమ్।
లోకే జరారుగ్భయమృత్యునాశం
దాతార మీశం వివిధౌషధనామ్॥

—(మంగళాచరణము)—

మూలమ్॥ శ్రిత్వా రజస్సత్త్వతమాంసి విశ్వం
నిర్మాతి పాతి క్షపతి స్వయం యః।
అశేషబృన్దారకబృన్దవన్ద్యః
పాయాదపాయా త్సనుజాద్గిరీశః ॥౧॥

[శ్లో॥ యః శ్రీరామ్బునిధే స్సుధాం సముదితాం స్సృష్ట్వా స్వయం మాయయా
దేవేభ్యో వితరన్ దదౌ వమరతాం సమ్మోహనాయ ద్దానవాన్।
తత్పీత్వా మధురాతిఘరాంఽమృతరసం లబ్ధ్వా న యో నిర్వృత
శ్రేయో మే వితరాం తనోతు సతతం స శ్రీనివాసో విభుః॥

ఆత్రేయ చరక సుశ్రుత వాగ్భట ముఖ్యాన్ భిషక్ప్రధానాంశ్చ।
నత్వా బ్రవీమి పథ్యాపథ్యవివేకం సమూఢవాగ్గదతః॥
బ్రహ్మాస్త్వాద్యమనా గ్భిప పానఫలం పరికల్ప్య హృద్యగి శక్తేః।
అశ్వాదీన్ విష్ణ్వాద్యా యే చ పరత్వాత్ఫలకు బలవదనర్థాన్॥

తాత్పర్యము॥ సకలదేవతలచే నమస్కరింపఁదగిన దేవమహాప్రభావుం డగు దేవదేవుండు రజోగుణము నాశ్రయించి ప్రపంచముయొక్క నిర్మాణమును, సత్త్వగుణము నాశ్రయించి పరిపాలనమును, తమోగుణము నాశ్రయించి సంహారమును జేయుచుండునో అట్టి పరమేశ్వరుడు మనుజుల నపాయముల బాపి రక్షించుగాత.

—। ఈగ్రంథమునఁ బ్రామాణికత్వ నిర్ణయము. ।—

శ్లో॥ ఆరోగ్య స్వస్థతన్త్రేషు యత్నాదేవ నిబధ్యతే।
వ్యాధితానాం చికిత్సాసు పథ్యాపథ్యవినిర్ణయః॥౨॥

తా॥ జ్వరాది రోగములచే పీడితులగు మనుజులకుం జికిత్సల జేయుటకు వైద్యులకు పథ్యాపథ్యముల నిర్ణయముగ తెల్పునట్టి యీగ్రంథము నానావిధము లగు వైద్యశాస్త్రముల నన్నిటిని పరిశీలించి మిగుల ప్రయత్నముచే సమకూర్పఁ బడుచున్నది. (ఇట్లు చెప్పుటచేత నీగ్రంథము ప్రాచీన వైద్యశాస్త్రముల నెల్ల పరిశీలించి తత్సారభూతముగ విషయములనన్నిటి నొక్కచోటఁ జేర్చి రచింపఁ బడినదిగాన ప్రామాణికమనియు, గ్రంథబాహుళ్యము లేక సులభముగ దెలిసికొనఁ దగినదియనియు దెలియఁబడుచున్నది.

—। నిదానాది పరిజ్ఞానమున కావశ్యకత. ।—

శ్లో॥ భిషక్సర్వేషు రోగేషు నిర్దిష్టాని యథాక్రమమ్।
నిదానపథ్యభైషజ్యాని క్రియాసు యత్నాద్విచారయేత్॥

తా॥ వైద్యుండు ఆయారోగముల ననుసరించి నిర్ణయింపఁబడిన నిదానము, పథ్యము, అపథ్యము అను నీమూఁటిని ప్రతిరోగమునందును మిక్కిలి ప్రయత్నముచే నాలోచింపవలెను.

—॥ రోగములయందు ముఖ్యముగ విడువదగిన యంశము. ॥—

శ్లో॥ పూర్వం సర్వగదే కుర్యాన్నిదానపరివర్జనమ్।
తేనైవ రోగాశ్శీర్యన్తే శుష్కనీరా ఇవాఙ్కురాః॥౮॥

తా॥ సకలరోగములయందును మొట్టమొదట నిదానమును (రోగములు గల్గించు మిథ్యాహారవిహారాది కారణములను) విడువవలెను. అట్లు విడచిన, వా పొందులలో నీరెండుటచే నెండుగల విత్తనముల మొలకలవలెనే కాని రోగములు వృద్ధినొందక నశించునని భావము.

—॥ రోగములయందపథ్యముల విడుటకు కారణము ॥—

శ్లో॥ గుణస్సర్వాస్వవస్థాసు యథాకాలం వివర్ధనాత్।
తాస్వపథ్యైర్వివర్ధన్తే దోషాస్సైన్ధవ కిం పునః॥౯॥

తా॥ సర్వరోగములయందును ఆ కాలమునకు పథ్యములుగాని యాహారవిహారాదులనన్నిటిని విడువవలెను. అట్లు విడువనిచో దోషములు విజృంభించి అకాలముననే వృద్ధినొందుటచేత రోగములు మిక్కిలి వృద్ధినొందును. [ఎప్పుడు దోషములనగా వృద్ధులు తగిన కాలములోగాని అకాలమున వృద్ధినొందించి పుష్టింపజేయు క్రియలను చేయుమని యర్థముగానగు]

—॥ పథ్యము ప్రధానమని. ॥—

శ్లో॥ వినాపి భేషజైర్వ్యాధిః పథ్యాదేవ నివర్తతే।
న తు పథ్యవిహీనస్య భేషజానాం శతైరపి॥౧౦॥

తా॥ సకలరోగములును ఔషధములు లేకున్నను పథ్యములవలన శాంతినొందును. పథ్యములను గ్రహింపని వారికి అనేకౌషధములు సేవించినను రోగములు శాంతినొందవని యభిప్రాయము.

—॥ రోగులదోషాదులను బరీక్షించి చికిత్సచేయవలెననుట ॥—

శ్లో॥ దోషాన్ దూష్యాన్ దేశకాలౌ వహ్నిం సత్త్వం బలం వయః।
ప్రకృతిం భేషజం సాత్మ్యమాహారం చ ప్రయోజయేత్॥౧౧॥

నిరీక్ష్య మతిమాన్ వైద్యశ్చికిత్సాం కర్తుముద్యతః ।
పథ్యాన్ని యోజయేన్నిత్యం యథాస్వం సర్వరోగిషు॥౯॥

తా॥ వాతాదిదోషములు, రసరక్తాది దూష్యములు, దేశము, కాలము, రోగియొక్క అభ్యాసము, సత్వము, బలము, వయస్సు, ప్రకృతి, ఔషధము, జఠరాగ్ని బలము, ఆహారము, వీనినన్నిటిని ప్రయత్నపూర్వకముగ పరీక్షించి బుద్ధిమంతుండగు వైద్యుండు చికిత్సచేయ నారంభించి ఆయారోగములకు దగిన సర్వీలు పథ్యములు నియమించవలెనని భావము.

—॥ తరుణజ్వరమునందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ వమనం లఙ్ఘనం కాలే యవాగూస్స్వేదనాని చ।
కటుతిక్తరసా నైవ పాచనం తరుణజ్వరే॥౧౦॥

తా॥ వాంతిజేయించుట, లంకణముంచుట, యవాగువును (పలచనైయుండుగంజిని) త్రాగుట, శరీరమున చెమటబుట్టించుట, కటు (కారము) తిక్త (చేదు) రసములుగల పదార్థముల సేవించుట, జీర్ణమునొందించు పదార్థముల సేవించుట, ఇవియన్నియు తరుణజ్వరమునందు పథ్యములైయుండును.

—॥ సన్నిపాత జ్వరములయందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ సన్నిపాతేత్విదం కుర్యాత్సర్వమామకఫాపహమ్।
అవలేహాఞ్జనం నస్యం గణ్డూషం చాయసక్రియాః॥
పాదయోర్హస్తయోర్మూలే కర్ణకూపే చ గణ్డయోః।
స్వేదోద్భట్టకులుత్థానాంచూర్ణంఘర్షణమాచరేత్ ॥౧౧॥

తా॥ దోషత్రయముచే జనించిన జ్వరమునందు పైజెప్పబడిన వమనాదిక్రియలును, ఆమమును కఫమును హరించుక్రియలును పథ్యములైయుండును మఱియు అవలేహము, కన్నులయందు కలికము చేయుట, నస్యమును బీల్చుట, గండూషము జేయుట (పుక్కిలించుటకు వీలుగలేనటుల నోటియందు కషాయాదుల నుంచుకొని ఉమియుట), గ్లౌలయాంశను . లకలయుంచును కర్ణకూపము

(నాముగుంట)నందును చెక్కిళ్లయందును లోహశలాకలచే గడ వేయుట, చెమ టబుట్టించుట, వేయించిన ఉలవలపిండిని శరీరమునందంతట బూసికొనుట, ఇవియన్నియుగూడ సన్నిపాతజ్వరములయందు పథ్యములై యుండునని యెరుంగునది.

—⟬ తరుణజ్వరమునందపథ్యములు. ⟭—

శ్లో॥ స్నానం విరేకం సురతం కషాయం
వ్యాయామమభ్యఞ్జనమహ్ని నిద్రామ్।
దుగ్ధం ఘృతం వైదలమాంసతక్రం
తక్రం సురాం స్వాదు గురు ద్రవఞ్చ॥౧౨॥
అన్నం ప్రవాతం భ్రమణఞ్చ క్రోధం
త్యజేత్ప్రియత్నాత్తరుణజ్వరార్తః।

తా॥ స్నానముచేయుట, విరేచనము జేయించుకొనుట, సంభోగము జేయుట, వగరుగలవస్తువుల భుజించుట, దేహపరిశ్రమ జేయుట, అభ్యంగనము జేసికొనుట, పగటినిద్దురించుట, పాలు, నెయ్యి, పప్పు, మాంసము, మజ్జిగ, మద్యము, మధురరసము గల్గినదియు అధికరుచిగలదియు ద్రవముగల్గినదియునైన యన్నము, వీనినన్నిటిని సేవించుట, మిక్కుటమైనగాలిలోనుండుట, విశేషముగ సంచరించుట, కోపపడుట, ఇవియన్నియు తరుణజ్వరముగలవానికి నపథ్యములుగాన వీనిని వదలవలెను.

—⟬ మధ్యమజ్వరమునందు పథ్యములు. ⟭—

శ్లో॥ పురాతనాః షష్టికశాలయశ్చ
వార్తాకశోభాఞ్జనకారవేల్లమ్॥౧౩॥
వేత్రాగ్రమాషాఢఫలం పటోలం
కర్కోటకం మూలకపోతికాశ్చ।
ముద్గైర్మసూరైశ్చణకైః కులుత్థై

ర్కుస్తుకైర్వాతహరైశ్చ యూషః ॥౧౪॥
పారావృతావాస్తుకతణ్డులీయ
జీవన్తిశాకాని చ కాకమాచీ ।
ద్రాక్షాకపిత్థాని చ దాడిమాని
వైకఙ్కతాన్యేవ సచోరకాణి॥౧౫॥
లఘూని సాత్మ్యాని చ భేషజాని
పథ్యాని మిథ్యాజ్వరిణామమూని॥

తా॥ ప్రాతవియగు అరువదినాళ్ల సంబావులు, రాజనములు, వంకాయలు, మునగకాయలు, కాకరకాయలు, వేముచిగురు, ఆసానఫలము (ఆసాంస మాసమున జనించుఫలము), పొట్లకాయ, గోపకాయ, లేతముల్లంగి, ఇవియన్నియు, పెసలు, చిరుసెనగలు, సెనగలు, ఉలవలు, అడవిసెనలు, అను నీధాన్యములతోఁ వాతహరౌషధములతోఁ జేయఁబడినకట్టు, చిరుబొద్దికూర, తిప్పతీగ, చక్రవర్తికూర, చిట్టికూర, పాలకూర, కామంచి, ద్రాక్షపండ్లు, వెలగపండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, పండిన పుల్లవెలగపండ్లు, శీఘ్రముగ జీర్ణ ములగునవియు సాత్మ్యములునైన యౌషధములు, ఇవియన్నియును మిథ్యాజ్వరముగలవారికి పథ్యములైయుండును.

— జ్వరమునందు పథ్యములైన శాకములు —

శ్లో॥ బాలమూలకవాస్తూకతణ్డులీయకపర్పటాః ।
తిక్తశాకం పటోలఞ్చ గుడూచీపల్లవాన్యపి॥౧౬॥
మార్కవం నిమ్బపుష్పఞ్చ కాలశాకం చ దార్వికమ్।
చాఙ్గేరీ చాపి జీవన్తీ మాచికా స్యాన్నిషణ్ణకః॥౧౭॥
పత్రశాకప్రియాణాఞ్చ జ్వరితానాం ప్రదాపయేత్ ।

తా॥ లేతముల్లంగి, చక్రవర్తికూర, చిట్టికూర, పర్పాటకము, ఉలిమిరి, పొట్లకాయ, తిప్పతీగచిగుళ్లు, తోటకూర, వేపపువ్వు, కరపాకు, దవ

దారుగోగ, పులిచింతాకు, పొలగోగ, కాచిగోగ, ఘల్లబచ్చలిగోగ, ఈయాకు కూరగలన్నియు అపకూరలయుం డిట్టముగల జ్వరపీడితునకు మిక్కిలి హితకరముకై యుండును.

—⟅ జ్వరమునందు పథ్యములగు కట్టులు. ⟆—

శ్లో॥ మసూరాః చణకాః ముద్గాః కులుత్థాంశ్చ మకుష్ఠకాః॥
యూషార్థంయూషసాత్మ్యానాం జ్వరితానాం ప్రదాపయేత్।

తా॥ చిరుసెనగలు, సెనగలు, పెసలు, ఉలవలు, అడవిపెసలు, ఈధాన్యములను కట్టుచేసి కట్టులగాగ టుయుం గలవాటుగల జ్వరితులనకు సుపరోగించినచో హితకరముకై యుండునని భావము.

—⟅ జ్వరమునందు పథ్యములగుమాంసములు ⟆—

శ్లో॥ లావాః కపిఞ్జలానేణాః పృషతాః శరభాః శశాః॥
కాలపుచ్ఛాః కురఙ్గాంశ్చ తథైవ మృగమాతృకాః।
మాంసార్థంమాంససాత్మ్యానాంజ్వరితానాంప్రదాపయేత్॥

తా॥ లకుముకిపిట్ట, కాటుకపిట్ట, నల్లనియిఱ్ఱి, పొడలయిఱ్ఱి, శరభము (కాశ్మీరదేశమునందుండు సింహవిరోధియగు మృగము), కుందేలు, కాలపుచ్ఛము (నల్లనితోకకల్గి నదీతీరములబుట్టి, జింక), చిన్నవిగ్రహయుండు జింకలు, కస్తూరీమృగములు ఈమృగముల మాంసములు మాంసమునుదినుటయందలవాటుగల జ్వరితులకు హితకరముకై యుండును.

—⟅ జ్వరమునందు పథ్యములు గాని మాంసములు. ⟆—

శ్లో॥ సారసక్రౌఞ్చశిఖిన స్తథా కుక్కుటతిత్తిరాః।
జ్వరితానాం న శస్యన్తే ఇతి కేచిద్వ్యవస్థితాః॥ ౨౧॥

తా॥ బెగ్గురుపక్షులు, కొంగలు, నెమళ్ళు, కోళ్ళు, తీతువుపిట్టలు, ఈపక్షులమాంసములు జ్వరపీడితులకు హితములుగావు అని కొందరు వచించెదరు.

—) జ్వరమునందు పథ్యములగు ఫలములు. (—

శ్లో॥ వృన్తాకం పీలు కర్కోటపటోలకారవేల్లకాః।
ఫలశాకకృతే దేయం సర్వం నిస్స్నేహమేవ చ॥ ౨౧॥

తా॥ వంగపండు, వరగోగుపండు, దోసపండు, పొట్లపండు, కాకర పండు, ఈపండ్లను నూనె మొదలగు స్నేహద్రవ్యములతోఁ జేర్చక కూరగాని జ్వర పీడితులు సేవింపదగును.

—) జ్వరమునం దాహారమున నుపయోగింపదగిన ధాన్యములు. (—

శ్లో॥ వత్సరోషితధాన్యస్య తణ్డులాద్యం జ్వరే హితమ్।
కోటికార్థం ప్రయోక్తవ్యం ద్వివర్షోషితముల్పశః॥ ౨౩॥
గోధూమాది యథాసాత్మ్యమనువ్యర్థం ల్పమాన్నయేత్।

తా॥ జ్వరముచే పీడింపఁబడినవానికి సంవత్సరకాలము ప్రాతఁబడిన ధాన్యముయొక్క బియ్యమును అన్నముచేసి యుపయోగింపదగును మఱియును రెండు సంవత్సరములకాలము ప్రాతఁబడిన ధాన్యముయొక్క బియ్యమును రొట్టెజేసి కొంచెము నుపయోగింపదగును. గోధుమలు మున్నగు నితరధాన్యములను వారివారి యలవాటునుబట్టి యథోచితముగ నుపయోగింపదగును.

—) జీర్ణజ్వరమునందు పథ్యములు. (—

శ్లో॥ విరేచనం ఛర్దనమఞ్జనం చ
నస్యశ్చ ధూమోఽప్యనువాసనశ్చ।
సంశోధనం సంశమనం వ్యవాయో-
భ్యఙ్గోఽవగాహశ్శిశిరోపచారః॥ ౨౪॥
ఏణః కులిఙ్గో హరిణో మయూరో
లావశ్చ తిత్తిరికుక్కుటౌ చ।
క్రౌఞ్చః కురఙ్గః ప్లవతశ్చకోరః
కపిఞ్జలో హారీతకాలపుచ్ఛౌ॥ ౨౫॥

గవామజాయాశ్చ పయోఘృతఞ్చ
హరీతకీ పర్వతనిర్ఝరామ్భః।
పర్ణాశైలం సితచన్దనఞ్చ
ద్రవ్యాణి సర్వాణి ప్రకీర్తితాని।
స్త్రీత్వాన్తే ప్రియాలిఙ్గసమప్యథ స్యాత్
పథ్యః పురాణజ్వరిణాం సుఖాయ॥ ౨౬॥

తా॥ విరేచనము, వమనము, కన్నులలో కలికము వేయుట, నస్యమును పీల్చుట, ధూమపానము, అనువాసనవస్తి, సంశోధనక్రియ, సంశమనక్రియ, సంభోగము, అభ్యంగనస్నానము, సహస్సులుయున్నగు వానియందు స్నానము చేయుట, శీతోపచారముల జేసికొనుట, ఈక్రియలన్నియు పురాణజ్వరముగల వారికి మిక్కిలి హితకరములైయుండును మఱియు నల్లనిజింక, పిచ్చుక, ఎఱ్ఱనిజింక, నెమలి, లావుకపిట్ట, కుంజేలు, తీతువుపిట్ట, కోడి, క్రౌంచపక్షి, పావలయిట్టి, చకోరపక్షి, కాటుకపిట్ట, వార్తికమనుపక్షి, నల్లనితోకగల జింక, ఈజంతువులమాంసంబులును, ఆవులయొక్కయు మేకలయొక్కయు పాలును, నెయ్యియు, కరక్కాయలు, కొండసెలయేటినీళ్లు, ఆముగము, తెల్లనిచందనము, ఈద్రవ్యంబులును, వెన్నెలలో సంచరించుటయు, ప్రియురాలి నాలింగనముజేసికొనుటయు, ఇవియన్నియుం గూడ పురాణజ్వరమునందు మిక్కిలి పథ్యములైయుండును.

—॥ ఆగంతుజ్వరమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఆగన్తుజే జ్వరే నైవ నరః కుర్వీత లఙ్ఘనమ్।
అభిఘాతసముత్థానే పానాభ్యఙ్గే చ సర్పిషః॥ ౨౭॥
రక్తావసేకైర్లైపైశ్చ తథా మాంసరసోదనైః॥
క్షతజే వ్రణజే వాపి క్షతవ్రణచికిత్సితమ్॥ ౨౮॥
ఇత్యాగన్తుజ్వరే పూర్వైర్భిషగ్భిః పథ్యమీరితమ్।

తా॥ ఆగన్తుక జ్వరమునందు మనుజుండు లంఘనము చేయఁదగదు. మఱియు నాగంతుజ్వరములలో నభిఘాతము (దెబ్బలుగులుట) చే గల్గిన జ్వరమునందు నెయ్యిద్రాగుటయు, చేతితో తలనంటుకొనుటయు ప్రశస్తము. పిశితమాంసరసము, మద్యపానము, మాంసరసముతోగూడిన యన్నము దినుట, ఇవిగూడ హితకరములైయుండును. క్షతము (గాయము) చే గల్గిన జ్వరమునందు క్షతమునకు జెప్పిన చికిత్సయు, వ్రణమువలనఁబుట్టిన జ్వరమునందు వ్రణమునొక్క చికిత్సయు జేయఁదగును. ఇట్లాగున నాగంతుక జ్వరములకు దగిన పథ్యములను వైద్యులు నిర్ణయించిరి.

— ఓషధిగన్ధాదిజనిత జ్వరములయందు పథ్యములు —

శ్లో॥ ఓషధీగన్ధజే కుర్యాత్కర్మ చిత్తప్రసాదనమ్॥ ౨౯॥
అభిచారాభిశాపోత్థే జపహోమాదిభేషజమ్।
ఉత్పాతగ్రహపీడోత్థే దానస్వస్త్యయనాదయః॥ 3౦॥
క్రోధోత్థితే పిత్తహరం కామజే క్రోధమేవ చ।
(క్రోధజే పిత్తజిత్కార్యా క్రియా సద్వాక్యమేవ చ)
కామశోకభయోద్భూతే సద్యో వాతహరక్రియా॥ 3౧॥
ఆశ్వాసనం చేష్టలాభో హర్షదాయీని యాని చ।
హర్షేణ చ సమాయాన్తి కామశోకభయజ్వరాః॥ 3౨॥
విశేషతః పునశ్చాత్ర కామక్రోధసముత్థితే।
భయశోకసముద్భూతే కామక్రోధౌ క్షమౌషధమ్॥ 33॥
భూతాభిషఙ్గజే భూతబన్ధావేశనతాడనమ్।
అథర్వశాన్తేష్వు చాభ్యఙ్గం దివానిద్రాఞ్చ కారయేత్॥
మనఃక్షోభసముత్పన్నే మనసస్సాన్త్వనాని చ।
ఇత్యాగన్తుజ్వరే ప్రాజ్ఞైర్భిషగ్భిః పథ్యమిష్యతే ॥3౪॥

తా॥ ఓషధులయొక్క వాసనను మూర్కొనుటచే గల్గిన జ్వరమునందు మనస్సును నిర్మలముగ జేయు చికిత్సలజేయవలెను అభిచార (మన్త్రశస్త్రాదులచే శత్రువు మనస్సు మున్నగువానికి బాధగల్గించుట) అభిశాపము (గురువులు ఋషులు మున్నగు పెద్దలచే నివ్వబడినశాపము) లచే గల్గిన జ్వరమునందు గాయత్రిమున్నగు మన్త్రముల జపముజేయుట, హోమము మొదలగు చికిత్సలజేయుట మిక్కిలి హితకరమైయుండును.

భౌమము (భూమియందుకల్గు భూకంపాదులు), దివ్యము (దేవతాప్రభావముచేగల్గినది), ఆన్తరిక్షము (ఆకసముజనించు ధూమకేతువు మున్నగునవి) అని మూడువిధములైన ఈ ఉత్పాతములచేతను, సూర్యాదులు మున్నగు గ్రహములయొక్క క్రూరత్వముచేతను జనించిన యాగంతుకజ్వరమునందు సువర్ణాదిదానము స్వస్తివాచనము మున్నగునవి పథ్యములైయుండును. క్రోధముచే గల్గినజ్వరమునందు పిత్తమునుహరించు చికిత్సజేయవలెను. కామమువలన జనించిన జ్వరమునందు క్రోధజ్వరమునకుజేయు (పిత్తహర) చికిత్సజేయవలెను. కామము శోకము భయము ఈమూడిటిచే గల్గిన జ్వరములయందు వాతమును హరించు చికిత్సలన్నియు పథ్యములైయుండును.

మఱియు కామశోకభయములచే గల్గిన జ్వరములయందు రోగిని యూరడించుటయు, రోగియొక్క కోరికల దీర్చుటయు, వానిమనస్సునకు సంతోషమును గల్గించుపనుల జేయుటయు మిక్కిలి హితకరములైయుండును. అందును రోగికి మనస్సంతోషమును గల్గించుటవలన పైజెప్పిన మూడుకారణములచే జనించిన జ్వరము నివర్తించునుగాన ఎన్నివిధములనైన సంతోషమును గల్గించుట ముఖ్యమైనది. మఱియు కామక్రోధములచే జనించిన జ్వరములయందు విశేషముగ నొకదాని చికిత్స రెండవదానికి జేయవలెను. (అనగా కామజ్వరమునందు క్రోధజ్వరచికిత్సయు, క్రోధజ్వరమునందు కామజ్వరచికిత్సయు జేయవలెనని భావము) భయశోకములచే గల్గిన జ్వరములయందు కామక్రోధములచే జనించు జ్వరములకు జెప్పిన చికిత్స జేయవలెను. భూతప్రేతరాక్షసాదుల

వలన బుట్టిన జ్వరమునందు భూతాదులను మంత్రములచే బంధించుటయును, ఆవేశమునను దెప్పుటయును, కొట్టుటయును పథ్యములైయుండును. క్రోధవశముచే గల్గిన జ్వరమునందు అభ్యంగస్నానముజేయుటయును సుఖశయ్యయందు నిదురించుటయును పథ్యములైయుండును, మనస్సు కలతనొందుటచే గల్గిన జ్వరమునందు మనస్సునూరడించుట పథ్యమైయుండును. పైజెప్పినరీతిగ పురాతనవైద్యులచే నాగంతుక జ్వరములను పథ్యక్రమము జెప్పంబడియె

—॥ విషమజ్వరమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విషమే వమనం చైవ రేచనం కారయేద్భిషక్॥

తా॥ సంతత - సతతక - అన్యేద్యుష్క - తృతీయక - చతుర్థకములనెడు విషమజ్వరములయందు వమన విరేచనముల జేయించుట పథ్యములైయుండును.

—॥ సర్వజ్వరములయందును పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విష్ణోర్నామసహస్రస్య పఠనం శ్రవణం శ్రుతేః ॥౩౬॥
దేవానాం బ్రాహ్మణానాం చ గురూణామపి పూజనమ్।
బ్రహ్మచర్యం తపోహోమః ప్రదానం నియమో జపః॥౩౭॥
సాధూనాం దర్శనం నిత్యం రత్నౌషధివిధారణమ్।
మఙ్గళాచరణంచైవ వర్గస్సర్వజ్వరాపహః ॥౩౮॥

తా॥ విష్ణుసహస్రనామముల పారాయణముజేయుట, వేదములవినుట, దేవతలను బ్రాహ్మణులను గురువులను బూజించుట, సంభోగాదులనువదలి బ్రహ్మచర్యమునొందియుండుట, తపస్సుజేయుట, హోమముజేయుట, దానముజేయుట, ఆగమాగమములనుదగిన యాచారములతోనుండుట, మంత్రములజపముజేయుట, సత్పురుషుల దర్శనముజేయుట, ఎల్లప్పుడును రత్నములను దివ్యౌషధులను ధరించుట, శుభముల గల్గించుకర్మలజేయుట, ఇవియన్నియును సకలజ్వరములను పోగొట్టును గాన జ్వర సామాన్యముగ నీకర్మల నవశ్యము జేయందగు,

—॥ సర్వజ్వరములయందు నపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ అధివాసనకస్నాన రక్తస్రగ్వస్త్రధారిణామ్।
వమివేగం దన్తకాష్ఠమసాత్మ్యమపి భోజనమ్ ॥౩౯॥
విరుద్ధాన్యన్నపానాని విదాహీని గురూణి చ।
దుష్టామ్బు క్షారమమ్లాని పత్రశాకం విరూఢకమ్॥
నలదామ్బుచ తామ్బూలం కలిఙ్గం లశునం ఫలమ్।
తోడీమత్స్యఞ్చ పిణ్యాకం ఛత్రకం పిష్టవైకృతమ్ ॥
అభిష్యన్దీని చైతాని జ్వరితః పరివర్జయేత్।

తా॥ అధివాసన (అత్తరు-పునుగు-కస్తూరి మొదలగు వాసనద్రవ్యములు బూయుటచేతను, అగరు మొదలగువానిని ధూపము వేయుటచేతన శరీరమునకు బరిమళము బుట్టించు) క్రియలు, ఎఱ్ఱనిరంగుకల పుష్పమాలికలను ఎఱ్ఱనివస్త్రములను ధరించుట, వాంతిని బైటవెడలనీయక అడ్డగించుట, దన్తధావనము జేయుట, అభ్యాసములేని పదార్థముల భుజించుట, పరస్పర విరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యాదులనొకటిగ జేర్చి భుజించుట, పరస్పర విరుద్ధములగు ద్రవపదార్థముల ద్రాగుట, విదాహిపదార్థములను గురుపదార్థములను భుజించుట, దుష్టములగుజలమును ద్రాగుట, కారము పులుపుగల పదార్థముల భుజించుట, ఆకుకూరలగినుట, మొలకలెత్తినధాన్యములదినుట, వట్టివేళ్ళతో గలిసి పరిమళించు నీళ్ళను ద్రాగుట, తాంబూలమునుపయోగించుట, పుచ్చకాయలు, ఇమ్మరేగుపండ్లు, తోడీయనుమత్స్యము, గానుగపిండి, కొత్తమల్లి, పిండితో జేయబడిన భక్ష్యములు, అభిష్యన్ది(నాసాదిరంధ్రముల స్రవింపజేయు) పదార్థములు, వీనినన్నిటిని సేవించుట, ఇవియన్నియు జ్వరమునందు పథ్యములు గావు గాన విడువవలెను.

—॥ జ్వరాన్తమున జేయదగిన పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ వ్యాయామఞ్చ వ్యవాయఞ్చ స్నానంచ చఙ్క్రమణానిచ॥
జ్వరముక్తో న సేవేత యావన్నో బలవాన్ భవేత్।

తా॥ దేహపరిశ్రమచేయుట, సంభోగముచేయుట, స్నానముచేయుట, అధికముగదిరుగుట, తీనిసన్నిపాతజ్వరముచే విడువబడిన మనుజుడు మరల శరీరమునకు బలముగల్గునంతవరకు సేవింపజనదు

—॥ అతిసారరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ వమనం లఙ్ఘనం నిద్రా పురాణాశ్శాలిషష్టికాః ॥౪౩॥
విలేపీ లాజమణ్డశ్చ మసూరతువరీరసః।
శశైణ లావహరిణకపిఞ్జలభవా రసాః ॥౪౪॥
సర్వే క్షుద్రఝషాః శృఙ్గీ డిణ్డిశో మధురాలికా।
తైలం ఛాగం ఘృతం క్షీరం దధి తక్రం గవామపి ॥
దధిజం వా పయోజంవా నవనీతం గవాం జయేత్।
నవం రమ్భాఫలం పుష్పం క్షౌద్రం జమ్బూఫలాని చ ॥
భవ్యం సహార్ద్రకం విశ్వం శాలూకం చ వికఙ్కతమ్।
కపిత్థం పనసం బిల్వం తిన్దుకం దాడిమద్వయమ్ ॥౪౭॥
తాలం వటఫలఞ్చాపి చాఙ్గేరీ విజయా కణా।
జాతీఫలం సఫేనం చ జీరకం గిరిమల్లికా ॥౪౮॥
కుస్తుంబరు మహానిమ్బకషాయస్సకలో రసః।
అన్నపానాని సర్వాణి దీపనాని లఘూని చ ॥౪౯॥
నాభేర్ద్వ్యఙ్గులతో౽ధస్తాచ్ఛస్త్రిణా ధస్తువద్దహేత్।
తథావా శాఙ్ఖమూలే౽పి పశ్యన్నగ్నౌ౽తిసారిణామ్ ॥౫౦॥

తా॥ వమనము, లంకణము, నిదురింపుట, ప్రాతకాయాగు రాచనముల యొక్కయు అరువదినాళ్లసంబావులయొక్కయు బియ్యము, విలేపి (బియ్యమునకన్న నాల్గింతలనీళ్లుచేర్చి పక్వముచేయబడినగంజి), లాజమండము (పే

భాగము పేలాలును పదునాల్గుభాగములు నీళ్ళుపోసి కాచబడినగంజి), చిరుసెనగలయొక్కయు కందులయొక్కయు కట్టు, కుందేలు, తీతువుపిట్ట, జీరిక, కౌజుపిట్ట, ఈ జంతువులమాంసరసము, చిన్నచేపలు, శృంగియనుమత్స్యము, డిండిశము యను మత్స్యము, మదురాలిక, (ఇత్యాది సూక్ష్మకారములుగల మత్స్యవిశేషములు) నూనె, మేకలయొక్కయు ఆవులయొక్కయు నెయ్యి, పాలు, పెరుగు, మజ్జిగ, ఆవులయొక్క పెరుగుచేనైనను పాలచేనైనను గల్గిన వెన్న, లేత అరటికాయ, అరటిపువ్వు, తేనె, నేరేడుపండ్లు, భవ్యఫలము (ఇత్యాది స్వనామప్రసిద్ధఫలము), అల్లము, మంచి, దామెగడంప, పుల్లవెలగపండ్లు, వెలగపండు, మామిడిపండ్లు, మారేడుపండ్లు, తుమ్మిపండ్లు, తియ్యదానిమ్మపండ్లు, పుల్లదానిమ్మపండ్లు, లొటిపండ్లు, గజ్జిపండ్లు, పులిచింతాకు, గంజాయి, పిప్పళ్ళు, జాజికాయ, అఫీని, చీలకట్టు, కొండి సెపాలు, దనిగూలు, పెద్దవేము, కషాయరసముగల సకల పదార్థములు, ఇవియన్నియును అతిసార రోగమునందు పథ్యములైయుండును.

మఱియు నగ్నిని దీపింపజేసి యాహారమును గ్రహింపజేయును, శీఘ్రముగ జీర్ణము లగునవియునైన యన్నపానములును హితకరములైయుండును. బొడ్డునకు రెండంగుళములక్రింది ప్రదేశమునను వెన్నెముకకు క్రిందిభాగమునను శస్త్రముచేత నగ్ధచంద్రునియాకారముగ లోహశలాకలచేత వాతవేయుటయును హితకరము.

—) అతిసారమునందు జలపానీయమము. (—

శ్లో॥ దశాంశం షోడశాంశం వా శతాంశం వా శృతంజలమ్।
సుశీతం పాచనం గ్రాహి దీపనం దోషనాశనమ్ ॥౫౧॥
యథాయథా శృతం తోయం జ్వరాతీసారిణో భవేత్।
దీపనం పాచనం గ్రాహి ఆరోగ్యం చ తథాతథా ॥౫౨॥

తా॥ నీళ్ళను పదిభాగములైనను పదునారుభాగములైనను నూరుభాగములైనను మిగులునట్టులు మండకాచి చల్లనగునట్టులు ఆర్చి అతిసారవ్యాధి

గలవారికి త్రాగించినచో విరేచనములబంధించి యగ్నిని దీపింపజేసి యాకలి బుట్టించి దోషములహరించును. మఱియు జ్వరాతిసారములుగలవారికి ఎంత అతిశయముగ కాచి యుపయోగించినను మిక్కిలి హితకరమై యగ్నినిదీపింప జేసి భుజింపబడిన యాహారపదార్థముల జీర్ణింపజేసి విరేచనములబంధించి శరీరమునకు మిక్కిలి సౌఖ్యమునుగల్గించును.

—॥ అతిసారమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్వేదోఽఞ్జనం రుధిరమోక్షణమమ్బుపానం
స్నానం వ్యవాయమపి జాగరధూమనస్యమ్।
అభ్యఞ్జనం సకల వేగవిధారణఞ్చ
రూక్షాన్యసాత్మ్యమశితఞ్చ విరుద్ధమన్నమ్ ॥౫౩॥
గోధూమమాషయవవాస్తుక కాకమాచీ
నిష్పావకఞ్చ మధుశిగ్రు రసాలపూగమ్।
కూష్మాణ్డ తుమ్బి బదరం గురు చాన్నపానం
తామ్బూలమిక్షుగుడమద్యముపోదికాఞ్చ ॥౫౪॥
ద్రాక్షామ్లవేతసఫలం లశునఞ్చ ధాత్రీ
దుష్టామ్బు మస్తు గృహవారి చ నారికేళమ్।
సంస్నేహనం మృగమదాఖిల పత్రశాకాః
క్షారం రసా హి సకలాశ్చ పునర్నవా చ ॥౫౫॥
ఉర్వారుకం లవణమమ్లమపి ప్రకోపం
వర్జ్యోఽతిసారగదపీడితమానవేషు।

తా॥ శరీరమున చెమటబుట్టించుట, కండ్లలో కలికముచేయుట, రక్తము వెడలించుట, నీళ్ళుత్రాగుట, స్నానముజేయుట, సంభోగముజేయుట,

రాత్రులయందు నిద్రమేల్కొంచియుండుట, పొగనుపీల్చుట, అభ్యంగస్నానము జేయుట, మాంసమునుదినుట, మలమూత్రాదివేగముల నిరోధించుట, రూక్షములగు పదార్థముల సేవించుట, తినను అభ్యాసములేని పదార్థముల భుజించుట, పరస్పరవిరుద్ధములగు భోజనపదార్థముల భుజించుట, గోధుమలచేతను మినుములచేతను చేయబడిన పదార్థముల భుజించుట, చక్రవర్తికూర, కాచికూర, అనుములు, ఎఱ్ఱని మునగకాయలు, తియ్యమామిడిపండ్లు, వక్కలు, గుమ్మడికాయ, సొరకాయలు, రేగుపండ్లు, అజీర్ణకరములగు సన్నపానములు, తాంబూలము, చెఱకు, బెల్లము, మద్యము, బచ్చలికూర, ద్రాక్షపండు, చింతపండు, ఉల్లిగడ్డలు, ఉసిరికకాయలు, చెడిననీళ్ళు, పెరుగుమీది తేటనీరు, ఎండను గాలిని సోకనీయక ఇంటిలోనుంచబడిననీళ్ళు, కొబ్బరికాయలు, ఈవస్తువుల సేవించుట, స్నేహనకర్మ జేసికొనుట, కస్తూరి, అన్నివిధములగు ఆకుకూరలు, క్షారముగల వస్తువులు, పలువిధములగు మాంసరసములు, గలిజేరుకూర, దోసకాయలు, ఉప్పు, పులుసుగల వస్తువులు, అధికకోపము ఇవియన్నియు నతిసారరోగమునందు అపథ్యములు.

—॥ సంగ్రహణీ రోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ నిద్రా ఛర్దనలఙ్ఘనం చిరభవా యే శాలయష్షష్టికాః
ముద్గో లాజకృతో మసూరతువరీముద్గప్రసూతా రసాః।
నిశ్శేషోద్ధృతసారమేవదధి యత్సంక్షీరజాతం గవామ్
ఛాగ్యా వా నవనీతమేవ విమలం తద్వోత్థయస్సమ్భవం॥
ఛాగీన్యాజపయోదధీని తిలజం తైలం సురా మాక్షికం
శాలూకం వకుళిశ్చ దాడిమయుగం నవ్యాని భవ్యాని చ।
రమ్భాయాః కుసుమం ఫలం చ తరుణం బిల్వశ్చ శృఙ్గాటకం
చాఙ్గేరీ విజయా కపిత్థ కుటజా జాజీ కసేరూణి చ॥౧౭॥
తక్రం కంచటపల్లవం చ తిలకం జాతీఫలం జామ్బవం

ధాన్యాకానిచతిన్దుకానిచమహానిమ్బో ఉరుణాఫేనవత్ ।
క్రవ్యాల్లావశశైణతిత్తిరరసాః క్షుద్రా ఝషాస్సర్వశః
ఖుడ్డిశో మధురాలికా చ ఖలిశః సర్వం కషాయో రసః ॥
నాభేర్ద్వ్యఙ్గుళి కాదధోఽర్ధశశివద్వాం శాస్త్రమూలే తథా
దాహాః ప్రజ్వలితాయసా చ కథితం పథ్యం గ్రహాణ్యాతురే ॥

తా॥ నిద్ర, వమనము జేయించుట, లంకణము, ప్రాతవియగు రాజనములయొక్కయు అరువదినాళ్లసంబాపులయొక్కయు బియ్యము, లాజమండము (పేలాలు ఒకభాగమును నీళ్ళుపదునాల్గు భాగములను జేర్చి పక్వము జేయబడినగంజి), చిరుసెనగలు, కందులు, పెసలు, ఈమూడిచె చేయబడినకట్లులు, పాలంతయుచుండి సెయ్యిమాత్రము మిగులునట్లులు కాచబడిన పాలచె సిద్ధమైన పెరుగు, ఆవులయొక్కయు మేకలయొక్కయు పాలవలన జనించిన వెన్న, మేకలయొక్కయు గొఱియలయొక్కయుపాలు, వాని నెయిగు, నువ్వులనూనె, మద్యము, తేనె, తామరదుంపలు, పొగడకాయలు, నూతనమైనవియు మనోహరములునైన పుల్లదానిమ్మపండ్లు, తియ్యదానిమ్మపండ్లు, లేతయరటిపువ్వు, లేతయరటికాయలు, మారేడుపిందెలు, దుప్పగడ్డ, పులిచింతాకు, గంజాయి, వెలగపండ్లు, కొండిసిపాల, జీలకఱ్ఱ, నమ్మదుంప, మజ్జిగ, నీటిలో బుట్టిన చిత్తిమార, లొద్దుగు, బాడకాయ, నేరేడుపండ్లు, దనియాలు, తుమ్మికాయలు, పెద్దవేము, మంజిష్ఠి, అభిని, మాంసమునుతినునట్టి బోరువయనుపక్షుయొక్కయు, లావుకపిట్టయొక్కయు కుందేటియొక్కయు జింకయొక్కయు తీతువుపిట్టయొక్కయు మాంసరసములు, నానావిధములగు చిన్నచేపలు, ఖుడ్డిశమధురాలిక ఖలిశ అనుమత్స్యములు, కషాయ (వగరు) రసముగల యన్ని పదార్థములు, ఇవియన్నియు గ్రహణీరోగముగలవారికి పథ్యములైయుండును.

మఱియు బొడ్డునకు రెండంగుళములు క్రిందిభాగమునను వెన్నెముకకు క్రిందిప్రదేశమునకు అర్ధచంద్రుని యాకారముగలె కాలిన యినపఖడ్డిచే దాహకర్మ చేయుట మిగుల హితకరమైయుండును

—॥ గ్రహణీరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ రక్తస్రుతిం జాగరమమ్బుపానం
స్నానం స్త్రియం వేగవినిగ్రహాంశ్చ।
నస్యాఞ్జనం స్వేదనధూమపానం
శ్రమం విరుద్ధాశనమాతపం చ ॥౬౦॥
గోధూమనిష్పావకలాయమాష
యవార్ద్రికశ్ఛత్రకరాజమాషాన్ ।
ఉపోదికావాస్తుకకాకమాచీ
కూష్మాణ్డతుమ్బీమధుశిగ్రుకన్దాన్ ॥౬౧॥
తామ్బూలమిక్షుం బదరం రసాలం
ఐర్వారుకం పూగఫలం రసోనమ్।
ధాన్యామ్లసౌవీరతుషోదకాని
దుగ్ధం గుడం మస్తు చ నారికేళమ్ ॥౬౨॥
పునర్నవా శాల్మలివైణవాని
సర్వాణి శాకాని చ పత్రవన్తి।
నస్యామ్బు గోవారి కురఙ్గనాభి
క్షౌరం సమస్తాని సరాణి చాపి ॥౬౩॥
ద్రాక్షా తథామ్లం లవణం రసం చ
గుర్వన్నపానం సకలఞ్చ పూపన్।
వైద్యశ్చికిత్సన్ గ్రహణీవికారం
వివర్జయేత్సన్తతమప్రమత్తః ॥౬౪॥

శా॥ రక్తమోచనము చేయుట, నిదురమేల్కొనియుండుట, నీళ్ళు డ్రాగుట, స్నానము జేయుట, సంభోగము చేయుట, మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, నస్యమును పీల్చుట, కన్నులలో కలికము వేసికొనుట, చెమట వెడలించుట, పొగడ్రాగుట, దేహమునకు శ్రమనుకల్గించుట, పరస్పరవిరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యములు, క్షీర అన్నములు మున్నగువాని నొకటికొకటి కల్పిన పదార్థములభుజించుట, ఎండలోనుండుట, ఇవియన్నియు, గోధుమలు, అనుములు, పటాణులు మినుములు, యవలు, అల్లము, కొత్తిమల్లి, అలచందులు, బచ్చలికూర, చక్రవర్తికూర, కాచికూర, ఈయాకుకూరలు, గుమ్మడికాయ, దుమ్మికాయ, ఎఱ్ఱబీమునగకాయ, కందగడ్డ, ఈకూరలు, తాంబూలము, చెఱకు, రేగుపండ్లు, తీయమామిడిపండ్లు, దోసకాయలు, పోకలు, వెల్లుల్లి, ధాన్యామ్లము (కలిసీళ్ళు), సౌవీరకము (అనగా యవల పైపొట్టుదీసి యుడికించి అందుదకమునుబోసి పైనమూసి నీరమన్నిచ్చి ఒకటి రెండు దినములుంచినకాంజికము), తుషోదకము (కడుగునీళ్ళు), పాలు, బెల్లము, పెరుగు మీది తేటనీరు, బెంకాయలు, గలిజేరు, ములకకాయలు, వెనురుబియ్యము, నానావిధములగు అపకూరలు, దుష్టమైనజలము, గోమూత్రము, కస్తూరి, క్షౌరము, విరేచనముగు అన్నిపదార్థములు, ద్రాక్షపండ్లు, అమ్ల (పులుపు) లవణ (ఉప్పు) రసములు, అజీర్ణకరములగు నన్నపానములు, నానావిధములగు భక్ష్యములు, ఇవియన్నియు గ్రహణీరోగమునందు పథ్యములుగావు కావున అట్టి రోగికి చికిత్స జేయు వైద్యుండు మిక్కిలి మెలకువతో పైజెప్పబడిన వాని నన్నిటిని సేవించకుండునట్లు చేయవలెను.

—॥ అర్శోరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విరేచనం లేపనరక్తమోక్షం
క్షారాగ్నిశస్త్రాదిచరితం చ కర్మ ।
పురాతనా లోహితశాలయశ్చ
సషష్టికాశ్చాపి యవాః కులుత్థాః ॥౬౭॥

పటోలసప్తాంగరిపోనసహ్నా
పునర్నవాసూరణవాస్తుకాని ।
జీవన్తికా దన్తశఠా సురా చ
శుణ్ఠీవయస్యా నవనీతతక్రమ్ ॥౯౬॥
కర్కోటధాత్రీరుచకం కపిత్థం
ఔష్ట్రాణి మూత్రాజ్యపయాంసి చాపి।
భల్లాతకం సర్షపజశ్చ తైలం
గోమూత్రసౌవీరతుషోదకాని ॥౯౭॥
గోధాఖురోమాని ఖరోష్ట్రలోమ
శ్వావిత్కులిఙ్గానకధాతకీశాః ।
తరంక్షువాసాశ్చ మృగాలికాకా
యేఽత్యల్పమాంసాః ప్రసహాశ్చ తేఽపి ॥౯౮॥
వాతాపహం యచ్చ యదగ్నికారి
తదన్నపానం హితమర్శసేభ్యః॥

తా॥ నిశేచనము, గుదస్థానమునపట్టువేయుట, రక్తమోక్షణము, క్షారము చేతను అగ్ని చేతను శస్త్రములచేతను గుదాంకురముల నశింపజేయుట, ప్రాతవి యగు ఎఱ్ఱవరికన్లు, అరువదినాళ్ళసంబావులు, యవలు, ఉలవలు, పొట్లకాయ, ఉత్తరేణి, వెల్లుల్లి, చిత్రమూలము, గలిజేరు, కంద, చక్రవర్తికూర, పాలకూర, నిమ్మకాయలు, మద్యము, శుంఠి, కరకకాయలు, వెన్న, మజ్జిగ, బీరకాయలు, ఉసిరికకాయలు, మాదీఫలములు, వెలగకాయలు, ఒంటెల యొక్క మూత్రము నెయ్యి పాలు. జీడిగింజలు, ఆవనూనె, గోమూత్రము, సౌవీరకమను కాంజికము, కడుగునీళ్ళు, ఉడుము, ఎలుక, గాడిదె, ఒంటె ఈజంతువుల రోమములచె పొగవేయుట, ముండ్లపంది, ఊరపిచ్చుకలు, ఘాలి, కోతి, కివంగి, వాస, నక్కగాలి, కాకి, ఈజంతువులయొక్కయు, మిగుల

స్వల్పముగ శరీరమునందు మాంసము గల్గిన మృగాదులయొక్కయు, కంచర గాడిదె మున్నగు ప్రసహ (బలాత్కారముగ భుజించు స్వభావముగల) మృగ పక్ష్యాదులయొక్కయు, మాంసములు, ఇవియన్నియును; వాతహరంబులును జఠరాగ్నిని దీపింపజేయునవియునైన నానావిధాన్నపానంబులును అర్శో రోగము (మూలవ్యాధి) గలవారికి మిగుల పథ్యములు.

—॥ అర్శోరోగమునందు అపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ ఆనూపమామిషం మత్స్యం పిణ్యాకందధి పిష్టకమ్।
మాషాన్ కరీరం నిష్పావం తణ్డులాన్ తుమ్బ్యపోదికా॥
పక్వామ్రం శాలుకం సర్వం విష్టమ్భీని గురూణి చ।
ఆతపం జలపానాని వమనం వస్తికర్మ చ ॥౨౧॥
విరుద్ధాని చ సర్వాణి మారుతం పూర్వదిగ్భవమ్।
వేగావరోధః స్త్రీపృష్ఠయానముత్కటకాసనమ్ ॥౨౨॥
యథాస్వం దోషలం చాన్నమర్శసాం పరివర్జయేత్।
యత్పథ్యం యదపథ్యం చ పత్యుక్తే రక్తపిత్తినామ్ ॥౨౩॥
రక్తార్శోరోగిణాం తత్తదపి విద్యాద్విశేషతః।
యానం పానం దివాస్వప్నం గుర్వన్నమతిభోజనమ్ ॥౨౪॥
వ్యవాయం కలహం చాపి క్షుతహారవిధిం త్యజేత్।
యదుక్తమర్శసామాదౌ భైషజ్యం పథ్యమేవ చ ॥౨౫॥
తదేవచర్మకీలానాం కార్యం దోషాదిభేదతః।

తా॥ జలసమీపమునందుండు జంతువులమాంసము, మత్స్యములు, గానుగపిండి, పెరుగు, పిండిచేజేయబడిన భక్ష్యములు, మినుములు, వెదురుమొళ్ళు, అనుములు, బియ్యము, సొరకాయ, బచ్చలికూర, మామిడిపండ్లు, దామర కలువ మున్నగువానిదుంపలు, మలమును వెడలనీయక బంధించునవియు అజీర్ణ కరంబులునైన సకల పదార్థములు, ఎండలోనుండుట, నీళ్ళు విశేషముగ

గ్రాగుట, వాంతిజేయించుట, వస్తికర్మ, పరస్పర విరుద్ధములగు నాహార పదార్థములు, తూర్పుదిక్కునుండి వీచునట్టి గాలిని సేవించుట, మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, స్త్రీసంభోగముజేయుట, గుఱ్ఱములు ఏనుగులు మున్నగు వాహనములపై నెక్కి సవారిజేయుట, ఉన్నతమైన యాసనముపై గూర్చుండుట, అర్శోరోగము వాతాదిదోషములలో నేదోషముచే జనించియుండునో ఆదోషముచు ప్రకోపింపజేయు పదార్థముల సేవించుట, ఇవియన్నియు నర్శోరోగమునందపథ్యములుగాన వీనిని విడువవలెను.

మఱియు రక్తపిత్తవ్యాధికలవానికి క్రిందజెప్పంబడు పథ్యాపథ్యము లన్నియు రక్తముచే జనించిన యర్శోరోగముగలవానికిని పథ్యాపథ్యములై యుండునని యెఱుంగునది. మఱియు నట్టి రక్తార్శోరోగముగల మనుజుడు గుఱ్ఱము మున్నగు వాహనములపై నెక్కి సవారిజేయుట, అధికముగనీళ్ళు త్రాగుట, పగటియందునిదురించుట, అజీర్ణకర పదార్థముల సేవించుట, అధికముగ భుజించుట, స్త్రీసంభోగము జేయుట, కలహామాడుట, గుదస్థానమున గట్టి గానుగులయందు క్షౌరముసుంచుట, వీనినన్నిటిని విడువవలెను.

ఇట్లైరంగున నర్శోరోగమునకు జెప్పిన పథ్యములును చికిత్సలును చర్మకీలను వ్యాధియందును ఆయాదోషముల ననుసరించి పథ్యములై యుండునని యెఱుంగునది

—౹ అగ్నిమాంద్యాజీర్ణరోగములయందు పథ్యములు. ౹—

శ్లో॥ శ్లైష్మికే వమనం పూర్వం పైత్తికే మృదురేచనమ్॥ ౨౬॥
వాతికే స్వేదనం బాష్పం పథ్యాపథ్యం హితం హి యత్।
నానాప్రకారో వ్యాయామో దీపనాని లఘూని చ॥ ౨౭॥
బహుకాలసముత్పన్నా ముద్గలోహితశాలయః।
విలేపీ లాజమణ్డశ్చ సూపో ముద్గరసస్తథా॥ ౨౮॥
ఏణోబర్హీ శిఖిలావః క్షుద్రమత్స్యాశ్చ సర్వశః।

శాలించశాకం వేత్రాగ్రం వాస్తుకం బాలమూలకమ్ ॥ ౭౯ ॥
లశునం వృద్ధకూశ్మాణ్డం నవీనం కదళీఫలమ్ ।
శోభాఞ్జనం పటోలఞ్చ వార్తాకం నలదామ్బు చ ॥ ౮౦ ॥
కర్కోటకం కారవేల్లం భాస్వాతంచ మహార్ద్రకమ్ ।
ప్రసారిణీ కాకమాచీ చాంగేరీ సునిషణ్ణకమ్ ॥ ౮౧ ॥
ధాత్రీఫలం నాగరఙ్గం దాడిమం యవపర్పటాః ।
అమ్లవేతసజమ్బీరం మాతులుఙ్గాని మాక్షికమ్ ॥ ౮౨ ॥
నవనీతం ఘృతం తక్రం సౌవీరం కతుషోదకమ్ ।
ధాన్యామ్లం కటుతైలఞ్చ రామఠం లవణార్ద్రకమ్ ॥ ౮౩ ॥
యవానీ మరిచం మేథీ ధాన్యాకం జీరకం దధి ।
తామ్బూలం తప్తసలిలం కటుతిక్తౌరసౌ తథా ॥ ౮౪ ॥
మన్దానలేఽప్యజీర్ణే చ పథ్యమేతన్నృణాం భవేత్ ।

తా॥ అగ్నిమాంద్యాజీర్ణములు శ్లేష్మమువలనబుట్టినచో తొలుతవమనంబును, పిత్తమువలనబుట్టినయడల మృదుకోష్ఠముగలవానికి చెప్పబడిన విరేచనంబును, వాతముచేగల్గినచో బాష్పస్వేదంబును (ఆవిరినిపట్టి శరీరమున చెమటను వెడలించుట) మిక్కిలి హితకరంబులైయుండును.

మఱియు నానావిధములగు దేహపరిశ్రమములు, జఠరాగ్నిని దీపింపజేయునవియు శీఘ్రముగ జీర్ణంబులగునవియునైన పదార్థములు, మిక్కిలి ప్రాతవియగు వెసలు, ఎఱ్ఱవరివడ్లబియ్యము, విలేపి (విశేషముగ మెతుకులుండునట్లుగా కాచబడినగంజి), లాజమణ్డము (పేలాలను జేర్చి గంజికాచి బాగుగా పిసికి వడగట్టబడిననీరు), మణ్డము (గంజికాచి అందుగల మెతుకులను వడగట్టియెత్తబడిననీరు), పెసలకట్టు, జింక నెసులి, కుందేలు, లావుకపిట్ట, తెలుపుతువ్వలమాంసము, చిన్నచేపలు, శాలిశాకము, పేముచిగురు, చక్రవర్తి

కూర, లేతముల్లంగి, ఉల్లిగడ్డలు, గుమ్మడిపండు, లేతఆంటికాయలు, మునగ కాయలు, పొట్లకాయలు, వంకాయలు, వట్టివేళ్ళచే పరిమళించు జలము, దోస కాయలు, కాకరకాయలు, ములకకాయలు, అల్లము, గొంతెమగోరు, కాచి కిరాగ, పులిచింతాకు, నీరుచెంచలి, ఉసిరికకాయలు, నారింజపండ్లు, దానిమ్మ పండ్లు, యవలు, పర్పాటకము, పుల్లబ్రబ్బలి, నిమ్మకాయలు, మాదీఫలములు, వెన్న, నెయ్యి, మజ్జిగ, సౌవీరకమను కాంజికము, కమ్మగునీళ్ళు, పులిసినగంజి, ఆవనూనె, ఇంగువ, ఉప్పు, శుంఠి, ఓమము, మిరియాలు, మెంతులు, ధనియాలు, జీలకఱ్ఱ, పెరుగు, తాంబూలము, వేడినీళ్లు, కటు (కారము) తిక్త (చేదు) రసములుగల పదార్థములు, ఇవియన్నియును అగ్ని మాంద్యమునందును అజీర్ణమునందును పథ్యములైయుండును.

—॥ అగ్నిమాంద్యాజీర్ణాది రోగములయం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విరేచనాని విణ్మూత్రవాతవేగవిధారణమ్॥౭౫॥
అతివేలఖ్యాద్యశనం జాగరం విషమాశనమ్ ।
రక్తస్రుతింశిమ్బిధాన్యంమత్స్యంగోమాంసముపోదికామ్॥
జలపానం చ విష్టమ్భం బాష్పవర సర్వశాలుకమ్।
కూర్చికాం మోరటం క్షీరం కిలాటం చ ప్రపానకమ్॥
తాలాస్థి సస్యం తద్వాలం స్నేహానం దుష్టవారి చ।
విరుద్ధాసాత్మ్యపానాన్నం విష్టమ్భీని గురూణి చ॥౭౭॥
అగ్నిమాన్ద్యేఽప్యజీర్ణే చ సర్వాణి పరివర్జయేత్ ।
ఫలవర్తిం వమిం స్వేదం లఙ్ఘనం చాపతర్పణమ్॥౭౮॥
విశేషాదలసే కుర్యాత్ విసూచ్యామతిసారవత్।
పాదదాహోఽతివృద్ధాయాస్స్యద్గీపనపాచనమ్ ॥౮౦॥

తా॥ విరేచనము జేసికొనుట, మల మూత్ర వాత వేగముల నిరోధించుట, మితిమీరిభుజించుట, భుజింపఁదగిన యాహారము జీర్ణముగాకుండు

నపుడు మరల భుజించుట, రాత్రులయందు నిదురమేల్కొంచియుండుట, న్యూనాధికముగ భుజించుట, రక్తమోక్షణము జేసికొనుట, కందులు పూగా ణాలుమున్నగు శింబిధాన్యములు, మత్స్యములు, మాంసము, బచ్చలికూర, అధికముగ జలమును పానము జేయుట, మలమును బంధించు పదార్థములు, నేరేడు పండ్లు, దామరకలువలు మున్నగువాని దుంపలు, కూర్చిక (పాలలో సమ భాగముగ పెరుగునైనను మజ్జిగనైనను కలిపి కాచినయెడల కూర్చికయన బడును), మోరటము (ఆవు యీనినదినము మొదలు జేసి యేడుదినంబులలో లోపల పితకబడినపాలు), కిలాటము (ముద్దయగునంతవరకు కాచబడినపాలు, లేక పైజెప్పబడిన కూర్చికలో ముద్దమైయుండు జున్ను), పానకము, తాటికాయలోని విత్తనము, దనియాలు, వట్టిచేప, స్నేహనకర్మ, చెడిననీళ్ళు, పరస్పర విరుద్ధంబులును శరీరతత్వమున కిమడకుండునవియునైన యన్నపానములు, మలమును బంధించునవియు అజీర్ణకరంబులునైన పదార్థములు, వీని నన్నిటిని అగ్నిమాంద్యమునందును అర్శోరోగమునందును విడువవలెను.

మరియు ఫలవర్త్తి, (మంగకాయ మొదలగువాని చూర్ణమును మెత్తగ నూరి కణికజేసి గుదద్వారమున నుంచుట), వమనకర్మ, స్వేదనము, లంకణము, తృప్తిగాకుండునట్టులు భుజించుట, ఇవి యన్నియును అలసకమను వ్యాధియందు జేయందగును, విసూచి (వాంతిభేది) యను రోగమునందు అతిసారమునజెప్పిన పథ్యాపథ్య క్రమము నెరుంగునది. అట్టి విసూచి మిక్కిలి వృద్ధినొందినచో పాదములయందు గతులవేయుట మిగుల ప్రశస్తము. అగ్నిని దీపింపజేసి భుజించబడిన యాహారపదార్థమును జీర్ణింపజేయు పదార్థముల భుజించుటయు పథ్యముగనుండును.

—॥ క్రిమిరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఆస్థాపనం కాయశిరోవిరేచనం
ధూమాః కృమిఘ్నాని శరీరశోధనమ్ ।
చిరంతనాః షష్టికరక్తశాలయః

పటోలవేత్రాగ్రకరీరవాస్తుకమ్ ॥౯౧॥
ఫలంతాళమస్తాఢదళాని సర్షపాః
నవీనమోచం బృహతీఫలాన్యపి।
లిప్తాని తాళీసదళాని పాటికం
మాంసం విడఙ్గం పిచుమన్దపల్లవమ్ ॥౯౨॥
తైలం తిలానాముత సర్షపోద్భవం
సౌవీరమస్త్రం చ తుషోదకం మధు।
పచేలిమం తాలమహుష్కరం గిరాం
సుగ్రాత్రిశ్చ తామన్యాలసురామృగం రసః ॥౯౩॥
జొప్ట్రాణి సుగ్రాత్రాజ్యపయాంసి దాడిమం
ఊరోజడమో దా ఖదిరశ్చ వత్సకమ్।
కపిత్థనీరం సుపవీయవానికా
స్నారాస్సరాహ్వాగురుశింశపోద్భవః ॥౯౪॥
తి క్తః కషాయః కటుకో రసోఽయం
వర్గో నరాణాం క్రిమిరోగహారీ।

తా॥ ఆస్థాపనవస్తికర్మ జేయుట, విరేచనము జేసికొనుట, శిరోవిరేచన గాగు జపికొనుట, పొగనుపల్చుట, కఫహారములగు నౌషధాదుల సేవించుట, శరీరశోధనఁ జేయుట, ప్రాతవియ్యము వెదురుబియ్యము, ఎఱ్ఱవరివడ్లబియ్యము, ప్రాస్లకాయలు, సేముచిగురు, వెల్లుల్లి, చక్రవర్తికూర, చిత్రిమూల పులిక్కి, పేపాకు, ఆవాలు, లేతయాటటిక్కాయ, ములకకాయలు, చేదుగల పదార్థములు, తాళిసపత్రి, ఎలుకమాంసము, వాయువిడంగములు, వేపచిగురు, నువ్వుల నూనె, ఆవనూనె, సౌవీరకమను కాంజికము, (పొట్టులేనియువల్లనైనను గోధుమలనైనను బట్టి పక్వముజేయబడిన కాంజికము) శుక్తము (పులిసినగంజి)

మషిలిరీళ్లు, తేనె, వెండి భస్మము, జీడిగింజలు, గోమూత్రము, తాంబూలము, కల్లు, కస్తూరి, ఒంటెయొక్క మూత్రము, దానినెయ్యి, దానిపాలు, ఇంగువ, క్షారగుణముగలపదార్థములు, ఓమము, చంద్ర, కోడిపెసాలు, నిమ్మకాయరసము, నల్లజీలకఱ్ఱ, బొంతి ఓమము, దేవదారు, అగరు, వింశపాంశృతమునబుట్టిన ఫలాదులు, తిక్త (చేదు) కషాయ (వగరు) కటు (కారము) రసములుగల పదార్థములు, ఇవియన్నియు క్రిమిరోగమును హరించును గాన మిగుల పథ్యములైయుండును.

—॥ క్రిమిరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఛర్ద్యిచ్ఛా తద్వేగవిధారణం చ
నిరుద్ధపానాశనమహ్ని నిద్రామ్॥౯-౧॥
ద్రవం చ పిష్టాన్నమజీర్ణభోజనం
ఘృతాని మాషాన్ దధి పత్రశాకమ్।
మాంసం పయోఽమ్లం మధురం రసం చ
క్రిమీన్ జిఘాంసుః పరివర్జయేదిమాన్ ॥౯-౨॥

తా॥ వమనమును జేసికొనుట, లేవంతటుగ్గలిగినవమనమును వెడలనీయక నిరోధించుట, పరస్పరవిరుద్ధములగు నన్నపానముల సేవించుట, పగటియందు నిద్రించుట, ద్రవపదార్థములను, పిండిచే జేయబడిన పదార్థములను, జీర్ణముకాని పదార్థములను భుజించుట, నెయ్యి, మినుములు, పెరుగు, ఆకుకూరలు, మాంసము, పాలు, అమ్ల (పులుపు) మధుర (తీపు) రసములుగల పదార్థములు, ఈపదార్థముల సేవించుట, వీనినన్నిటిని క్రిమిరోగముల పోగొట్ట దలచినవాడు విడువవలెను. ఇవియపథ్యములుగాన విడువవలెనని భావము.

—॥ పాండురోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఛర్ది ర్విరేచనం జీర్ణా యవగోధూమశాలయః।
ముద్గాఢకీమసూరాణాం యూషా జాఙ్గలజా రసాః ॥౯-౩॥

పటోలం వృద్ధకూష్మాండం తరుణం కదళీఫలమ్।
జీవన్తీక్షురమత్స్యాక్షీగుడూచీతణ్డులీయకమ్ ॥౯౯॥
పునర్నవా ద్రోణపుష్పీ వార్తాకం లశునద్వయమ్।
పక్వామ్రమభయా బిమ్బీ శృఙ్గీ మూత్రం గవాం జలమ్॥
ధాత్రీ తక్రం ఘృతం తైలం సౌవీరకతుషోదకమ్।
నవనీతం గన్ధసారో హరిద్రా నాగకేసరమ్ ॥౧౦౦॥
యవక్షారో లోహభస్మ కషాయాశ్చ కుఙ్కుమమ్।
దాహశ్చరణయోస్సృష్టో నాభేర్ద్వ్యఙ్గులకాదధః ॥౧౦౧॥
మస్తకే హస్తయోర్మూలే మధ్యే చ స్తనకక్షయోః।
యథాదోషమిదం పథ్యం పాణ్డురోగవతాం నృణామ్॥

తా॥ వమనవిరేచనకర్మలఁ జేసికొనుట, ప్రాతఁబడిగా యవలు, గోధుమలు, రాజనములు, పెసలయొక్కయు కందులయొక్కయు చిరుసెనగలయొక్కయు కట్టులు, అరణ్యమునందు జంతువులమాంసరసము, పొట్లకాయలు, గుమ్మడి పండు, లేతయరటికాయలు, పాలతీగ, చెరకు, మచ్చగంటికూర, తిప్పతీగ, చిర్రికూర, గలిజేరు, ఏనుగతుమ్మి, వంకాయలు, తెల్లగడ్డలు, ఎర్రగడ్డలు, మామిడిపండ్లు, కరక్కాయలు, దొండపండ్లు, శృంగియనుమత్స్యము, గోమూత్రము, ఉసిరికకాయలు, మజ్జిగ, నెయ్యి, నూనె, సౌవీరకమను కాంజికము, వడితెనీళ్లు, వెన్న, చందనము, పసుపు, నాగకేసరములు, యవక్షారము, లోహభస్మము, కషాయ (వగరు) రసముగలపదార్థములు, కుంకుమపువ్వు, ఇవియన్నియు పాండురోగమునందు పథ్యములు.

మఱియు కాళ్లయొక్క కీళ్ళయందును, బొడ్డునకు రెండంగుళములక్రింది ప్రదేశమునను శిరస్సునందును మణికట్లయందును స్తనములకును చంకలకును నడుమనుండు స్థలమునందును లోహశలాకలచేత వాతవేయుటకూడ పథ్యముగనుండును. ఇత్తెఱంగున పాండురోగముగలవారికి నాయాదోషములబట్టి పథ్యములనెఱుంగనది.

—॥ పాండురోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ రక్తస్రుతిర్ధూమపానం వమివేగవిధారణమ్।
స్వేదనం మైథునం శిమ్బీ పత్రశాకాని రామఠమ్ ॥౧౦౩॥
మాషోఽమ్బుపానం పిణ్యాకం తామ్బూలం సర్షపం సురా।
సర్వాణ్యమ్లాని గస్తాని విరుద్ధాధ్యశనాని చ॥౧౦౪॥
మృద్భక్షణం దివాస్వప్నం తీక్ష్ణాని లవణాని చ।
సహ్యవింధ్యాద్రిజాతానాం నదీనాం సలిలాని చ॥౧౦౫॥
గుర్వన్నం చ విదాహీని పాణ్డురోగివతాం విషమ్।

తా॥ రక్తమును స్రవింపఁజేయుట, పొగత్రాగుట, వాంతిని వెడల నియ్యక నిరోధించుట, శరీరమున చెమటపుట్టించుట, స్త్రీసంభోగము సేయుట, పటాణులు మున్నగు శింబీధాన్యములు ఆకుకూరలు, ఇంగువ, మినుములు, ఈద్రవ్యములదినుట, నీళ్ళనువిశేషముగ త్రాగుట, గానుగపిండి, తాంబూలములు, ఆవాలు, మద్యము, చింతపండు మామిడి మున్నగు పులుపుగలపదార్థములు, చెడినవియు విరుద్ధంబులునైన యన్నములు, భుజించిన యాహారము జీర్ణము గాకుండగనె పునః మరల భుజించుట, మట్టినితినుట, పగటియందు నిద్రించుట, తీక్ష్ణములగు (కారముగల) పదార్థములను ఉప్పుగల పదార్థములను తినుట, సహ్యపర్వతమునందుండియు వింధ్యపర్వతమునందుండియు స్రవించు నదుల జలమును త్రాగుట, అజీర్ణకరమగు నన్నమును భుజించుట, విదాహి (మంట పుట్టించు) పదార్థములభుజించుట, ఇవియన్నియు పాండురోగముగలవారికి విషమునుబోలియుండును గాన వారిచే సేవింపదగవు.

—॥ రక్తపిత్తమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ అధోగతే ఛర్దనమూర్ధ్వనిర్గమే
విరేచనం స్యాదుభయత్ర లంఘనమ్।

పురాతనాస్సష్టికశాలికోద్రవాః
ప్రియఙ్గునీవారయవప్రసాధికాః ॥౧౦౬॥
ముద్గా మసూరాశ్చణకాస్తుసకోఢ్య
మకుష్ఠకశ్చాగరువర్గ్యుత్తాన్యః ।
తిత్తిః కపోతో హారిద్రోగలావః
శరారిపా భావతివర్తికాశ్చ॥౧౦౭॥
బకా ఉరభ్రాశ్చ సశాలపుచ్ఛాః
కపిత్థలాశ్చాపి కషాయవర్గః ।
గిరాహజాయూశ్చ పయోఘృతేశ్చ
ఘృతం మహేష్యాః పనసం ప్రసూలమ్॥౧౦౮॥
రమ్భాఫలం కచ్చటతిన్దులీయం
పటోలకర్రాగ్రిమాశార్ఙ్గికాని ।
పురాణకూష్మాండఫలం చ పక్వం
తాలాని రద్ధ్వజదలాని వాసా॥౧౦౯॥
స్వాదూని చామ్లాని చ దాడిమాని
ఖర్జూరధాత్రీమిసనారికేరమ్ ।
కసేరుశృఙ్గాటకపౌష్కరాణి
కపిత్థశాలూకమహూపకాని॥౧౧౦॥
భూనిమ్బశాకం పిచుమన్దపత్రం
తుమ్బీకలిఙ్గాని చ లాజసక్తు ।
ద్రాక్షా సితా మాక్షికమిక్షవశ్చ

శీతోదకం చోద్భిదవారి చాపి॥౧౧౧॥
సేకోఽవగాహశ్శతధౌతసర్పిః
అభ్యఙ్గయోగశ్శిరః ప్రదేశః।
హిమానిలశ్చన్దనమిన్దుపాదాః
కథా విచిత్రాశ్చ మనోఽనుకూలాః॥౧౧౨॥
ధారాగృహం భూమిగృహం సుశీతం
వైడూర్యముక్తామణిధారణఞ్చ।
రక్తోత్పలామ్భోరుహపత్రశయ్యా
క్షౌమామ్బరఞ్చోపవనం సుశీతమ్॥౧౧౩॥
ప్రియఙ్గుకా చన్దనభూషితానా
మాలిఙ్గనం చాపి వరాఙ్గనానామ్।
పద్మాకరాణాం పరిదుగ్గతానాం
చన్ద్రోదయానాం హిమశీకరాణామ్॥౧౧౪॥
సుశీతలానాం గిరినిర్ఝరాణాం
అతిప్రశస్తాని చ కీర్తనాని।
ప్రతీరనీరం హిమవాలుకా చ
మిశ్రం నృణాం శోణితపిత్తరోగే॥౧౧౫॥

తా॥ రక్తపిత్తము అధోమార్గమునుండి వెడలుచున్న యెడల వమనమును జేయించుటయు, ఊర్ధ్వమార్గమున వెడలుచున్నచో విరేచనమును ఇయించుటయు, ఊర్ధ్వాధోమార్గముల రెంటినుండి వెడలుచున్న యెడల లంకణము చేయుటయు పథ్యములైయుండును. మఱియు ప్రాతవియగు అఱువది నాళ్లసంబావులు, రాజనములు, ఆరుకలు, కొఱ్ఱలు, నీవారములు, యవలు, ప్రసాధికమ

లఘుధాన్యములు, పెసలు, చిరుసెనగలు, సెనగలు, కందులు, అడవిపెసలు, కృష్ణాగరు, పరిశుద్ధమైన మత్స్యములు, కుందేలు, పావురము, లేడి, జింక, లావుకపక్షి, తెరారియను తిత్తిరిపక్షి, పారావతము (ఇండ్లలోనుండు పెంపుడు పావురము), వర్తికయను తిత్తిరిపక్షి, (ఇచ్చట 'వర్తిక' 'తెరారి' అనునవి తిత్తిరిపక్షులలోని భేదములని యెరుంగునది) కొంగలు, గొగ్గెలు, కాలపుచ్ఛములు (నల్లనితోకకల జింకలు), కౌముకపిట్టలు, ఈజంతువుల మాంసములు, కషాయ (వగరు) రసముగల నానావిధశష్పములు, ఆవుల యొక్కయును మేకలయొక్కయును పాలు పెరుగులు, ఎనుముల నెయ్యి, పనస కాయలు, చారపప్పు, అరటిపండ్లు, నీటఁగట్టిన చింతకాయ, చిత్రాహార, పొట్ల కాయ, వేముచిగురు, తుంబి, బహుదినముల క్రిందపండిన గుమ్మడిపండు, తాటిపండ్లు, తాటిముంగులు, తాటికల్లు, ఆర్ద్రకము, తియ్యదానిమ్మపండ్లు, పుల్లదానిమ్మపండ్లు, ఖర్జూరపుపండ్లు, ఉసిరికకాయలు, అడవిసదాప, దొండకాయలు, వస్త్రసంపులు, దుష్పగిష్టలు, నాగుగదుంప, వెలగపండ్లు, కలువలు మున్నగువానిదుంపలు, చిట్లీలపండ్లు, నేలవేముసూరి, వేపాకు, పరికాయలు, పుచ్చకాయ, పేలాలపిండి, ద్రాక్షపండ్లు, చక్కెర, తేనె, చెఱకు, చల్లని నీళ్ళు, ఊటనీళ్ళు, వీనినన్నిటిని సేవించుటయును రక్తపిత్త సామాన్యముగ పథ్యమైయుండును.

మఱియును నీళ్లఁదాగుట, సరస్సులలోమునుగుట, శతధౌతఘృతము (కషాయాదులచే నూరుసార్లు కడుగఁబడిన నెయ్యి), అభ్యంగస్నానము చేయుట, చల్లనైయుండు ప్రదేశములసంచరించుట, చల్లనిగాలిలోనుండుట, చందనముబూసికొనుట, వెన్నెలలోనుండుట, చిత్రంబులును మనస్సునకును ఆహ్లాదంబులునైన కథలవినుట, నీటిధారలుగల యిండ్లలోనుండుట, భూమిగృహమున (భూమికిలోభాగముననుండు యింట) నుండుట, చల్లనియింటనుండుట, సౌభాగ్యవతులు, ముత్యములు మున్నగు మణులధరించుట, ఏలకులవలయొక్కయు, తామరపువ్వులయొక్కయును రేకులచే చేయఁబడిన శయ్యపై శయనించుట, పట్టుగుడ్డలధరించుట, చల్లనైయుండు ఉద్యానవనములలో నుండుట,

ప్రేంకణపుచెట్లలో విహరించుట, చందనమును బూసికొని మిక్కిలి మనోహరులగు యౌవనవతుల గౌగిలించుట, కమలములతోఁగూడిన సరస్సులను, ఏరులను, చంద్రోదయమును, వెన్నెలనీళ్ళుకల సెలయేళ్ళను మిగుల ప్రశస్తముగ గొనియాడుట, నదులు సరస్సులు మున్నగువాని గట్టునను సమీపమునందును జలమునుపయోగించుట, పచ్చకర్పూరమును బూసికొనుట, ఇవియన్నియును గూడ రక్తపిత్తమున పథ్యములై యుండును.

—॥ రక్తపిత్తవ్యాధియందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ వ్యాయామాధ్వనిషేవణం రవికరాస్తీక్ష్ణాని కర్మాణి చ
క్షోభో వేగవిధారణం చపలతా హస్త్యశ్వయానాని చ।
స్వేదాస్రస్రుతిధూమపానసురతక్రోధాః కులుత్థో గుడో
వార్తాకీ తిలమాషసర్షపదధిక్షారాణి కోపం పయః॥౧౧౯॥
తామ్బూలం నలదంచ మద్యలశునం బిమ్బీ విరుద్ధాశనం
కట్వమ్లంలవణంవిదాహిచగణాస్త్యాజ్యోఽస్రపిత్తైర్నృణామ్॥

తా॥ దేహపరిశ్రమ జేయుట, త్రోవనడచుట, ఎండ దిరుగుట, క్రూరములగు పనుల జేయుట, శరీరము నలయించుట, వాతమూత్రపురీషముల నిరోధించుట, చంచలతనొందుట, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగు వాహనములపై నెక్కి సవారిచేయుట, స్వేదనమును (శరీరమున జెమటబుట్టించుట), రక్తమోచనమును జేయించుట, పొగను పీల్చుట, సంభోగము జేయుట, కోపబడుట, ఉలవలు, బెల్లము, వంకాయలు, నువ్వులు, మినుములు, ఆవాలు, పెరుగు, క్షారములు, పాలనీళ్ళు, తాంబూలము, వట్టివేళ్లు, మద్యము, ఉల్లిగడ్డలు, దొండపండు, పరస్పర విరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యాద్యాహారపదార్థములు, కటు (కారము) అమ్ల (పులుపు) లవణ (ఉప్పు) రసములుగల పదార్థములు, విదాహి (తాపమును గల్గించు) మిరపకాయలు మొదలగు పదార్థములు, ఇవియన్నియును రక్తపిత్తముగల మనుజులకు హితకరములుగావు కాన సేవింపందగవు.

—॥ క్షయరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ దోషాధికస్య బలినో మృదుశుద్ధిరగ్రే
గోధూమముద్గచణకా వనశాలయశ్చ।
ఛాగాని మాంసనవనీతపయోఘృతాని
క్రవ్యాదమాంసమపి జాఙ్గలజా రసాశ్చ ॥౧౧౭॥
మార్తణ్డచన్ద్రకిరణైః ప్రతిశోషితాని
లేహ్యాని పక్వఫలలాని సుచూర్ణితాని।
రాగాన్న తామ్బులికఖాణ్డవవేసవారా
భక్ష్యాశ్చ శాఙ్కరకిరణైర్మధురోరసశ్చ ॥౧౧౮॥
పక్వాని మోచపనసామ్రఫలాని ధాత్రీ
ఖర్జూరపౌష్కర పరూషకనారికేళమ్।
శోభాఞ్జనం వకులకం నవతాలసస్య
ద్రాక్షాఫలాని భిషజాపి ఇమాని దద్యాత్ ॥౧౧౯॥
సిహ్మాస్యపత్రమపి గోమహిషీసృతఞ్చ
ఛాగాశ్రయశ్చ హి తదన్తికమూత్రలేపః।
మత్స్యణ్డికా శిఖరిణీమదిరారసాలాః।
కర్పూరకం మృగమదః సితచన్దనఞ్చ ॥౧౨౦॥
అభ్యఞ్జనాని సురభీణ్యనులేపనాని
స్నానాని వేశ్మరచనాన్యవగాహనాని।
హర్మ్యం స్రజః స్మరకథా మృదుగన్ధవాహాః
శీతాని లాస్యమపి చన్ద్రిరుహాః విపఞ్చీ ॥౧౨౧॥

పథ్యాపథ్యము

సద్యస్నానం మృగద్విజామిష హేమపూర్ణం
ముక్తామణి ప్రచుర భూషణ ధారణంచ।
హాలాచ్ఛు ప్రదానమమర ద్విజ పూజనాని
దివ్యాన్నపానమపి పథ్యగణః క్షయార్తే ॥౧౨౩॥

టీ॥ క్షయరోగముగలవానికి శరీరమున పుష్టిగల్గి వాతాదిదోషములు ప్రబలములైయున్నచో దొలుత సౌమ్యముగు నౌషధముచే వమనవిరేచనముల జేయించి శరీరమును శుద్ధిచేయవలెను. మఱియు, గోధుమలు, పెసలు, సెనగలు నీవారిధాన్యములు, మేకలయొక్కమాంసము వెన్న పాలు నెయ్యి, మాంసమునుదినుపులులు జోరువులు మున్నగు మృగపక్షులమాంసములు, జాంగలప్రదేశమునందున్న మృగాదిజంతువులమాంసరసములు, సూర్యకిరణములచే యెండించి చంద్రకిరణములచే చల్లనైన లేహ్య (పచ్చళ్ళమున్నగు) పదార్థములు, నిగులనూపాత్మకారముగ చూర్ణముజేసి వండబడినమాంసములు, రాగములు, (అనగా సౌవర్చలలవణము, చక్కెర, సైంధవలవణము, చింతపండు, ఈరెపండ్లు, నేరేడుపండ్లగపషు, ఆవాలు, ఈవస్తువులజేర్చి పక్వముజేయబడిన కూరలు మున్నగు పదార్థములు), కాంబలికములు (పెరుగు, ఉప్పు, నెయ్యి, నువ్వులపిండి, మినపపిండి, ఈద్రవ్యములజేర్చి పక్వముజేయబడిన పెసరకట్టులు), ఖాండవములు (తీపు, పులుపు, ఉప్పు, ఈమూడురసములజేర్చి సుగంధద్రవ్యములగలిపి పక్వముజేయబడిన ఊరగాయలు), వేసవారములు (మాంసమును ఎముకలులేకుండ నేర్పరచి శ్లాంచెముగ నుడికించి రాతిమీద మెత్తనగునట్లునూరి శుంఠి, దనియాలు, పిలకట్టి, ఇంగువ, నెయ్యి, ఈవస్తువులజేర్చి మరల నుడికింపబడినది వేసవారమనబడును.) పచ్చకర్పూరముచే బరిమళించు భక్ష్యములు, మధురరసముగల మాంసరసము, పండిన అరటిపండ్లు, పనసపండ్లు, మామిడిపండ్లు, ఈసిరికపండ్లు, ఖర్జూరపుపండ్లు, పుష్కరమూలము, చిట్టీతపండ్లు, తెంకాయ, మునగకాయలు, పొగడకాయలు, శేలతాటికాయలు, దనియాలు, ద్రాక్షపండ్లు, అష్టవర్గము, ఆవులయొక్కయు ఎనుముల

యొక్కయు నెయ్యి, ఎల్లప్పుడును మేకలు నివసించియుండు స్థలమునను౦డుట, మేకలమూత్రమును శరీరమునకు బూసికొనుట, పాకము జేయబడిన చక్కెర, కిరుబణి (లేనె నెయ్యి ఈ రెంటిని నాలుగేసి పలములుజేర్చి యొకకుండలో నునిచి పచ్చకర్పూరమును అందుజేర్చినచో యిద్ది శిఖరిణియనదగు), మద్యము, రసాల(పెరుగుతోజేర్చిన సత్తుపిండి), పచ్చకర్పూరము, కస్తూరి, తెల్లనిచందనము, ఈ వస్తువులను సేవించుట; అభ్యంగము, పరిమళించుచుండు గంధము మున్నగు మైపూతలు, పరిమళముతోగూడిన స్థలములు, పరిమళయుక్తములగు గృహములు, పరిస్నానము స్నానానియుంచు ముసుగుట, మేడలు, పుష్పమాలికలు, సుగంధసంబంధములగు కథలు, మెల్లగా వీచు గుండుగాలి, శీతోపచారములు, నాట్యము, వెన్నెల, వీణాగానము, ఎక్కువనిజభార్యం ప్రేమించుట, బంగరు చేసను ముత్యముల చేతను కట్టబడిన భూషణములధరించుట, హోమము జేయుట, నవగ్రహాదుల నర్చించి దానముల జేయుట, దేవతలను బ్రాహ్మణులను పూజించుట, హింసోదకము మున్నగు నవపానములు, యివియన్నియు క్షయరోగముచే పీడింపబడినవారికి పథ్యములై యుండెను.

—॥ క్షయరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విరేచనం వేగవిధారణం చ
శ్రమం స్త్రీయం స్వేదనమఞ్జనం చ।
ప్రజాగరం సాహసకర్మ సేవనం
రూక్షాన్నపానం విషమాశనఞ్చ ॥౧౨౩॥
తామ్బూలకాలిఙ్గకులుత్థమాషా
రసోనసంశోభ్యకరీరామరాని ।
అమ్లాని తీక్ష్ణాని కషాయకాని
కటూని సర్వాణి చ పత్రశాకమ్ ॥౧౨౪॥
క్షారాన్విరుద్ధాద్ధ్యశనాని బిమ్బా

కర్కోటకం చాపి విదాహి సర్వమ్।
కటిల్లకం కృష్ణమపి క్షయేషు
వివర్జయేత్సన్తతమప్రమత్తః॥౧౨౫॥

తా॥ విరేచనములజేయించికొనుట, మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, గోహంపరిశ్రమజేయుట, స్త్రీలతో గమించుట, శరీరమున చెమటు వెడలింపజేసికొనుట, కన్నులలో కాటుక బెట్టుట, రాత్రులయందు నిదుర మేల్కొంచియుండుట, తనబలమున కసాధ్యములగు పనులజేయుట, మిక్కిలి రూక్షములగు నన్నపానముల సేవించుట, తాను సాధారణముగ భుజించుపరిమాణమునకు న్యూనాధికముగ భుజించుట, తాంబూలము వేసికొనుట, పుచ్చకాయలు, ఉలవలు, మినుములు, వెల్లుల్లి, వెదురుమొలకలు, ఇంగువ, అమ్ల (పులుపు) తిక్త (చేదు) కషాయ (వగరు) కటు (కారము) రసములుగల సకలపదార్థములు, ఆకుకూరలు, క్షారములు, ఈవస్తువులను భుజించుట; పరస్పర విరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యాదులభుజించుట, భుజించిన యాహారపదార్థము జీర్ణముగాకుండు నపుడు మరలభుజించుట, దొండపండ్లు, దోసకాయలు, విదాహకరములగు మిరపకాయలు మున్నగు నన్నిపదార్థములు, కాకరకాయలు, కృష్ణాగరు, వీని నన్నిటిని క్షయరోగముకల మనుజు లొకప్పుడును సేవింప దగదు.

—॥ కాసరోగమునందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ స్వేదో విరేచనం ఛర్దిర్ధూమపానం సమోషితాః।
శాలిషష్టికగోధూమశ్యామాకయవకోద్రవాః ॥౧౨౬॥
ఆత్మగుప్తా మాషముద్గకులుత్థానాం రసాః పృథక్।
గ్రామ్యోదకానూపధన్వమాంసాని వివిధాన్యపి ॥౧౨౭॥
సురా పురాతనం సర్పిః ఛాగం చాపి పయో ఘృతమ్।
వాస్తుకం వాయసీశాకం వార్తాకం బాలమూలకమ్॥౧౨౮॥

కణ్టకారీ కాసమర్దో జీవన్తీ సునిషణ్ణకమ్।
ద్రాక్షా బిమ్బీ మాతులుఙ్గం పౌష్కరం వాసకం త్రుటిః॥
గోమూత్రం లశునం పథ్యా వ్యోషముష్ణోదకం మధు।
లాజాః దివసనిద్రా చ లఘూన్యన్నాని యాని చ ॥౧౩౦॥
పథ్యమేతద్యథాదోషము క్తం కాసగదాతురే।

తా॥ శరీరమున చెమటబుట్టించుట, విరేచనము జేయించుట, వమనము జేయించుట, పొగ ద్రాగుట, సంవత్సరకాలము ప్రాతవియగు రాజనములు, అరువదినాళ్ళసంబావులు, గోధుమలు, సామలు, యవలు, ఆరికలు, గూలగొండిగింజలు, మినుములు, పెసలు, ఉలవలు, వీనిచే వేర్వేరుగ పక్వముజేయబడినకట్టులు, గ్రామములలో బుట్టిన మేకలుమొదలగు జంతువులయొక్కయు, ఉదకమున జనించిన మత్స్యాదులయొక్కయు, జలప్రాంతమునబుట్టిన జంతువులయొక్కయు, ఆరణ్యమునబుట్టిన జింకలుమొదలగు మృగములయొక్కయు మాంసములు, మద్యము, ప్రాతనెయ్యి, మేకపాలు, మేకనెయ్యి, చక్రవర్తి కూర కాచినకూర, వంకాయలు, లేతముల్లంగి, ములకకాయలు, కసివింద, పొలకూర, చెంచలికూర, ద్రాక్షపండ్లు, దొండపండ్లు, మాదీఫలములు, పుష్కరమూలము, అడ్డసరము, ఏలకులు, గోమూత్రము, ఉల్లిగడ్డలు, కరకకాయలు, త్రికటుకములు (శుంఠి, పిప్పళ్ళు, మిరియాలు), వేడినీళ్ళు, తేనె, పేలాలు, పగటియందు నిదురించుట, శీఘ్రముగ జీర్ణములగు పదార్థములు, ఇవి యన్నియు కాస (దగ్గు) రోగముగలవానికి వాయాదోషముల ననుసరించి పథ్యములైయుండును.

—— కాసరోగమునం దపథ్యములు. ——

శ్లో॥ వస్తిం నస్యమసృఙ్మోక్షం వ్యాయామం దన్తఘర్షణమ్॥
ఆతపం దుష్టపవనం రజోమార్గనిషేవణమ్।
విష్టమ్భీని విదాహీని రూక్షాణి వివిధాని చ ॥౧౩౧॥

శకృన్మూత్రోద్గారకాసవమివేగస్య ధారణమ్।
మత్స్యంకన్దంసర్షపం చ తుమ్బీఫలముపోదికామ్॥౧౩౩॥
దుష్టాన్నపానం దుష్టాంబు విరుద్ధాధ్యశనాని చ।
గురు శీతం చాన్నపానం కాసరోగీ పరిత్యజేత్ ॥౧౩౪॥

తా॥ వస్తికర్మ, నస్యము, రక్తమోక్షణము, దేహపరిశ్రమచేయుట, పళ్లుముణ్ణగువానిచే దంతములు తోముట, ఎండలో సంచరించుట, దుర్గంధముతో గూడిన గాలిని సేవించుట, నాసాది రంధ్రములలో ధూళిప్రవేశించుట, త్రోవనడచుట, మలమును బంధించునవియు తాపకరంబులును రూక్షంబులు నగు నానావిధ పదార్థముల సేవించుట, మలము, మూత్రము, త్రేనుపులు, దగ్గు, వాంతి, వీనిని వెడలనీయక నిరోధించుట, మత్స్యములు, కందగడ్డలు, ఆవాలు, సొరకాయ, బచ్చలికూర, దుష్టములగు అన్నపానముల సేవించుట, చెడిననీళ్ళనుత్రాగుట, పరస్పర విరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యాదులకలిపి భుజించుట, భుజింపబడిన యాహారము జీర్ణము కాకపూర్వము మరలభుజించుట, అజీర్ణకరంబులును శీతలంబులునగు అన్నపానముల సేవించుట, ఇవియన్నియు కాసరోగమునందు పథ్యములుకావుగాన కాసరోగముగల మనుజునిచే సేవింపదగవు.

—॥ హిక్కారోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్వేదనం వమనం నస్యం ధూమపానం విరేచనమ్ ।
నిద్రాస్నిగ్ధానిచాన్నాని మృదూని లవణాని చ ॥౧౩౫॥
జీర్ణాః కులుత్థా గోధూమాశ్శాలయష్షష్టికా యవాః।
ఏణాతిత్తిరలావాద్యా జాఙ్గలా మృగపక్షిణః ॥౧౩౬॥
ఉష్ణోదకం మాతులుఙ్గం మాక్షికం సురభీజలమ్।
పక్వం కపిత్థం లశునం పటోలం బాలమూలకమ్ ॥౧౩౭॥

పౌష్కరం కృష్ణతులసీ మదిరా నలదాంబు చ।
అన్నపానాని సర్వాణి వాతశ్లేష్మహరాణి చ ॥౧౩౯॥
శీతాంబుసేకస్నానాభ్యాం త్రాసో విస్మాపనం భయమ్।
క్రోధో హర్షః ప్రియోద్వేగః ప్రాణాయామనిపీడనమ్॥
దగ్ధసిక్తమృదాఘ్రాణం కూర్చధారాజలార్పణమ్।
నాభ్యాంగుష్ఠప్రపీడనం గోమహాదీపదగ్ధహృద్రదయో॥౧౪౦॥
పాదయోర్ద్వివలిగ్రంథులోన్నాభేరూర్ధ్వవిస్తారితిహిక్కినామ్।

తా॥ శరీరమున చెమటబుట్టించుట, వమనము చేయించుట, నస్యము నీల్చుట, పొగద్రాగుట, విరేచనము చేయించుట, నిదురింపుట, స్నిగ్ధములును మృదువులైనవియు ఉష్ణమైనవియునగు నన్నముల భుజించుట, ప్రాతికవియగు ఉలవలను, గోధుమలను, గొజనంపు బియ్యమును, అరువదినాళ్ల సంబావుల బియ్యమును, యవలను భుజించుట; అరణ్యము జనించిన లేంక, తీతువుపిట్ట, లావుకపిట్ట మున్నగు పక్షిమృగాదిజంతువుల మాంసములదినుట, వేడినీళ్ళు, మాదీఫలములు, తేనె, అవుపంచితము, వెలగపండ్లు, ఉల్లిగడ్డలు, పొట్లకాయ, లేకముల్లంగి, పుష్కరమూలము, నల్లతులసి, మద్యము వట్టివేళ్ళచే బరిమళించు జలము, వాతకఫముల హరించు నానావిధములగు నన్నపానములు (వీనినన్నిటిని సేవించుట) చల్లని నీళ్ళచే దడుపుట, శీఘ్రముగ ఉలికిపాటు నొందించుట, ఆశ్చర్యమును కల్గించుట, భయమును పుట్టించుట, కోపముగల్గించుట, సంతసము బుట్టించుట, ప్రియములగు మనసునకు గలిగిన దుఃఖమును బుట్టించునవియునైన పనులజేయుట, ఊపిరిని బిగబట్టుట, మట్టిపెళ్ళకు కాల్చి నీళ్ళచేత తడిపి మూర్కొనుట, కనుబొమల నడుమ ధారగా నుదకమును విడచుట, బొడ్డునకు పైభాగమున పిసుకుట, పసుపుకొమ్మును దీపమున కాల్చి దానిచే పాదములకు రెండంగుళములకు పైభాగమునందును బొడ్డునకు పైభాగమునను కతుల వేయుట, ఇవియన్నియును హిక్క (వెక్కిళ్ళు) కల మనుజునకు మిక్కిలి హితకరములై యుండును.

—॥ హిక్కారోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ వాతమూత్రోద్గారకాసశకృద్వేగవిధారణమ్॥౧౪౧॥
రజోఽనిలాతపాయాసాన్విరుద్ధాన్యశనాని చ।
విష్టమ్భీని విదాహీని రూక్షాణి కఫదాని చ॥౧౪౨॥
నిష్పావమాషపిణ్యాకవారిజానూపమానిషమ్।
అవిదుగ్ధం దన్తకాష్ఠం వస్తిం మత్స్యాంశ్చ సర్షపా॥
అమ్లం తుమ్బీఫలం కన్దం తైలభృష్టముపోదికామ్।
గురుశీతఞ్చాన్నపానం హిక్కారోగీ వివర్జయేత్॥ ౧౪౪॥

తా॥ అపానవాతమును మూత్రమును త్రేనుపులను దగ్గును పురీషమును బైటికి వెడలనీయక నిరోధించుట, దుమ్ముతో గూడిన గాలిని సేవించుట, ఎండలో నుండుట, దేహమునకు శ్రమగల్గించుట, పరస్పరవిరుద్ధములగు భోజ్యవస్తువుల సేవించుట, భుజించినయాహారము జీర్ణముగాకమునుపు మరలభుజించుట, మలమును బంధించునవియు సంతాపకరంబులును రూక్షంబులును కఫమును వృద్ధిబొందించునవియునగు పదార్థముల సేవించుట, అనుములు, మినుములు, గానుగపిండి, ఉదకమున జనించిన జంతువులయొక్కయు జలప్రాంత ప్రదేశముల జనించిన జంతువులయొక్కయు మాంసము, గొఱిమెలపాలు, ఈపదార్థముల సేవించుట, దంతధావనము జేయుట, వస్తికర్మ జేయించుకొనుట, మత్స్యములు, ఆవాలు, పులుపుకలపదార్థములు, సొరకాయలు, కందగడ్డలు, నూనెలో వేయించబడిన పదార్థములు, బచ్చలికూర, అజీర్ణకరంబులును శీతలములునగు అన్నపానములు, వీనినన్నిటిని హిక్కా (వెక్కిళ్ళు) రోగముకల మనుజుడు విడువవలెను.

—॥ శ్వాసరోగమునందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ విరేచనం స్వేదనధూమపాన
ప్రచ్ఛర్దనాని స్వపనం దివా చ।

పురాతనాష్టికరక్తశాలి
కులుత్థగోధూమయవాః ప్రశస్తాః ॥౧౪౫॥
శశాహిభుక్ తిత్తిరిలావదక్ష
శూకాదయో ధన్వమృగా ద్విజాశ్చ।
పురాతనం సర్పిరజాప్రభూతం
పయోఽమృతం వాపి సురా మధూని ॥౧౪౬॥
పటోలవార్తాకరసోనబిమ్బీ
జమ్బీరతణ్డులీయవాస్తుకం చ।
ద్రాక్షా త్రుటిః పౌష్కరముష్ణవారి
కస్తుత్రయం గోజనితం చ మూత్రమ్ ॥౧౪౭॥
అన్నాని పానాని చ భేషజాని
శ్లేష్మానిలఘ్నాని చ పథ్యవర్గః।
వక్షఃప్రదేశాదపి పార్శ్వయుగ్మే
కణ్ఠస్థయోర్మధ్యమయోర్గ్వయోశ్చ ॥౧౪౮॥
ప్రదీప్తలోహేన చ కర్ణికాపా
దాహోఽపి చ శ్వాసిని యాని కాని।

తా॥ విరేచనము, శరీరమున చెమట బుట్టించుట, పొగనుపీల్చుట, వమనముజేయించుట, పగటియందు నిదురించుట, ప్రాతవియగు వరువడినాళ్ళ సంబావులు, ఎఱ్ఱవరివడ్లు, ఉలవలు, గోధుమలు, యవలు, కుందేటియొక్కయు, నెమలి, తీతువుపిట్ట, లావుకపిట్ట, కోడి, చిలుక మున్నగు పక్షులయొక్కయు, అరణ్యమున జనించిన మృగములు పక్షులు మున్నగువానియొక్కయు మాంసములు, ప్రాతదిగాగు నెయ్యి, మేకపాలు, మేకనెయ్యి, కల్లు, మద్యములు, పొట్లకాయ, వంకాయలు, వెల్లుల్లి, దొండపండ్లు, నిమ్మపండ్లు, చిల్లకూర, చక్రవర్తికూర, ద్రాక్షపండ్లు, చిన్నయేలకులు, పుష్కరమూలము, వేడినీళ్ళు,

త్రికటుకములు, (శొంఠి, పిప్పళ్ళు, మిరియాలు,) గోమూత్రము, కఫవాతముల హరించు నన్నపానౌషధములు, ఇవియన్నియు శ్వాసరోగమునందు పథ్యకరములై యుండును.

మఱియు వక్షస్థలము, ఇరుప్రక్కలు, చేతులయందు నడిమివ్రేళ్లవ పైభాగములు, కంఠకూపము (నామగుంట), ఈస్థలములయందు కాలియుండు లోహశలాకలచేత రక్షచేయుట మిక్కిలి ప్రశస్తమైయుండును.

—॥ శ్వాసరోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ మూత్రగోగ్రాహి చన్నిగ్ధశృంగాటమగోగ్రారి
సస్యం వస్త్రగస్త్రకాష్ఠం శ్రమశ్చ ।
ఆధ్వా భారో రేణవస్సూర్యపాదాః
విష్టంభీని గ్రామ్యధర్మో విదాహి ॥౧౪౯॥
అనూపానామామిషం తైలభృష్టం
నిష్పావాశ్చ శ్లేష్మకారీణి మాషాః ।
రక్తస్రావః పూర్వవాతో ఽమ్బుపానం
మేషీసర్పిః దుగ్ధమప్యేఽపి దుష్టమ్ ॥౧౫౦॥
మాత్స్యాః కన్దాః సర్షపానప్యపానం
మాంసం శీతం గుర్వపి శ్వాసివర్గ్యమ్।

తా॥ మూత్రము, త్రేనుపులు, వాంతి, దప్పి, కామము (స్త్రీసంభోగమునందలి యభిలాష), ఈపైనుదిటిమొక్క వేగములనునిరోధించుట, స్నానము, వస్త్రికర్మ, దస్తధావనము జేయుట, ఒడలుకు శ్రమ గల్గించుట, శ్రోణనడచుట, భారమును మోయుట, నాసాదిరంధ్రములయందు దుమ్ముచొచ్చబడుట, ఎండలో నుండుట, మలమునుబంధించు పదార్థముల సేవించుట, అధికముగ సంభోగము జేయుట, సంతాపమును కల్గించు పదార్థములదినుట, జలప్రాంతదేశముననుండు జంతువుల మాంసము, నూనెలో పక్వము చేయబడిన

భక్ష్యాదులు, అనుములు, కఫమును వృద్ధినొందించు పదార్థములు, మినుములు, రక్తమును ప్రవహింపసేయుట, తూరుపునుండివచ్చు గాలిలోనుండుట, అధికముగ నీళ్ళుత్రాగుట, గొడ్డునెయ్యి, గొడ్డుపాలు, గొడ్డుమూత్రము, పిండితో చేయబడిన పదార్థములు, మత్స్యములు, దుంపలు, ఆవాలు, రూక్షంబులును శీతలంబులును అతికఠినంబులునైన యన్నపానములు, ఇవియన్నియు శ్వాస రోగముకలవారికి పథ్యములుకావు గాన విడువందగును.

—॥ స్వరభేదరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్వేదో వస్తిస్తథా పానం విరేకః కబలగ్రహః।
నస్యం ధూమశిరోవేధో యవా లోహితశాలయః॥
హంసాటవీతామ్రచూడకేకీమాంసరసాస్సురా।
గోకణ్టకః కాకమాచీ జీవన్తి బాలమూలకమ్॥ ౧౧౨॥
ద్రాక్షా పథ్యా మాతులుఙ్గం లశునం లవణార్ద్రకమ్।
తామ్బూలం మరిచం సర్పిః పథ్యాని స్వరభేదినామ్॥

తా॥ స్వేదనము, వస్తికర్మ, పొగద్రాగుట, విరేచనము, కబలగ్రహము (పుక్కిలింపుట కవకాశముండునట్లు కషాయాదుల నోటనుంచుకొని యుమియుట), నస్యము, నుదుటనున్న సిరలను గ్రుచ్చుట, యవలు, ఎఱ్ఱవరివడ్లు, హంసలు, అడవికోడి, నెమలి, ఈజంతువుల మాంసరసములు, మద్యము, పల్లేరు, కాచికూర, పాలకూర, లేతముల్లంగి, ద్రాక్షపండ్లు, కరకకాయలు, మాదీఫలములు, వెల్లిగడ్డలు, ఉప్పు, అల్లము, తాంబూలము, మిరియాలు, నెయ్యి, ఇవియన్నియు స్వరభేదముకలవారికి పథ్యములైయుండును.

—॥ స్వరభేదరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఆమ్రం కపిత్థం వకుళం శాలూకం జామ్బవాని చ।
తిన్దుకాని కషాయాణి వమిం స్వప్నం ప్రజల్పనమ్॥ ౧౧౪॥
అన్నపానం విరుద్ధం చ స్వరభేదీ వివర్జయేత్।

తా॥ మామిడిపండ్లు, వెలగపండ్లు, పొగడపండ్లు, తామరదుంపలు, నేరేడుపండ్లు, తుమికిపండ్లు, కసాయ (వగరు) రసముకల సకలపదార్థములు, వాంతిచేసికొనుట, నిద్రించుట, విశేషముగ మాటలాడుట, మనస్సుకు ఇంపైనట్టియు లఘు వన్న పానములు సేవించుట, వీనినన్నిటిని స్వరభేదముకల మనుజులు విడువవలెను.

—॥ అరుచిరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ వస్తిర్విరేకో వమనం యథాబలం
ధూమోపసేవా కబలగ్రహ స్తథా।
తిక్తాని కాష్ఠాని చ దన్తఘర్షణే
చిత్రాన్నపానాని హితైః కృతాన్యపి ॥౧౫౧॥
గోధూమముద్గాఢకిశాలిషష్టికా
మాంసం వరాహాజశశైణసమ్భవమ్।
చేకుర్కష్పాణ్గాం మధురాలికెల్లిశః
ప్రోష్ఠీ ఖలేశః కవయీ చ రోహితః ॥౧౫౨॥
కర్కారువేత్రాగ్రనవీనమూలకం
వార్తాక శోభాఞ్జనమోచదాడిమమ్।
భవ్యం పటోలం రుచకం పయోఽమృతం
శాలాని తాలాని రసోనసూరణమ్ ॥౧౫౩॥
ద్రాక్షా రసాలం నలదామ్బు కాఞ్జికం
మద్యం రసాలాం దధి తక్రమార్ద్రికమ్।
కర్కోలఖర్జూరప్రియాలతిన్దుకం
పక్వం కపిత్థం బదరం వికఙ్కతమ్ ॥౧౫౪॥
తాలాస్థిమజ్జా హిమవాలుకా సితా
పథ్యా యమానీ మరిచాని రామఠమ్।

స్వాద్వమ్లతిక్తాని చ దేహమార్జనం
సర్గో౽యముక్తో౽రుచిరోగిణాం హితః ॥౧౨౯॥

తా॥ వస్తికర్మ, విరేచనము, వమనము, ఈకర్మలను రోగియొక్క బలాబలముల ననుసరించి చేయుట, ధూమపానము, కబళగ్రహము (పుక్కిలించుట కవకాశముండునట్లు కషాయాదుల నోట నుంచుకొని ఉమిసివేయుట), చేదుకల వేపపుల్లనున్న గూనిచే దంతధావనము జేయుట, శరీరమునకు హితకరములగు నానావిధాన్నపానములు, గోధుమలు, పెసలు, కందులు, రాజనములు, అరువదినాళ్ళ సంబావులు, పందియొక్కయు మేకయొక్కయు సందేటియొక్కయు జింకయొక్కయు మాంసము, చెరకు, ఝూసాండ (చిన్నచేప), మధురాలిక, ఇల్లిశ, ప్రోష్ఠి, ఖలేశ, కవయి, రోహిత, అను నీమత్స్యములు, తక్కోల, పేముచిగురు, లేతముల్లంగి, వంకాయలు, మునగకాయలు, అరటికాయలు, దానిమ్మకాయలు, పొట్లకాయలు, సౌవర్చలవణము, పాలు, నెయ్యి, లేత తొటికాయలు, వెల్లుల్లి, కందగడ్డ, ద్రాక్షపండ్లు, తియ్యమామిడిపండ్లు, వట్టివేళ్ళచే పరిమళించునీళ్ళు, కాంజికము, మద్యము, రసాల (పెరుగుతో కలిసిన సత్తుపిండి), పెరుగు, మజ్జిగ, అల్లము, తక్కోలములు, ఖర్జూరపుపండ్లు, చారపప్పు, నుణికిపండ్లు, వెలగపండ్లు, రేగుపండ్లు, పుల్లవెలగపండ్లు, తొటిపండువిత్తులలోని గిజరు, పచ్చకర్పూరము, చక్కెర, కరకకాయలు, ఓమము, మిరియాలు, ఇంగువ, స్వాదు (మధురము) ఆమ్ల (పులుపు) తిక్త (చేదు)రసములుకల పదార్థములు, ఇవియన్నియును, శరీరమును స్నానాదులచే శుభ్రపరచుటయును అరోచకము కలవారికి మిక్కిలి హితకరములై యుండును.

—॥ అరుచిరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ తృష్ణోద్గారక్షుధానేత్రవారివేగవిధారణమ్।
అహృద్యాన్నమసృఙ్మోక్షం క్రోధం లోభం భయం శుచమ్॥
దుర్గంధాహూపసేవాశ్చ న కుర్యాదరుచౌ నరః।

పథ్యాపథ్యము

తా॥ దప్పి, త్రేనుపులు, ఆకలి, కన్నీళ్లు, వీనియొక్క వేగమును నిరోధించుట, మనస్సునకింపుగాని యన్నమును భుజించుట, రక్తమోక్షణము జేసికొనుట, కోపము, లోభము, భయము, దుఃఖము, దుర్గంధయుక్తమగు పదార్థముల వాసనజూచుట, చూచుట కింపుగాని పదార్థముల సేవించుట, వీనినన్నిటిని యరోచకముకలవారు విడువవలెను.

—(ఛర్దిరోగమునందు పథ్యములు.)—

శ్లో॥ విరేచనచ్ఛర్దనలంఘనాని
స్నానం జపో లాజకృతశ్చ మండః ।
పురాతనాశ్శాలికషష్టికముద్గాః
కలాయగోధూమయవా మధూని॥౧౬-౧॥
శశాహిభుక్తిత్తిరిలావకాద్యా
మృగద్విజాజాఙ్గలసంజ్ఞితాశ్చ ।
మనోజ్ఞనానారసగన్ధరూపా
రసాశ్చ యూషా అపి ఖాణ్డవాశ్చ॥౧౬-౨॥
గవాం జలం కామ్బలికాస్సురా చ
వేత్రాగ్రకుస్తుమ్బురునారికేళమ్ ।
జమ్బ్వారధాత్రీసహకారకోల
ద్రాక్షాకపిత్థాని పచేళిమాని॥౧౬-౩॥
హరీతకీదాడిమబీజపూరం
జాతీఫలం బాలకనిమ్బవాసా ।
సితా శతాహ్వా కరికేసరాణి
భక్త్యా మనఃప్రీతికరా హితాశ్చ॥౧౬-౪॥
భుక్తస్య వక్త్రే శిశిరామ్బుసేకః
కస్తూరికా చన్ద్రమిస్తుషారాః॥

మనోజ్ఞగన్ధాస్యనులేపనాని
వాసాంసి పుష్పాణి ఫలాని చాపి॥౧౬౫॥
రూపాణి శబ్దాశ్చ రసాశ్చ గన్ధాః
స్పర్శాశ్చ యోగ్యాస్సహసాన్నపానైః।
బాహ్యాశ్చ నాథ్యస్త్రిక పార్శ్వపృష్ఠే
శస్తంహి పథ్యం వమనాతురస్య॥౧౬౬॥

తా॥ విరేచనము, వమనము, లంఘనము, స్నానము, జపము, లాజమండము (పేలాలలో పదునాల్గింతల నీళ్ళుచేర్చి కాచబడిన గంజి), ప్రాతర్భోజనము, అరువదినాళ్ళ సంబావుబియ్యము, పెసలు, పాతగోధుమలు, గోధుమలు, యవలు, తేనె, అడవిలోబుట్టిన పందేలు, నెమలి, తీతువుపిట్ట, లావుకపిట్ట మున్నగాకల మృగములయొక్కయు, పక్షులయొక్కయు మాంసములు, మనసునకింపైనవియు మధురాది నానావిధ రసములు కల్గినవియు పరిమళయుక్తంబులున మాంచుటకింపైనరూపము కల్గినవియునగు మాంసరసములు, కట్టులు, భాండపకములు(మధుర అమ్ల లవణాదిరసములు గల్గి నానావిధములగు పరిమళద్రవ్యముల జెర్చి సిద్ధముచేయబడిన ఊరుగాయలు), గోమూత్రము, కాంబలికములు (పెరుగు, ఉప్పు, నెయ్యి, నువ్వులు, మినుములు, వీనినిచేర్చి పక్వముచేయబడిన పెసలకట్టులు), మద్యము, పేముచిగుళ్ళు, దనియాలు, బెండకాయ, నిమ్మకాయలు, ఉసిరికకాయలు, మామిడిపండ్లు, రేగుపండ్లు, ద్రాక్షపండ్లు, వెలగపండ్లు, కరకకాయలు, దానిమ్మకాయలు, మాదీఫలములు, జాజికాయలు, వట్టివేరు, వేప, అష్టవర్గము, చక్కెర, పిల్లిపీచర, నాగకేసరములు, మనస్సునకు మిక్కిలి యింపైనవియు, శరీరమునకనుకూలములునైన భక్ష్యములు, భుజించినపిదప ముఖమున చల్లనినీళ్ళను చల్లుట, కస్తూరి, చందనము, వెన్నెలలో నుండుట, రమ్యమైన పరిమళముతోగూడిన చందనము మున్నగు మైపూతలు, పానములు, పుష్పములు, ఫలములు, తనమనస్సున కింపైన రూపముగల వస్తువులజూచుట, చెవులకింపగు శబ్దములవినుట, తనకుప్రియమగు గాలి సోకు

లగు వానిని స్పృశించుట, యివియన్నియును, నాభియందును వెన్నెముకకు క్రిందిభాగమునందును పార్శ్వములయందును వీపునందును లోహశలాకచే రక్తము వేయుటయు వమనవ్యాధియందు పథ్యములైయుండును.

—(వమనరోగమునం దపథ్యములు.)—

శ్లో॥ నస్యం వస్తిం స్వేదనం స్నేహపానం
రక్తస్రావం దన్తకాష్ఠం ద్రవాన్నమ్ ।
బీభత్సేక్షాం భీతిముద్వేగముష్ణం
స్నిగ్ధాసాత్మ్యాఽహృద్యాన్యహృద్యైరోచకాన్నమ్ ॥ ౧౬౭ ॥
రమ్భా బిమ్బీ కోశవత్యో మధూకాః
చిత్రా మేలా సర్షపా దేవదారు ।
వ్యాయామం వాఽసాత్మ్యదుష్టాన్నపానం
ఛర్ద్యాం సద్యో వర్జయేదప్రమత్తః ॥ ౧౬౮ ॥

తా॥ నస్యము, వస్తికర్మ, స్వేదనము (శరీరమున చెమట వెడలించుట), స్నేహపానము(అరుగకయున్నగు స్నేహద్రవ్యముల పానము చేయుట), రక్తము వెడలించుట, దన్తధావనము జేయుట, ద్రవముగల యన్నమును దినుట, మనసునకు అసహ్యతను గల్గించు శవములు మాంసరక్తములు మున్నగు దానిని జూచుట, భయము, చింత, ఉష్ణంబును స్నిగ్ధంబును అసాత్మ్యంబును మనసునకింపుకానిదియు అరుచిని కల్గించునదియునైన యన్నమును భుజించుట, అరటికాయలు, దొండకాయలు, బీరకాయలు, విప్పకాయలు, [illegible], ఏలకులు, ఆవాలు, దేవదారు, వీనినన్నిటిని సేవించుట, వ్యాయామము చేయుట, శరీరమునకు హితములుకానివియును దుష్టంబులునైన యన్నపానముల సేవించుట, ఇవి యన్నియును వమనరోగమునందు అపథ్యములు కావున విడువవలెను.

—(తృష్ణా (దప్పి) రోగమునందు పథ్యము.)—

శ్లో॥ శోధనం వమనం నిద్రా స్నానం కవలధారణమ్ ।
కోద్రవాశ్శాలయః [illegible] సక్తవః ॥ ౧౬౯ ॥

అన్నమణ్డో ధన్వరసః శర్కరా రాగఖాణ్డవాః।
భృష్టముద్గైర్మసూరైర్వా చణకైర్వా కృతో రసః ॥౧౭౦॥
రమ్భాపుష్పం తక్రకూర్చా ద్రాక్షా పర్పటవల్లకమ్।
కపిత్థం మాలికా కోలం కూష్మాణ్డకముపోదికా॥౧౭౧॥
ఖర్జూరం దాడిమం ధాత్రీ కర్కటీ లలదమ్బుచ॥
జమ్బీరం కరమర్దశ్చ బీజపూరో గవాం పయః ॥౧౭౨॥
మధూకపుష్పం హ్రీబేరం తిక్తాని మధురాణి చ।
శాలితాలామ్బు శీతామ్బు పయః పేయం ప్రపానకమ్॥
మాక్షికం సరసిత్తోయం శతాహ్వా నాగకేసరమ్ ।
ఏలా జాతీఫలం ఛాయా కుస్తుమ్బురు కుచన్దనమ్ ॥౧౭౩॥
ఘనసారో గన్ధసారః కౌముదీ శిశిరోఽనిలః ।
చన్దనార్ద్రప్రియాశ్లేషో ముక్తాభరణధారణమ్ ॥౧౭౪॥
గాహనం లేపనం చాస్య పథ్యమేతత్తృషాతురే।

తా॥ శోధనము, వమనము, నిద్ర, స్నానము, కబలధారణము (నోటి యందు పుక్కిలించుటకు వసతియుండునట్లులు కషాయాదుల నుంచుకొనుట), ఆయకలు, అంజనములు, పేయ (మెతుకులతోగూడిన గంజి), విలేపి (మెతుకు లధికముగ నుండునట్లులు కాచబడిన గంజి), పేలాలచే జేయబడిన సత్తుపిండి, అన్నమండము (అన్నమును ఉడ్చి కాచి మెతుకులు లేనట్లులు వడగట్టబడిన గంజి), అన్వ్యమునందుండు జంతువుల మాంసరసము, చక్కెర, వేయింపబడిన పెసలచేనైనను చిరుసెనగలచేనైనను సెనగలచేనైనను చేసి అందు రాగఖాండవమును చేర్చి కాచబడినకట్టు, (రాగఖాండవమనగా మామిడికాయ పైపోలు తీసి రెండు మూడు తునియలుగా కరికి నేతిలో వేయించి యందు మిరియాలను ఏలకులనుకలిపి దానిని నేతితో మాగిన కుండయందూర బెట్టబడిన ఊరుగాయ) అరటిపువ్వు, తక్రకూర్చము (మజ్జిగలో సమభాగముగ పాలుకలిపి కాచబడిన

(ద్రవపదార్థము), ద్రాక్షపండ్లు, పర్పాటకము, వాయువిడంగములు, వెలగ పండ్లు, ద్రాక్షామద్యము, రేగుపండ్లు గుమ్మడికాయలు, బచ్చలికూర, ఖర్జూరపు పండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, ఉసిరికకాయలు, ములుగోషకాయలు, నిల్వచేతలేక ప్రవహించుచుండు ఏరు కాలువలు మున్నగువానియందుగలజలము, నిమ్మపండ్లు కలివికాయలు, మాదీఫలములు, ఆవుపాలు, ఇప్పపువ్వులు, పరువేర, చేదును తీపునుకల పదార్థములు, లేతతాటికాయలయందలినీరు, చల్లనినీళ్లు, పాలు, పానకము, తేనె, సరస్సులలోనుండు జలము, పిల్లిపీచర, నాగకేసరములు, ఏలకులు, జాజికాయ, కరకకాయ, గనియాలు, రక్తచందనము, పచ్చకప్పురము, శ్రీగంధము, ఇవియన్నియును తృష్ణారోగముకలవారికి పథ్యములైయుండును.

మఱియు వెన్నెలయందును చల్లనిగాలియందు నుండుటయును, చందనము బూసికొన్న ప్రియురాండ్ర గౌగలించుటయును, ముత్యములచే జేయబడిన యాభరణముల ధరించుటయును, చందనాదుల బూసికొనుటయును తృష్ణారోగమున మిగుల పథ్యములైయుండును.

―॥ తృష్ణారోగమునందపథ్యములు. ॥―

శ్లో॥ స్నేహాక్తసం స్వేదనధూమపానం
వ్యాయామనస్యాతప దన్తకాష్ఠమ్ ।
గుర్వన్నమమ్లం లవణం కషాయం
తిక్తత్రికం దుష్టజలాని తీక్ష్ణమ్॥ ౧౭౬॥
ఏతాని సర్వాణి హితాభిలాషీ
తృష్ణాతురో నైవ భజేత్కదాచిత్ ।

టీ॥ స్నేహపానము, అంజనము, స్వేదనము, పొగను పీల్చుట, దేహపరిశ్రమజేయుట, నస్యమును పీల్చుట, ఎండకాచుకొనుట, దంతధావనము జేయుట, అజీర్ణకరమైన యన్నమును భుజించుట, ఆమ్ల(పులుపు) లవణ(ఉప్పు) కషాయ(వగరు) రసములుకలపదార్థముల భుజించుట, త్రికటుకములు, చెడిన నీళ్ళుద్రాగుట, తీక్ష్ణగుణముకల పదార్థములు వీనన్నిటిని తృష్ణారోగముచే

పీడితుడగు మనుజుండు తనకు హితమును కోరినచో నొకప్పుడైనను సేవింప దగదు. (తృష్ణారోగమునందు జెప్పబడినవియన్నియు నపథ్యములనిభావము.)

—{ మూర్ఛరోగమునందు పథ్యములు. }—

శ్లో॥ సేకావగాహా మణయస్సహారాః
శీతాః ప్రదేహాః వ్యజనానిలశ్చ॥౧౭౭॥
శీతాని పానాని చ గన్ధవన్తి
ధారాగృహం శీతమరీచిరోచిః।
ధూమోఽఞ్జనం నావనరక్తమోక్షో
దాహశ్చ సూచీపరితోదనాని॥౧౭౮॥
లోమ్నాం కచానామపి లుఞ్చనాని
నఖాన్తపీడా దశనోపదంశః।
నాసాముఖద్వారమనున్నిరోధో
విరేచనచ్ఛర్దనలఙ్ఘనాని॥౧౭౯॥
క్రోధో భయం దుఃఖకరీ చ శయ్యా
కథా విచిత్రాస్సుమనోహరాశ్చ।
ఛాయా నభోఽమ్బుశ్శృతధౌతసర్పి
ర్మృదూని తీక్ష్ణాని చ లాజమణ్డః॥౧౮౦॥
జీర్ణా యవా లోహితశాలయశ్చ
కౌమ్భం హవిర్ముద్గసతీనయూషః।
ధన్వోద్భవా మాంసరసాశ్చ రాగాః
సఖాణ్డవా గవ్యపయస్సితా చ॥౧౮౧॥
పురాణకూశ్మాణ్డపటోలమోచ
హరీతకీదాడిమనారికేరమ్।

ప థ్యా ప థ్య ము

ముసూరకపుష్పాణి చ తణ్డులీయః
తుషోదకాన్నాని లఘూని వాపి॥౧౮౨॥
ప్రతీరనీరం సితచన్దనాని
కర్పూరనీరం హిమవాలుకా చ।
అత్యుచ్చశబ్దోఽద్భుతదర్శనాని
గీతాని వాద్యాన్యపి చోత్కటాని॥౧౮౩॥
శ్రమస్సశ్రుతి శ్చిన్తనమాత్మబోధో
ధైర్యం చ మూర్ఛానతి పథ్యవర్గః॥

తా॥ శరీరముపై నీళ్ళు చల్లుట, స్నానము చేయుట, మణులను పతకములను ధరించుట, చల్లనిగంధము ముఖ్యముగా విని బూసికొనుట, విసనకఱ్ఱలచే విసరుట, పరిమళముతోఁగూడి చల్లనైన జలము ముఖ్యముగా నిని పానము చేయుట, ఉదకధారలతోఁ గూడినయింట వసించుట, వెన్నెలలో నుండుట, పొగను పీల్చుట, అంజనములు, నస్యము, రక్తమును వెడలించుట, నిప్పుల కాచబడిన లోహశలాకలచే వాతలు వేయుట, సూదులచేఁ గ్రుచ్చుట, మూర్ఛనొందినవాని శరీరమునందలి రోమములను తలవెండ్రుకలను ఊడబెఱుకుట, గోళ్ళు చెగిల్చుట, పండ్లచే కొరకుట, ముక్కులయొక్కయు ముఖముయొక్కయు రంధ్రములనుండి వెడలు శ్వాసమును బిగబట్టుట, వమన విరేచన లంఘన (లంకణ) ములఁ జేయుట, కోపమును భయమును కల్గించుట, శరీరమునకు కష్టమును కల్గించు శయ్యపై బరుండుట, మిగుల చిత్రంబులును మనోహరంబులునైన కథలు వినుట, నీడలో నుండుట, వర్షధారాజలమును త్రాగుట, శతధౌతఘృతము (గూరుమాన్ల కషాయాదుల జేర్చి చిలకబడిన నెయ్యి), మృదువులును తీక్ష్ణంబులునైన పదార్థములు, పేలాల జేర్చి చేయబడిన మండము, ప్రాతవియగు యవలయొక్కయు ఎఱ్ఱవరివడ్లయొక్కయు బియ్యము, దుంపలో నాగిన నెయ్యి, పెసలనైనను లంకలనైనను జేర్చి పక్వము చేయబడిన కట్టులు, అరణ్యమునందుండు జంతువుల మాంసరసములు, రాగములు (వశ్యగ, సౌవర్చలవణము, సైంధవ

లవణము, చింతపండు, త్రిఫలపండు, శేరేడుసంస్కారసము, ఈద్రవ్యములజేర్చి పక్వముచేసి ఆవాలచే తిరగమోత పెట్టబడిన పదార్థములు), ఖాండవములు (మిరియాలు లవణాదిరసములజేర్చి పరిమళద్రవ్యములచే పరిమళింపజేయబడిన తియగాండలు), అప్పడాలు, చక్కెర, గుమ్మడిపండు, పొట్లకాయలు, అరటికాయలు, కరకకాయలు, దానిమ్మపండ్లు, బెండకాయలు, ఇప్పపువ్వులు, చిల్లిముణగ, వడితిరిబిళ్ళు, హిసరిముగ శీఘ్రములుగా నన్నములు, నదులలో ప్రవహించుగాలియు, శైత్యకరణవనము, పచ్చకర్పూరముతో గూడిన నీళ్లు, పచ్చకర్పూరము, చిన్నగా వ్వాలించుట, మిక్కిలి యోగ్యములుగా వస్తువులకూర్చుట, రమ్యములైన గానములు వాద్యధ్వనులను వినుట, దేహపరిశ్రమజేయుట, పూర్వము జరిగిన విషయములను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనుట, పూర్వవిషయముల నాలోచనజేయుట, వేదాంతమున పరిశ్రమజేయుట, స్థైర్యము కల్గియుండుట, ఇవియన్నియు మూర్ఛారోగము గలవారికి పథ్యములై యుండును.

—॥ మూర్ఛరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ తాంబూలం పత్రశాకాని దన్తస్యర్ణమహాతపమ్।
విరుద్ధాన్యన్నపానాని వ్యవాయః స్వేదనం కటు।
విణ్మూత్రవేగరోధం చ తక్రం మూర్ఛామయీ త్యజేత్॥

తా॥ తాంబూలము, ఆకుకూరలు, దన్తధావనము, ఎండలోనుండుట, పరస్పర విరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యాదులవొకటిగ జేర్చబడిన యన్న పానములు, సంభోగము, స్వేదనకర్మ, కారముగల పదార్థములు, మలమూత్రముల వేగమును నిరోధించుట, మజ్జిగ, వీనియన్నిటిని మూర్ఛావ్యాధికలవాడు విడువవలెను.

—॥ మదాత్యయరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ సంశోధనం సంయమనం స్వపనం లఙ్ఘనం భ్రమమ్।
సంవత్సరసముత్పన్నాశ్శాలయష్షష్టికా యవాః॥౧౮౯॥
ముద్గాశ్చ మాంసగోధూమాః లావతిత్తిరకాదయః।

వేసవాకో విచిత్రాన్నం హృద్యాని మద్యాని పయాంసి తా॥
తణ్డులీయం పటోలం చ మాతులుఙ్గం పరూషకమ్ ।
ఖర్జూరం దాడిమం ధాత్రీ నారికేళం చ గోస్తనీ ॥౧౮౭॥
సర్పిః పురాణం కర్పూరం ప్రతీరం శిశిరోఽనిలః ।
ధారాగృహం చన్ద్రపాదాః మణయో మిత్రసంగమః॥
క్షౌమామ్బరం ప్రియాశ్లేషో గీతం వాదిత్రముద్గతమ్ ।
శీతామ్బు చన్దనం స్నానం సేవ్యమేతన్మదాత్యయే॥౧౮౮॥

తా॥ సంశోధనము (వమన విరేచనకర్మలు), నియమము గల్గియుండుట, నిద్రించుట, లంకణము, సంచరించుట, సంవత్సరకాలమునకు మున్న జనించిన రాజనములు, అరువదినాళ్ళ సంబాపులు, గోధుమలు అను నీధాన్యములు, పెసలు, మినుములు, గోధుమలు, లావుకపిట్ట తీతువుపిట్ట మున్నగు పక్షుల మాంసములు, వేసవారములు (జీలకఱ్ఱ, మిరియాలు, శుంఠి, గ్రంథి తగరము, ధనియాలు, వసపు, ప్రూనిపసపు, పిప్పళ్ళు, దానిమ్మపండ్లు, వీనినన్నిటిని చేర్చి తిరగమూతపెట్టబడిన మాంసములు), చిత్రాన్నములు, నియమ్యముగా మద్యము, పాలు, చక్కెర, చిర్రికూర, పొట్లకాయలు, మాదీఫలములు, చిట్రీతపండ్లు, ఖర్జూరపుపండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, ఉసిరికపండ్లు, టెంకాయలు, ద్రాక్షపండ్లు, ప్రాతనెయ్యి, పచ్చకప్పురము, నదీతీరమున నివసించుట, చల్లనిగాలిని సేవించుట, ఉదకధారలుకల యింటనుండుట, వెన్నెలలో నుండుట, మణులు, స్నేహితులతో గలిసియుండుట, పట్టుగుడ్డలగట్టుట, ప్రియురాలిని ఆలింగనము జేసికొనుట, గీతవాద్యముల వినుట, చల్లనినీళ్ళు, చందనము, స్నానము జేయుట,ఇవియన్నియు మదాత్యయమునందు పథ్యములుగాన సేవింపందగును.

——॥ మదాత్యయమునందపథ్యములు. ॥——

శ్లో॥ స్వేదోఽఞ్జనం ధూమపానం నావనం దన్తఘర్షణమ్ ।
తామ్బూలం చాప్యపథ్యం స్యాన్మదాత్యయ వికారిణామ్॥

తా॥ దంటు కొవిగింమిటు, అంగారము, పొగమంత్రాగుట, సస్యమును మ్చుటు, దన్తధావనము జేసికొనుటు, తాంబూలము, ఇవియున్నిగము యిదా త్తయుయునవుడు అపథ్యములు.

——దాహారోగమునందు పథ్యములు.——

శ్లో॥ శాలయష్షష్టికా ముద్గా మసూరాశ్చణకా యవాః।
ధన్వమాంసరసా లాజస్తర్పణం సక్తవస్సితాః ॥౧౯-౧॥
గలత్క్వాథం ఘృతం దుగ్ధం నవనీతం పయోద్భవమ్ ।
కూష్మాండం కర్కటీమోచాపనసన్యగ్రోధదాడిమమ్ ॥౧౯-౨॥
పటోలం సర్పటీ ద్రాక్షా ధాత్రీఫలమహోసికమ్ ।
బిమ్బీ తుమ్బీ భయః పటీ ఖర్జూరం ధాన్యకం మిసిః ॥
తాలతాలం ప్రియాలం చ శృంగాటం చ కసేరుకమ్ ।
మధూకపుష్పం హ్రీబేరం పథ్యా తిక్తాని సర్వశః ॥౧౯-౪॥
శీతాః ప్రదేహాః ధారా వా సేకోఽభ్యంగోఽవగాహనమ్।
పద్మోత్పలదళచ్ఛాయం శయ్యా శీతల కాననమ్ ॥౧౯-౫॥
కథా విచిత్రా గీతాని నాద్యం సుస్తాల ధారాగృహమ్ ।
ఉశీరం చన్దనాలేపః శీతాంశుశిశిరోఽనిలః ॥౧౯-౬॥
ధారాగృహం ప్రియాస్పర్శః ప్రలేపం హిమవాలుకమ్ ।
సుధాంశురశ్మయః స్నానం మణిహారా మనోహరాః ॥౧౯-౭॥
పురోయాని విధేయాని పిత్తహారీణి తాని చ।
ఇతి దాహవతాం నౄణాం పథ్యవర్గ ఉదాహృతః ॥౧౯-౮॥

తా॥ రాజనములు, అనుకదిసాళ్లేంబొవ్వులు, పెసలు, చిరుసెనగలు, సెనగలు, యవలు, అరణ్యమునసుండు జంతువుల మాంసరసములు, సత్తుపిండి తోడను పదుమిద్రవ్యములతోడను గూడిన లాజమండము, శలిగాత (కషాయా దులజేసి మాడియుంచి చిలకబడిన) నెయ్యి, పాలు, పాలుత్తోగ, ద్రాక్షపండ్లు,

గుమ్మడికాయ, నక్కగోసకాయ, అటికాయలు, పనసకాయ, తియదానిమ్మ
కాయ, పొట్లకాయ, పర్పాటకము, ద్రాక్షపండ్లు, ఉసిరికకాయలు, చిట్టీతపండ్లు,
దొండపండు, సొరకాయ, బెంకకాయ, ఖర్జూరపుపండు, సనియాలు, సదాప,
తెలతొటికాయ, చారపప్పు, దప్పగడ్డలు, నమ్మదుంపలు, ఇప్పపువ్వులు, వట్టి
వేరు, కలికకాయలు, తిక్త (చేదు) రసముకల నానావిధపదార్థములు, చల్ల
నైన చందనాదులబూయుట, భూమిగృహముల (భూమికిలోభాగమునయుండు
గృహముల) నివసించుట, చల్లనినీళ్ళచే తడుపుట, అభ్యంగస్నానముజేయుట,
సరస్సులున్న గుహానియందు మునుగుట, వికసించిన కలువలు, పట్టుగుడ్డలు,
శయ్యపైబరుండుట, చల్లనైనవసనములోనుండుట, చిత్రములగు కథలవినుట,
గీతవాద్యములవినుట, రమ్యములగుమాటలవినుట, వట్టివేళ్లు, చందనము బూసి
కొనుట, పచ్చకర్పూరముచే చల్లనైవీచునట్టిగాలి, జలధారలతో గూడిన యింట
నుండుట, ప్రియురాండ్రస్పృశించుట, నదీతీరమునయుండుట, పచ్చకర్పూరము,
వెన్నెలలోనుండుట, స్నానముజేయుట మణులధరించుట, మధురరసముకల
పదార్థములసేవించుట, ఇవియన్నియును; పిత్తహరములగు నానావిధ పదార్థ
ములును దాహ (సంతాపము) రోగముకలవారికి పథ్యములైయుండును.

—) దాహరోగమునందపథ్యములు. (—

శ్లో॥ విరుద్ధాన్యన్నపానాని క్రోధో వేగవిధారణమ్।
గజాశ్వోష్ట్రయానమధ్వా చ ఘోరం పిత్తకరాణి చ ॥౯౯॥
వ్యాయామమాతపం తీక్ష్ణం తాంబూలం మధురాసవమ్।
వ్యవాయం కటుతిక్తోష్ణం దాహవాన్ పరివర్జయేత్ ॥

తా॥ పరస్పరవిరుద్ధములగు అన్నపానములు, కోపము, మలమూత్రాది
వేగముల నిరోధించుట, ఏనుగు గుఱ్ఱము మున్నగు వాహనములపైనెక్కి సవారి
చేయుట, త్రోవనడచుట, ఘోరపదార్థములు, పిత్తమును వృద్ధినొందించు
నానావిధ పదార్థములు, దేహపరిశ్రమచేయుట, ఎండలోనుండుట, మద్దిగ

తాంబూలము, తేనె, ఇంగువ, స్త్రీసంభోగము, కటు (కారము) తిక్త (చేదు) రసములు కలపదార్థములను ఉష్ణపదార్థములను సేవించుట, వీనిన్నిటిని దాహ రోగముకల మనుజుండు విడవవలెను.

— ఉన్మాదరోగమునందు పథ్యములు —

శ్లో॥ స్నేహస్వేదౌ విరేకో వమనం చ పూర్వం
క్రమాన్నస్యుత్పీడకధూత్తరేషు।
తతః పరం వస్తివిధిశ్చ నస్యం
సన్తర్జనం తాడనమఞ్జనఞ్చ ॥౨౦౧॥
ఆశ్వాసనం త్రాసనబన్ధనాని
భయప్రదానాని చ హర్షణాని।
ధూమో దమో విస్మరణం ప్రదేహః
సిరావ్యధస్సంశమనం చ సేకః ॥౨౦౨॥
ఆశ్చర్యకర్మాణి చ ధూమపానం
ధీధైర్యసత్త్వాత్మనివేదనాని।
అభ్యఞ్జనం స్నాపనమాసనాని
నిద్రా సుశీతాన్యనులేపనాని ॥౨౦౩॥
గోధూమముద్గారుణశాలయశ్చ
ధారోష్ణదుగ్ధం శతధౌతసర్పిః।
ఘృతం నవీనఞ్చ పురాతనఞ్చ
కూర్మామిషం ధన్వరసా రసాలాః ॥౨౦౪॥
పురాణకూష్మాణ్డఫలం పటోలం
బ్రాహ్మీదలం వాస్తుక తణ్డులీయమ్।
ఖరాశ్వమూత్రం గగనామ్బు పథ్యా
సువర్ణచూర్ణాని చ నారికేళమ్ ॥౨౦౫॥

శ్రాంతస్య కపిత్థం పనసం చ సైన్ధవ
ద్వ్యధేయమున్మాదగదేషు పథ్యమ్ ।

తా॥ ఉన్మాదరోగము వాతముచే జనించినచో తొలుత స్నేహపానముచే
స్నేహపాన కర్మ చేయుటయు, పిత్తముచే జనించినదైన విరేచనము చేయించు
టయు, కఫముచే జనించినచో వమనము చేయించుటయు పథ్యములై యుండును.
పిమ్మట వస్తికర్మ, నస్యము, బెదరించుట, కొట్టుట, కంఠమునకు త్రాడు వేయుట,
ఊరడించుట, భయము పెట్టుట, కట్టుట, వెలుపలను గదిలో మూసివేయుట, సంతోషము
ను కల్గించునవియునైన పనుల జేయుట, ధూపము వేయుట, దమనము
(బాహ్యేన్ద్రియ) ములను నిగ్రహించుట), ముఖము గాల్చుట, ఇంద్రజాలము
జూపుట, సిరావ్యధ ముచేయుట, సంశమనక్రియ జేయుట, ఎల్లనిని
మున్నగువానిని పైపూయుట, ఆశ్చర్యమును గల్గించు పనులజేయుట, పోగొను
ట్రాగుట, బుద్ధికి స్థైర్యమును గల్గించుట, సత్త్వగుణమును ఆత్మజ్ఞానమును
కల్గించుట, అపస్మారనాశనము చేయించుట, నిదురను పోగొట్టుట, పలువిధ
ముల లిఖిత నీయక యొక్క చోట కూర్చుండపెట్టుట, నిదురను పొందించుట,
మిక్కిలి చల్లనైన స్నానములను జేయుట, విరిచిన్ని టిని ఉన్మాదరోగముకల
వారికి భిషగ్వరులు చేయించినచో పథ్యములైయుండును.

మరియు గోధుమలు, పెసలు, ఎఱ్ఱవరిబియ్యము, ధారోష్ణములగు (పిండిన
తోడనే వేడిగ నుండు గోగూడియుండుగు) పాలు, శతధౌతఘృతము, క్రొత్త
నెయ్యి, ప్రాతనెయ్యి, తాబేటిమాంసము, అరణ్యమునందుండు జంతువుల
మాంసరసములు, రసాల (పెరుగుతో గలుపబడిన సత్తుపిండి), ప్రాతనియుగు
గుమ్మడిపండ్లు, పొట్లకాయలు, వల్లారియాకు, బెండ్లలిఁకాయ, బిల్వపండు, గాడిదె
యొక్కయు గుఱ్ఱముయొక్కయు మూత్రము, కురిసెడి వర్షధారల
నుండి గ్రహింపబడిన జలము, కరకకాయలు, స్వర్ణచూర్ణము, కొబ్బరికాయ,
ద్రాక్షపండ్లు, వెలగపండ్లు, పనసకాయలు, ఇవియన్నియు నున్మాదరోగమున
పథ్యములైయుండును

—(కామశోకాదులచే గల్గిన యాగంతుక ఉన్మాదమున పథ్యములు.)—

శ్లో॥ కామశోకభయక్రోధహర్షేర్ష్యా మోహసంభవాన్।
పరస్పరప్రతిద్వన్ద్వైరేభిరేవ శమన్నయేత్ ॥౨౮॥

ఇష్టద్రవ్యవినాశాత్తు మనో యస్యోపహన్యతే।
తస్య తత్సదృశలాభేన శాన్తిర్వ్యాధేః ప్రజాయతే॥౨౯॥
దేవర్షిపితృగన్ధర్వైర్యస్య తస్య చ బుద్ధిమాన్।
త్యజేదఞ్జనాదీని తీక్ష్ణాని క్రూరకర్మ చ॥౩౦॥
ఘృతాద్యాబల్యుపహారశాన్తినసహోమమన్త్రక్రియా
దానం స్వస్త్యయనవ్రతాదినియమః సత్యం జపో మఙ్గలమ్।
ప్రాయశ్చిత్తవిధానమష్టసవనే రత్నౌషధీధారణమ్
భూతానామనురూపమిష్టచరణం గౌరీపతేరర్చనమ్ ॥
యేచాన్యే గ్రహనిగ్రహాయ కథితాస్తేషాం సమారాధనమ్
దేవబ్రాహ్మణపూజనం చ శమయేదున్మాదమాగన్తుకమ్॥

తా॥ కామము (సంభోగాదులయందభిలాష), శోకము (బంధువియోగాదులచే గల్గిన మనోవేదన), భయము, క్రోధము (శత్రువులున్ను గువారు లేయు నపకారాదులచే గల్గు మనోవికారము), దుఃఖము (మనస్సున సంతసము లేక చింతపడుట), మోహము (సాధారణమైన జ్ఞానమునకు విరుద్ధమైన జ్ఞానము జనించుట), అను నీకారణములచే గల్గిన ఆగంతుక ఉన్మాదముల యందు అట్టి కారణములలో నొకదానికి విరుద్ధముగ నేదో యొక క్రియచే శమియింపవలెను. (అనగా కామముచే గల్గిన యున్మాదమున క్రోధమును గల్గించుటయు, శోకముచే జనించిన యున్మాదమున హర్షమును బుట్టించుటయు, భయముచే బుట్టిన యున్మాదమున భయరాహిత్యమును గల్గించుటయు, క్రోధముచే గల్గిన యున్మాదమున కామమును బుట్టించుటయు, దుఃఖముచే గల్గిన యున్మాదమున సుఖమును గల్గించుటయు, మోహముచే బుట్టిన యున్మాదమున జ్ఞానమును గల్గించుటయు పథ్యములని భావము.) తీక్ష్ణమగు ద్రవ్యాదులు

నాశమునొందుటచేనైన యున్మాదమునందు ఆక్షిరోగికి ఇష్టములగు ద్రవ్యాదుల నొసగూర్చినచో నాయున్మాదముశమించును. దేవతలు ఋషులు పితృదేవతలు గంధర్వులు మున్నగువారిచే గల్గిన యున్మాదమున మిగుల తీక్ష్ణములగు నస్యములు అంజనములు మున్నగువాని నుపయోగించుటయు, క్రూరములగుకర్మలను జేయుటయు పథ్యములుగావు కావున విడువవలెను. మఱియు నట్టి దేవ ఋష్యాది కారణములచే గల్గిన యాగంతుక ఉన్మాదములయందు పూజలజేయుట, బలియిచ్చుట, శాంతికర్మల జేయుట, హోమముచేయుట, యుక్తమైన మంత్రమును జపము చేయుట, దానముల జేయుట, స్వస్తివాచనముల జేయుట, వ్రతాదినియమముల నొందియుండుట, అబద్ధములాడక సత్యము బల్కుట, జపముజేయుట, మంగళకరములగు క్రియల జేయుట, ప్రాయశ్చిత్తముల జేయుట, అంజనములనుపయోగించుట, రత్నములను దివ్యౌషధులను ధరించుట, తత్కాలమున సాధించిన భూతముల కీర్తములను నెగవేస్చుట, ఈశ్వరుని పూజించుట, ఈశ్వరుని గణములలో జేరిన గుహ్యకులు ప్రముఖులు మున్నగు దేవతులను, దేవబ్రాహ్మణులను బూజించుట, ఇవియన్నియును అట్టి యాగంతుక ఉన్మాదములను శమింపజేయును గాన పథ్యములైయుండును.

—॥ ఉన్మాదరోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ మద్యం విరుద్ధాశనముష్ణభోజనం
నిద్రా క్షుధాతృట్కృతవేగధారణమ్ ॥౨౧౦॥
వ్యాయామమహాషాషిఫలం కటిల్లకం
శాకాని పత్రప్రభవాని సర్వశః।
తిక్తాని తీక్ష్ణాని భిషక్సమాదిశే
దున్మాదరోగేషు విగర్హితాని ॥౨౧౧॥

తా॥ మద్యము, పరస్పరవిరుద్ధములగు అన్నపానములు, ఉష్ణపదార్థములభుజించుట, నిద్ర ఆకలి దప్పి వీని వేగమును నిరోధించుట, దేహపరిశ్రమ జేయుట, ఆషాఢమాసమున జనించిన ఫలములు, కాకరకాయలు, నానావిధ

ములగు ఆకుకూరలు, చేదుకలిగినవియు తీక్ష్ణంబులునైన పదార్థములు, ఇవి యన్నియు నపస్మారరోగమునందు అపథ్యములుగాన సేవింపదగవని వైద్యుండు చెప్పవలెను.

— అపస్మారరోగమునందు పథ్యములు. —

శ్లో॥ వస్తిర్వాతోద్భవే పూర్వం పైత్తికే చ విరేచనమ్।
వమనం శ్లైష్మికే వాపి పరం ధూపనమఞ్జనమ్॥ ౨౧౨॥
నస్యం సిరావ్యధో దానం త్రాసనం బన్ధనం భయమ్।
తర్జనం తాడనం హర్షో ధూమపానం చ విస్మయః॥ ౨౧౩॥
ధీహ్రీధైర్యాదివిజ్ఞానం స్నానమభ్యఞ్జనం హవిః।
కూర్మామిషంధన్వరసాః దుగ్ధం బ్రాహ్మీదలంవచా॥ ౨౧౪॥
పటోలం వృద్ధకూశ్మాణ్డం వాస్తుకం స్వాదుదాడిమమ్।
శోభాఞ్జనం పయః పేటీ ద్రాక్షా ధాత్రీ పరూషకమ్॥
అపస్మారగదే నౄణాం పథ్యమేతదుదీరితమ్।

తా॥ అపస్మారరోగము వాతముచె గల్గినచో వస్తికర్మయు, పిత్తమువలన బుట్టినయెడ విరేచనంబును, కఫముచేజనించె నేని వమనంబును తొలుత జేయందగును. పిమ్మట ధూపము వేయుట, అంజనము, నస్యము, సిరావ్యధనము, దానముచేయుట, భయపరచుట, కట్టుట, బెదరించుట, కొట్టుట, చక్కిలిగింతలబెట్టుట, పొగత్రాగుట, ఆశ్చర్యమునుగల్గించుట, అట్టిరోగముకలవారికి తెలివి లజ్జ ధైర్యము మున్నగుదానిని కల్గించుట, స్నానముజేయుట, అభ్యంజనముజేయుట, నెయ్యిత్రాగుట, తాబేలుమాంసము, అడవిప్రదేశమునందున్న మృగాది జంతువుల మాంసరసము, పాలు, వల్లారియాకు, వస, పొట్లకాయ, గుమ్మడిపండు, చక్రవర్తికూర, తీయదానిమ్మకాయ, మునగకాయలు, దొంకాయలు, ద్రాక్షపండ్లు, ఉసిరికకాయలు, చిట్టీతపండ్లు, ఇవియన్నియును అపస్మారరోగమునందు పథ్యములు.

—⟨ అపస్మారరోగమునం దపథ్యములు ⟩—

శ్లో॥ చిన్తాశోకభయక్రోధదుఃస్థలం దర్శనాని చ ॥౨౧౬॥
మద్యం మత్స్యం విరుద్ధాన్నం తీక్ష్ణోష్ణగురుభోజనమ్।
అతివ్యవాయమాయాసం పూజ్యపూజావ్యతిక్రమమ్॥
పత్రశాకాని సర్వాణి బిమ్బీకూష్మాణ్డకం ఫలమ్।
తృష్ణానిద్రాక్షుధావేగానపస్మారీ పరిత్యజేత్ ॥౨౧౭॥

తా॥ చింత, దుఃఖము, భయము, క్రోధము, అశౌచ్యకరములగు వస్తువులజూచుట, మద్యము, మాంసములు, పరస్పరవిరుద్ధములగు వస్తువులు, తీక్ష్ణంబులును ఉష్ణంబులును అజీర్ణకరంబులునగు పదార్థములు, అధికముగ సంభోగముజేయుట, శరీరమున కాయాసముగల్గించుట, పూజింపందగిన గురువులు తలిదండ్రులు దేవతలు మున్నగువారిని బూజింపక భూతప్రేతాదుల బూజించుట, వారివారికి దగినట్లు పూజచేయక వ్యత్యస్తముగ జేయుట, నానావిధములగు ఆకుకూరలు, దొండపండ్లు, ఆషాఢమాసమున జనించు ఫలములు, వీనిని సేవించుట, దప్పి ఆకలి నిద్ర వీనివేగమును నిరోధించుట, ఇవి యన్నియు నపస్మారరోగముకల వానికి పథ్యములుగావున విడువవలెను.

—⟨ వాతవ్యాధియందు పథ్యములు. ⟩—

శ్లో॥ అభ్యఙ్గో మర్దనం వస్తిస్స్నేహం స్వేదోఽవగాహనమ్।
సంవాహనం సంశమనం ప్రాక్పీవాతవివర్జనమ్ ॥౨౧౯॥
అగ్నికర్మోపనాహశ్చ భూశయ్యా స్నానమాసనమ్।
తైలద్రోణీ శిరోవస్తిశ్శమనం నస్యమాతపః ॥౨౨౦॥
సన్తర్పణం బృంహణాశ్చ కిలాటం దధికూర్చికా।
సర్పిస్తైలం వసా మజ్జా స్వాద్వమ్లలవణా రసాః ॥౨౨౧॥
నవీనాస్తిలగోధూమమాషాస్సంవత్సరోషితాః।
శాలయష్షష్టికాశ్చాపి కులుత్థానాం రసాస్సురా ॥౨౨౨॥

గ్రామ్యాస్సాశ్వఖరోష్ట్రాశ్వ రాసభచ్ఛాగలాదయః।
ఆనూపాః కోలమహిషన్యఙ్కుఖడ్గగవాదయః॥ ౧౨౩॥
ఔదకాః హంసకాదమ్బచక్రమద్గుబకాదయః।
విలేశయాః శశగోధానకులశ్వావిధాదయః॥ ౧౨౪॥
చటకః కుక్కుటో బర్హీ తిత్తిరిశ్చేతి జాఙ్గలాః।
శిలిష్ఠ్యాస్సగ్వాశ్చో ప్రక్రో గర్గాః కినయాల్లిఫః॥ ౧౨౫॥
పర్ణాశ్ఛాగలకేశస్తు శిశుమారాస్తిమిఙ్గలాః।
రోహితో మద్గురశ్శృఙ్గీ వర్మీ చ ఖుడిశో ఝషః॥ ౧౨౬॥
పటోలం శిగ్రు వార్తాకం లశునం దాడిమద్వయమ్।
పక్వం తాలం రసాలశ్చ లలమమ్బు పరూషకమ్॥ ౧౨౭॥
జమ్బ్వాగరం బదరం ద్రాక్షా నాగరఙ్గో మధూకజమ్।
ప్రాచీనే గోస్తనికపిత్థాశ్చ చారిభద్రకః॥ ౧౨౮॥
పయాంసి చ పయఃపేశీ దధితైలం గవాం జలమ్।
మత్స్యణ్డికా చ తామ్బూలం ధాన్యామ్లం త్రిఫలామ్లకమ్॥
స్నిగ్ధోష్ణాని చ భోజ్యాని స్నిగ్ధోష్ణాభ్యఞ్జనం తమ్।
విశేషాద్వాసనం కార్య్యం మాషమాంశియముపాగతే॥ ౧౩౦॥
పక్వాశయస్థే మాంసస్థే తథా స్నిగ్ధం విరేచనమ్।
ప్రత్యాధ్మానాస్థానహార్త్యాన్ నిర్బిజ సదీపనమ్॥ ౧౩౧॥
అష్ఠీలాస్థే గుల్మవినాశః శుక్రస్థే తు యుజలిప్రియా।
త్వక్స్థం సాస్రుక్స్రావా స్రస్తే హితం శోణితమోక్షణమ్॥
యథాశ్రయం యథావస్థం యథాచరణమేవ హి।
వాతినాన్యాధౌ సముత్పన్నే న వ్యాపేత తస్య వ్రాసం భవేత్॥

తా॥ వాతరోగములగు తైలాదులచే నభ్యంగనము చేసికొనుట, అట్టి తైలాదులబూసి శరీరమున మర్దనజేయుట, వస్తికర్మ, స్నేహపానకర్మ, శరీరమున చెమట బుట్టించుట, నీటిలో మునుగుట, ఒడలు పిసికించుకొనుట, సంశమనౌషధముల సేవించుట, తూర్పుగాలిని సేవించకయుండుట, అగ్నికర్మ (నిప్పునకాలిన లోహశలాకలచె రపు వేయుట), వాతమును హరించు నౌషధముల జేర్చి కట్టుకట్టుట, భూమిపై బరుండుట, స్నానము జేయుట, కూర్చునియుండుట, తైలద్రోణి (కంఠమువరకు శరీరమంతయు మునుగునట్లుగా తైలాదులచే నిండింపబడిన తొట్టి మొదలగు పాత్రలలో నుంచుట), శిరోవస్తికర్మ, శమనసంజ్ఞక నస్యము సేవించుట, ఎండలో నుండుట, సంతర్పణము (రసాదిధాతువులను వృద్ధినొందించి శరీరమును బుష్టినొందించు పదార్థముల సేవించుట), కిలాటము (పెరుగును పాలను సమభాగముగ జేర్చి కాచినచో వచ్చు ముద్దగనుండు జున్ను), దధికూర్చిక (పెరుగును పాలను సమభాగముగ జేర్చి కాచబడినది), నెయ్యి, నూనె, వస (మాంసమునందలి వమురు), మజ్జ (ఎముకలలో నుండు క్రొవ్వు), మధుర (తీపు), అమ్ల (పులుపు), లవణ (ఉప్పు) రసములుగల పదార్థములు, క్రొత్తవియగు నువ్వులు, గోధుమలు, మినుములు, సంవత్సరకాలమునకు మున్ను పండిన రాజనముల బియ్యము, అరువదినాళ్ళ సంబావుల బియ్యము, ఉలవకట్టు, కల్లు, గ్రామములయందును జలప్రాంతమునందునుండు జంతువులయొక్కయు ఒంటెలయొక్కయు గాడిదెలయొక్కయు మాంసము, కంచరగాడిదె మేకపోతు మొదలగువాని మాంసములు, బిలములయందుండు కప్పలు ఉడుములు ముంగిసలు మున్నగువానియొక్కయు, అరణ్యమునందు పిచ్చుక, కోడి, నెమలి, తీతువుపిట్ట, ఇవి మున్నగు పక్షులయొక్కయు మాంసములు, శలింగ్రిము, పర్వతము, నక్రము, గర్గరకము, కవయి, ఇల్లిశము, ఏగంటము, చిలకి, శిశుమారము, తిమింగిలము, రోహితము, మద్గురము, శృంగి, వర్మి, ఖుడిశము, ఝషము, అనునీమత్స్యములు, పొట్లకాయలు, మునగకాయలు, వంకాయలు, ఉల్లిగడ్డలు, పుల్లదానిమ్మ, తియ్యదానిమ్మ, కొట్టిపండ్లు, తియ్యమామిడిపండ్లు,

నిల్వఁడతేక ప్రవహించు నదులు మున్నగువాని జలము, చిర్బిల్వపండ్లు, నిమ్మకాయలు, రేగుపండ్లు, ద్రాక్షపండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, ఇప్పపండ్లు, గొంలెము గోవు, పల్లేరు, తెల్లతెగడ, వేప, పాలు, టెంకాయనీళ్ళు, ఆముదము, గోమూత్రము, ఖండశర్కర, తాంబూలము, పుల్లనిగంజి, చింతపండు, స్నిగ్ధంబులును ఉష్ణంబులునైన పదార్థములు, స్నిగ్ధంబులును ఉష్ణంబులునగు మైపూతలు, ఇవియన్నియు వాతవ్యాధియందు సామాన్యముగ పథ్యములైయుండును. మఱియు వాతము ఆమాశయమున జేరినపుడు వమనజయించుట మిక్కిలి హితకరమైయుండును. పక్వాశయమున జేరినపుడును మాంసగలిసైనపుడును తైలమున్నగు స్నేహద్రవ్యములచేత విరేచనము జేయించవలెను. ప్రత్యాధ్మానము, ఆధ్మానము అను వాతవ్యాధులయందు వర్తి, లంకణము, అగ్నిని దీపింపజేయు పాచనాదులు, ఇవియన్నియు పథ్యములు. అష్ఠీలావాతమునందు గుల్మవ్యాధికి జెప్పినవియన్నియు పథ్యములు, మూత్రము నాశ్రయించిన వాతవ్యాధియందు మూత్రకృచ్ఛ్రరోగమునకు జెప్పిన చికిత్సలన్నియు పథ్యములు. చర్మము, మాంసము, రక్తము, సిరలు, వీనియందు జనించిన వాతరోగమునందు రక్తమోక్షము జేయుట పథ్యము వాతవ్యాధి రసరక్తాదిధాతువులలో నొక్కాని నాశ్రయించి వయఃప్రకోపాద్యవస్థలలో నెట్టియవస్థనొంది జనించునో అట్టి వాతవ్యాధికి పైజెప్పబడినరీతిగ పథ్యక్రమము నెఱుంగవలెను.

—॥ వాతవ్యాధియం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ చిన్తాప్రజాగరణవేగవిధారణాని
ఛర్దిశ్రమోఽనశనతా చణకా మకుష్ఠాః ।
నీవారకఙ్గుకరవైణవకోరదూష
శ్యామాకజూర్ణకురువిన్దముఖాని యాని॥ ౨౩౪॥
ధాన్యాని తాలతృణజాని చ రాజమాషాః
ముద్గా గుడాగరు నదీజలశీతలఞ్చ।

జమ్బ్వాః శేరు కమలం క్రముకం మృణాలం
నిష్పావబీజమపి తాలఫలాస్థి మజ్జా ॥౨౩౫॥
శిమ్బా చ పత్రభవశాకమురుస్వరశ్చ
శీతామ్బు రాసభపయోఽపి విరుద్ధమన్నమ్ ।
క్షారోఽపి శుష్కఫలం రుధిరస్రుతిశ్చ
క్షౌద్రం కషాయకటుతిక్తరసా వ్యవాయః।
హస్త్యశ్వయానమపి చఙ్క్రమణాశ్చ ఖట్వా ॥౨౩౬॥
అభ్యఞ్జనోద్వర్తనమపి ప్రవదన్తి శేషాత్
స్నానం ప్రభూతసలిలం ద్విజపుఙ్గవాశ్చ।
విశ్వైమతస్తు పరికీర్తిత ఏష వర్గో
నృణాం సమీరణగదేషు ముగం నిరస్తో ॥౨౩౭॥

టీ॥ మనస్సున చింతించుట, నిదుర మేలుకొనియుండుట, శ్ర మూత్రాదివేగముల నిరోధించుట, వాంతిచేయుట, తలకు నెత్తురు ప్రసారింపజేయుట, ఆహారమును భుజించక ఉపవాసముండుట, సెనగలు, అనుము పెసలు, నీవారములు (ఒకరకమైనవి తనంతట పండెడి గడ్డి యున్నగు ధాన్యములు), కొఱ్ఱలు వరిగెలు, పెద్ద నువ్వులు, ఆకుకలు, సామలు, జొన్నలు నెగ్గసంహావ్వలు మున్నగు తృణధాన్యములు; అలచందలు, పెసలు, బెల్లము, అరుదు, ఏటినీళ్లు, చల్లనినీళ్లు, కోడిగుడ్లు, నస్సుదుంపలు, తామరపువ్వులు, పోకలు, తామరకాడలు, అనుములు, తాటిటెంకలోపలి నిగడు, కందిధాన్యములు, ఆకుగాగలు, అల్లి కాయలు, ఎండుమిరియాలు, గాడిదె పాలు, పరస్పర విరుద్ధములగు నన్నములు, క్షారములు, ఎండిన మాంసములు, రక్తమోక్షణము చేయుట, తేనె, కషాయ (వగరు) కటు (కారము) తిక్త (చేదు) రసములుకల పదార్థములు, స్త్రీసంభోగము, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగు వాహనములపై నెక్కి సవారి చేయుట, ఎక్కువ తిరుగుట, ఎల్లప్పుడును శయ్యపై బరుండుట, ఇవియన్నియు వాతవ్యాధి లన్నింటియందును

నిశ్చితములు. ఎత్తేను సాధ్యాస్త్రవాతరంబును అద్రితవాతరంబును కలవారు స్నానముచేయుట, గోనీళ్ళత్రాగుట, దధిభోజనము చేయుట, బాధయన్న యును మిక్కిలి కష్టములగ్నించును గావున వీనిన్నిటిని విడువవలెను.

—(వాతరక్తరోగమునందు పథ్యములు)—

శ్లో॥ ఉత్తానే౽భ్యఙ్గసంసేకః ప్రోక్షణాహం ప్రలేపనమ్।
గభీరే స్నేహపానఞ్చ స్థాపనం చ విరేచనమ్ ॥౨౩౮॥
రక్తమోక్షప్రసుతిస్సూచిజలౌకాశృఙ్గతుమ్బిభిః।
శిలాశాతస్సుతాభ్యఙ్గః మేహస్నానావసేచనమ్ ॥౨౩౯॥
యవాఃషష్టికనీవారకలమారుణశాలయః।
గోధూమాశ్చణకా ముద్గాస్తువర్యో౽పి హరేణుకాః॥
అజానాం మహిషీణాఞ్చ గవామపి పయాంసి చ।
లావతిత్తిరసర్వంగ్రాట్ తామ్రచూడాదివిష్కిరాః ॥౨౪౧॥
ప్రతుదాస్స్యుః సూకరాయూథ్యమాంసవీతచటకాదయః।
ఉపోదికా కాకమాచీ వేత్రాగ్రం సునిషణ్ణకమ్ ॥౨౪౨॥
వాస్తుకం కారవేల్లం చ మృద్వీకా శ్వేతశర్కరా।
నవనీతం సోమవల్లీ కస్తూరీ సితచన్దనమ్ ॥౨౪౩॥
శింశపాగరుదేవాహ్వసరళస్నేహమర్దనమ్।
తిక్తం చ పథ్యముద్దిష్టం వాతరక్తగదే నృణామ్ ॥౨౪౪॥

తా॥ (వాతరక్తవ్యాధి ఉత్తానమనియు గంభీరమనియు రెండువిధములు, అందు చర్మమాంసముల నాశ్రయించి జనించినది యుత్తానమనియు, అస్థిమజ్జల నాశ్రయించి జనించినది గంభీరమనియు జెప్పంబడును) ఆరెంటిలో నుత్తానమను వాతరక్తవ్యాధియందు అభ్యంజనము, నీళ్లచే తడుపుట, కట్టుకట్టుట, పట్టువేయుట, ఇవి పథ్యములైయుండును. గంభీరమను వాతరక్తవ్యాధియందు తైలపానము, ఆస్థాపనవస్తికర్మ, విరేచనము, ఇవి పథ్యములైయుండును.

మఱియు సూదులు, జలగలు, చిమ్మనగ్రోవులు, సొరకాయబుఱ్ఱలు మున్నగువానిచే రక్తమును వెడలించుట, శతధౌతఘృతముచే నభ్యంజనము జేయుట, గోక్షీరపాలచే దడుపుట, యవలు, అఱువదినాళ్ల సంబావులబియ్యము, నీవారములు (అడవిలో జనించు తృణధాన్యములు), రాజనములు, ఎఱ్ఱవరివడ్లు, గోధుమలు, సెనగలు, కందులు, అడవిపెసలు, మేకలయొక్కయు ఆవుల యొక్కయు పాలు, లావుకపిట్ట, తీతువుపిట్ట, నెమలి, కోడి, మున్నగు విష్కిరయను (గోళ్ళచేత భూమినిగీచి భూమింగల వస్తువులను దినునవి) అను పక్షుల యొక్కయు, చిలుకలు, భరతపిట్టలు, పావురములు, పిచ్చుకలు మున్నగు ప్రతుదము (ముక్కుతో మాంసాదుల బొడిచితినునవి) లను పక్షులయొక్కయు మాంసములు, బచ్చలికూర, కాచికూర, వేముచిగురు, పులివింతాకుకూర, చక్రవర్తికూర, కాకరకాయలు, ద్రాక్షపండ్లు, తెల్లఉక్కెర, వెన్న, తిప్పతీగె, కస్తూరి, తెల్లనిచందనము, ఇరుగుడుకాయలు, అగరు, దేవదారుకూర, నూనెబూసి మర్దనము జేయుట, చేదుగల పదార్థములు, ఇవియన్నియును పైజెప్పినరీతిగ రెండువిధములైన వాతరక్తవ్యాధి సామాన్యముగ పథ్యములై యుండును.

—॥ వాతరక్తరోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ దివాస్వప్నాగ్ని సన్తాపవ్యాయామాతపమైథునమ్ ।
మాషాః కులుత్థా నిష్పావాః కలాయాః క్షారసేవనమ్ ॥
అమ్బుజానూపమాంసాని విరుద్ధాని దధీని చ ।
ఇక్షవో మూలకం మద్యం పిణ్యాకోఽమ్లాని కాఞ్జికమ్ ॥
కటూష్ణం గుర్వభిష్యన్ది లవణాని చ సర్వశః ।
ఇత్యపథ్యం నిగదితం వాతరక్తగదే నృణామ్ ॥ ౨౮౭॥

తా॥ పగటియందు నిదురించుట, నిప్పుసెగనుండుట, దేహపరిశ్రమజేయుట, ఎండలో సంచరించుట, స్త్రీసంభోగము జేయుట, మినుములు, ఉలవలు, అనుములు, బటాణీలు, క్షారములు, నీటియందును జలప్రాంతమునందును

జనించిన జంతువులమాంసములు, పరస్పర విరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యాదులతో జేరిన పదార్థములు, పెరుగు, చెఱకురసము, ముల్లంగి, మద్యము, గానుగపిండి, పులుపుగల నానావిధ పదార్థములు, కాంజికము, కటురసముకల్గిన పదార్థములు, ఉష్ణపదార్థములు, అజీర్ణకరంబులును స్రోతోబంధనిములు స్రవింప జేయునవియునగు పదార్థములు, లవణములు, పసుపుపిండి, ఇవియన్నియు, వాతరక్తవ్యాధికలవారికి అపథ్యములు.

—॥ ఊరుస్తంభవాతరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ రూక్షస్సర్వవిధిస్స్వేదః కోద్రవా రక్తశాలయః
యవాః కులుత్థా శ్యామాకా ఉద్దాలాశ్చ పురాతనాః॥
శోభాఞ్జనం కారవేల్లం పటోలం లసునాని చ।
సునిషణ్ణః కాకమాచీ వేత్రాగ్రం నిమ్బపల్లవమ్ ॥ ౨౮ ॥
పత్తూరో వాస్తుకం పథ్యా వార్తాకం తప్తవారి చ।
కింపాకశాకం పిణ్యాక స్తక్రారిష్టమధూని చ॥ ౨౯ ॥
కటుతిక్తకషాయాణి క్షారసేవా గవాం జలమ్ ।
వ్యాయామశ్చ యథాశక్తి స్థాలస్యాక్రమణాని చ ॥
స్వచ్ఛే హ్రాదే సన్తరణం ప్రతిస్రోతో నదీషు చ।
శ్లేష్మాపహరణం యచ్చ నచ మారుతకోపనమ్॥ ౩౦ ॥
ఏతత్పథ్యం నరైస్సేవ్య మూరుస్తమ్భవికారిభిః ।

తా॥ నానావిధములగు రూక్షణక్రియలు, చెమటబుట్టించుట, ప్రాతవియగు ఆరుకలు, ఎఱ్ఱపరిపద్లు, యవలు, ఉలవలు, చామలు, అడవియారుకలు, మునగకాయలు, కాకరకాయలు, పొట్లకాయలు, ఉల్లిగడ్డలు, నీరుచెంచలికూర, కాచికూర, పేముచిగురు, వేపచిగురు, పొన్నగంటికూర, చక్రవర్తికూర, కరక్కాయలు, వంకాయలు, వేడినీళ్ళు, రేలాకుకూర, గానుగపిండి, మజ్జిగ, అరిష్టములు, తేనె, కటు (కారము) తిక్త (చేదు) కషాయ (వగరు) రసములుకల పదార్థములు, క్షారములు, గోమూత్రము, తనశక్తికి దగినట్టులు

దేహపరిశ్రమ చేయుట, శరీరస్థౌల్యమును పోగొట్టునట్టివస్తువులు, స్వచ్ఛమైనజలము కల మడుగులలో నీదుట, నదులయొక్క ప్రవాహమునకెదురుగ నీదుట, ఇవి యన్నియు నూరుస్తంభమను వాతవ్యాధియందు పథ్యములు. యితరము వాతమును ప్రకోపింపజేయక కఫమును మాత్రము హరించు పదార్థముల సేవించుటయును పథ్యమైయుండును.

— ఊరుస్తంభవ్యాధియం దపథ్యములు —

శ్లో॥ గురుశీతద్రవస్నిగ్ధవిరుద్ధాసాత్మ్యభోజనమ్ ॥౨౫౩॥
విరేచనం స్నేహనం చ వమనం రక్తమోక్షణమ్।
వస్తిం చ న హితం ప్రాహు రూరుస్తమ్భవికారిణామ్॥

తా॥ అజీర్ణకరంబులును శీతలంబులును ద్రవంబులును స్నిగ్ధంబులునగు పదార్థములను సేవించుట, పరస్పర విరుద్ధములగు పదార్థముల సేవించుట, తనశరీరమునకు అభ్యాసములేక క్రొత్తదియగు ఆహారముల భుజించుట, విరేచనము, స్నేహనకర్మ, వమనము, వస్తికర్మల చేసికొనుట, ఇవియన్నియు ఊరుస్తంభవ్యాధియందు అపథ్యములుగాన సేవింపదగవు,

— ఆమవాతరోగమునందు పథ్యములు —

శ్లో॥ రూక్షస్స్వేదోలఙ్ఘనం స్నేహపానం
వస్తిర్లేపో రేచనం వాయుపత్త్రః।
అన్నోత్పన్నాశ్శాలయో యే కులుత్థాః
జీర్ణం మద్యం జాఙ్గలానాం రసాశ్చ॥౨౫౪॥
వాతశ్లేష్మఘ్నాని సర్వాణి తక్రం
వర్షాభూశ్చైత్రకర్ణాలం రసోనమ్।
పటోలపత్త్రార్కకారవేల్లమ్
వార్తాకశిగ్రూణి చ తప్తనీరమ్॥౨౫౫॥

మన్దారగోక్షురకవృద్ధదారు
భల్లాతకం గోజలమార్ద్రికఞ్చ ।
కటూని తిక్తాని చ దీపనాని
స్యురామవాతామయినే హితాని॥ ౫౧౭॥

తా॥ రూక్ష స్వేద కర్మ, లంకణము, స్నేహపానము, వస్తికర్మ, పట్టువేయుట, విరేచనకర్మ, గుదద్వారమున వత్తిచేయుట, సంవత్సరకాలమునకు మున్ను ఫలించిన రాజనముల బియ్యము, ఉలవలు, ప్రాతదియగు మద్యము, జాంగల జంతువుల మాంసరసములు, వాతకఫములను హరించు నానావిధపదార్థములు, మజ్జిగ, గలిజేరు, ఆముదము, ఉల్లిగడ్డలు, పొట్లకాయలు, పొన్నగంటికూర, కాకరకాయలు, వంకాయలు, మునగకాయలు, వేడినీళ్ళు, జిల్లేడు, పల్లేరు, దేవదారుసార, జీడిగింజలు, గోమూత్రము, అల్లము, కటు (కారము) తిక్త (చేదు) రసములుకల పదార్థములు, జఠరాగ్నిని దీపింపజేయు సకలపదార్థములు, ఇవియన్నియు ఆమవాతరోగములు కలవారికి పథ్యములైయుండును.

—⟩ ఆమవాతరోగమునం దపథ్యములు ⟨—

శ్లో॥ దధిమత్స్యగుడక్షీరోపోదికా మాషపిష్టకమ్।
దుష్టనీరం పూర్వవాతో విరుద్ధాన్యశనాని చ॥ ౫౧౮॥
అసాత్మ్యం వేగరోధం చ జాగరం విషమాశనమ్।
వర్జయేదామవాతార్తో గుర్వభిష్యన్దకాని చ॥ ౫౧౯॥

తా॥ పెరుగు, మత్స్యములు, బెల్లము, పాలు, బచ్చలికూర, మినపపిండిచే జేయబడిన భక్ష్యాదులు, చీమలుమున్నగువానిచే జెడిననీళ్ళు, తూర్పునుండి వీచునట్టిగాలి, పరస్పరవిరుద్ధములగు నన్నాదుల భుజించుట, అసాత్మ్యములగు పదార్థములభుజించుట, మలమూత్రాది వేగములనిరోధించుట, రాత్రులయందు నిదురమేల్కొనియుండుట, తానుభుజించు పరిమాణమునకు న్యూనాధి

కములుగ భుజించుట, అజీర్ణకరంబులును స్రోతస్సుల స్రవింపజేయునవియు నగు పదార్థములు, ఇవియన్నియు ఆమవాతరోగమునం దపథ్యములు.

—॥ శూలవ్యాధియందు పథ్యములు.॥—

శ్లో॥ ఛర్దిస్స్వేదోలఙ్ఘనం పాయువర్తి
ర్వస్తిర్నిద్రా రేచనం పాచనఞ్చ।
అబ్దోత్పన్నాశ్శాలయో వాద్యమణ్డః
తప్తక్షీరం జాఙ్గలానాం రసాశ్చ ॥౧౬౦॥
పటోలశోభాఞ్జనకారవేల్ల
వార్తాకమామ్రాణి పచేళిమాని।
ద్రాక్షా కపిత్థం రుచకం ప్రియాలం
శాలిఞ్చ పత్రాణి చ వాస్తుకాని ॥౧౬౧॥
సాముద్రసౌవర్చలహిఙ్గువిశ్వం
విడం శతాహ్వా లశునం లవఙ్గమ్।
ఏరణ్డతైలం సురభీజలఞ్చ
తప్తామ్బు జమ్బీరరసోపి కుస్తుమ్ ॥౧౬౨॥
లఘూని చ క్షౌరరజాంసి చేతి
వర్గోహితః శూలగదార్దితేభ్యః॥

తా॥ వమనము, స్వేదనము, లంకణము, పాయువర్తి (గుదద్వారమున మ్రంగకాయలు మొదలగువానిచే జేయబడిన వర్తి నెక్కించుట), వస్తికర్మ, పవలు నిదురించుట, విరేచనము, ఆహారమును జీర్ణింపజేయు పదార్థములు, సంవత్సరకాలమునకు మున్ను పండిన రాజనములు, వాద్యమణ్డము (యవలను వేయించి పదునాల్గింతనీళ్ళుబోసి పక్వము జేయబడిన గంజి), క్రాగినపాలు, ఆరణ్య మృగాది జంతువుల మాంసరసములు, పొట్లకాయలు, మునగకాయలు, కాకరకాయలు, వంకాయలు, మామిడిపండ్లు, ద్రాక్షపండ్లు, వెలగపండ్లు,

ఇందుప్పు, చారపప్పు, తాలిశాకము, ఆనుగూలు, చక్రవర్తిసార, సముద్రలవణము, సౌవర్చలలవణము, ఇంగువ, శుంఠి, వాయువిడంగములు, పిప్పలిపేరగడ్డలు, ఊల్లిగడ్డలు, లవంగములు, ఆముదము, గోమూత్రము, వేడినీళ్ళు, నిమ్మకాయరసము, వెంగల్వతోట్టు, శీఘ్రముగ జీర్ణంబులగు పదార్థములు, క్షారములు, ఇవి యన్నియు శూలరోగముకలవారికి పథ్యములైయుండును.

—⁅ శూలరోగమునం దపథ్యములు. ⁆—

శ్లో॥ విరుద్ధాన్న వ్యన్న పానాని జాగరం విషమాశనమ్।
రూక్షతి క్తకషాయాణి శీతలాని గురూణి చ ॥౨౩॥
వ్యాయామం మైథునం మద్యం వైదలం లవణ స్త్రిలాః॥
వేగరోధం శుచం క్రోధం వర్జయేచ్ఛూలవాన్నరః ॥౨౪॥

తా॥ పరస్పర విరుద్ధములగు నన్నపానములు, రాత్రులయందు నిదురమేల్కాంచియుండుట, న్యూనాధికముగ భుజించుట, రూక్షపదార్థములను, తిక్త కషాయరసములుకల పదార్థములను, శీతలపదార్థములను, అజీర్ణకరపదార్థములను భుజించుట, దేహపరిశ్రమ జేయుట, సంభోగము జేయుట, మద్యపానము జేయుట, కందులు సెనగలు మున్నగు పప్పులు, ఉప్పు, నువ్వులు, మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, దుఃఖపడుట, కోపపడుట, ఇవియన్నియు శూలరోగమునం దపథ్యములు కావున విడువందగును.

—⁅ ఉదావర్త రోగమునందు పథ్యములు. ⁆—

శ్లో॥ స్నేహస్వేదవిరేకాశ్చ వస్తయః ఫలవర్తయః।
అభ్యఙ్గశ్చ యవాస్సర్వం సృష్టవిణ్మూత్రమారుతమ్॥ ౨౫॥
గ్రామ్యోదకానూపరసాః రుబుతైలం చ వారుణీ।
బాలమూలకశమ్యాకత్రివృత్తిలసుధాదళమ్ ॥ ౨౬ ॥
శృఙ్గబేరం మాతులుఙ్గం యవక్షారో హరీతకీ।
లవఙ్గం రామఠం ద్రాక్షా గోమూత్రం లవణాని చ॥ ౨౭॥

తా॥ స్నేహపానము, స్వేదనకర్మ, విరేచనము, వస్తికర్మ, ఫలవర్తి, అభ్యంగము, యవలు, మలమూత్రవాతముల బైటవెడలింపజేయు సకలపదార్థములు, గ్రామములయందును ఉదకమునందును ఉదకసమీపమునందును జనించిన జంతువుల మాంసరసములు, ఆయుదము, మద్యము, లేతముల్లంగి, రేల, తెగడ, నువ్వులు, జెముడాకు, అల్లము, మాదీఫలములు, యవక్షారము, కరకకాయలు, లవంగములు, ఇంగువ, ద్రాక్షపండ్లు, గోమూత్రము, లవణములు, ఇవియన్నియు నుదావర్తసామాన్యముగ పథ్యములైయుండును.

వాతపురీషాదుల నిరోధించుటచే గల్గిన ఉదావర్తములయందు పథ్యములు.

శ్లో॥ అధోవాతసముత్థే తు స్నేహాస్స్వేదాశ్చ వర్తయః।
వస్తయోఽన్నాని పానాని సమీరణహరాణి చ ॥౨౧౮॥
పురీషజే తథా వస్తిః స్వేదోఽభ్యఙ్గోఽవగాహనమ్।
ఫలవర్తిశ్చ పానాని విడ్భేదీన్యశనాని చ ॥౨౧౯॥
మూత్రవేగసముత్పన్నే త్రివిధం వస్తికర్మ చ।
స్వేదోఽభ్యఙ్గోఽవగాహశ్చ సర్పిషశ్చావపీడనమ్॥౨౨౦॥
ఉద్గారోత్థే తు హిక్కాఘ్నః కాసజే కాసజిద్విధిః।
క్షవజే స్వేదనం ధూమో ఘృతం చోత్తరవస్తికమ్॥
క్షవప్రవర్తనం నస్యమభ్యఙ్గశ్చోర్ధ్వజత్రుకః।
శీతాన్నపానం తృష్ణోత్థే జృమ్భోత్థే వాతజిత్క్రియా॥
నిద్రావేగోత్థితే క్షీరం స్వప్నసంవాహనాని చ॥
బుభుక్షోత్థే స్నిగ్ధమల్పముష్ణఞ్చ లఘుభోజనమ్॥౨౨౩॥
బాష్పజే బాష్పసమ్మోక్షస్స్వప్నో మద్యం ప్రియాః కథాః॥
శ్రమశ్వాససముత్పన్నే విశ్రామో వాతహారి చ ॥౨౨౪॥
శుక్రోత్థే వస్తిరభ్యఙ్గోఽవగాహశ్చరణాయుధః।
శాలయో మదిరా క్షీరం ప్రియా యావనగర్వితా॥

ఛర్ద్యుద్గారే లఙ్ఘనం ధూమో భుక్తప్రచ్ఛర్దనం శ్రమః।
రూక్షాణి చాన్నపానాని విరేకో రక్తమోక్షణమ్॥
ఇతి పథ్యముదావర్తే నృణాముక్తం మహర్షిభిః।

తా॥ అపానవాతమును నిరోధించుటచే గల్గిన ఉదావర్తమునందు స్నేహపానము, స్వేదనము, వర్తులు, వస్తికర్మలు, వాతహరములగు నానావిధాన్నపానములు, ఇవియన్నియు పథ్యములైయుండును

పురీషమును నిరోధించుటచేగల్గిన ఉదావర్తమునందు వస్తికర్మ, స్వేదనము, అభ్యంగస్నానము, నీటియునిగి స్నానముజేయుట, ఫలవర్తి, మలమును భేదించు నన్నపానంబులు, ఇవియన్నియు పథ్యములు.

మూత్రవేగమును నిరోధించుటచే గల్గిన ఉదావర్తమునందు అనువాసన నిరూహణ ఉత్తరవస్తులను మూడువిధములగు వస్తికర్మల జేయుట, స్వేదము, అభ్యంగము, అవగాహస్నానము, అవపీడనము (అనగా భోజనమునకు ముందును ముందుదినము భుజించిన యాహారము జీర్ణించిన పిమ్మటను జేయబడు ఘృతపానము) ఇవి పథ్యములు. (త్రేపులను నిరోధించుటచె గల్గిన ఉదావర్తమునందు హిక్కారోగమును శమింపజేయునవి యన్నియు పథ్యములైయుండును. కాసమును (దగ్గును) నిరోధించుటచే గల్గిన ఉదావర్తమునందు, కాసమును హరించునవి యన్నియు పథ్యములైయుండును. తుమ్ములను నిరోధించుటచె గల్గిన ఉదావర్తమునందు స్వేదనము, ధూమపానము, నెయ్యి, ఉత్తరవస్తికర్మ, తుమ్ముల వెడలింపజేయు నస్యములు, కంఠమునకు పైభాగమున అభ్యంగము జేయుట, ఇవి పథ్యములైయుండును. దప్పిని నిరోధించుటచెగల్గిన ఉదావర్తమునందు శీతంబులగు నన్నపానముల సేవించుట పథ్యములు. ఆవలింతలను నిరోధించుటచే గల్గిన ఉదావర్తమునందు వాతహరంబులగు నన్నపానౌషధములు పథ్యములు. నిద్రావేగమును నిరోధించుటచె గల్గిన ఉదావర్తమునందు పాలు, నిదురించుట, ఒడల బిసికించుకొనుట, ఇవి పథ్యములైయుండును. ఆకలిని నిరోధించుటచేగల్గిన ఉదావర్తమునందు స్నిగ్ధంబులును, ఉష్ణం

బులును, ఉష్ణంబులును, శీఘ్రముగ జీర్ణంబులగునవియునైన యన్నాదుల భుజించుట పథ్యము. కన్నీళ్ళను నిరోధించుటచే గల్గిన ఉదావర్తమునందు కన్నీళ్ళను విడచుట, నిదురించుట, మద్యము, తనకిష్టమైన కథలవినుట, ఇవియన్నియు పథ్యములైయుండును. శ్రమువలనగల్గిన శ్వాసమును నిరోధించుటచే బుట్టిన ఉదావర్తమునందు ఉపచారములచే శ్రమమును బోగొట్టునటుయు, వాతహరౌషధాదులును పథ్యములైయుండును. శుక్రమును బైటవెడలనీయక నిరోధించుటచే గల్గిన ఉదావర్తమునందు ఉత్తర వస్తికర్మ, అభ్యంగనము, స్నానము, కోడిమాంసము, రాజనములు, మద్యము, పాలు, పరిపూర్ణమైన యౌవనముగల ప్రియురాండ్రఁగూడుట ఇవి పథ్యములు. వాంతిని నిరోధించుటచేగల్గిన ఉదావర్తమునందు లంకణము, ధూమపానము, భుజించినయాహార పదార్థమును వాంతి జేయుట, దేహపరిశ్రమ జేయుట, రూక్షంబులగు నన్నపానముల సేవించుట, విరేచనము, రక్తమోచనము ఇవి పథ్యములైయుండును. ఇత్తెరంగున నుదావర్త రోగములయందు పథ్యక్రమము వైద్యవరులచే నుడువంబడియె.

—— ఉదావర్త రోగమునందు అపథ్యములు. ——

శ్లో॥ వమనం వేగరోధం చ శమీధాన్యాని కోద్రవాన్ ॥
నాలీశాకం చ శాలూకం జామ్బవం కర్కటీఫలమ్।
పిణ్యాకమాలుకం సర్వం కరీరం పిష్టవైకృతమ్॥ ౨౭ ॥
విష్టమ్భీని విరుద్ధాని కషాయాణి గురూణి చ।
ఉదావర్తే ప్రయత్నేన వర్జయేత్సతతం నరః ॥ ౨౮ ॥

తా॥ వమనము, మలమూత్రవాతాది వేగముల నిరోధించుట, శమీధాన్యములు (మినుములు పెసలు మున్నగు కాయధాన్యములు), ఆరికలు, నాలీశాకము (పింగుపత్రి), తామరదుంపలు, నేరేడుపండ్లు, నక్కదోసకాయలు, గానుగపిండి, నానావిధములైన ఆలుక అనుకందములు, [ఇచ్చట ఆలుకమనునది కాష్ఠాలు (చాడగసుగు), శంఖాలు (గనుసుగడ్డలు), హస్త్యాలు,

రక్తాలు (ఎఱ్ఱగనుకు), పిండాలు (పెంపిలము), మధ్వాలు, అని భేదములుకల దుంపదినుసులని యెఱుంగనది] వెదురుమొవ్వులు, పిండిచే జేయబడిన భక్ష్యాదులు, మలమును బంధించు పదార్థములు, పరస్పర విరుద్ధములగు పదార్థములు, కషాయ రసముకల పదార్థములు, అజీర్ణకరపదార్థములు, వీనినన్నిటిని ఉదావర్తరోగముకల మనుజుండు మిగుల ప్రయత్నముచే విడువవలెను.

—॥ ఆనాహరోగమునందు పథ్యాపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఉదావర్తిహితం సర్వం పాచనం లఙ్ఘనం తథా ।
ఆనాహే తు యథాయోగ్యం యోజయేన్మతిమాన్నరః॥
అపథ్యాని ప్రదిష్టాని యాన్యుదావర్తినాం పురా।
ఆనాహార్తః పరిహరేత్ తాని సర్వాణి యత్నతః॥ ౨౬౧॥

తా॥ ఉదావర్త వ్యాధియందు హితములైనవి యన్నియును, భుజింపబడిన పదార్థముల జీర్ణింపజేయు పదార్థంబులును, లంఘనంబును, ఆనాహరోగమునందును ఆయాదోషముల ననుసరించి పథ్యములైయుండును; గాన సేవింపందగును. మఱియు ఉదావర్తవ్యాధియందు జెప్పబడిన అపథ్యములన్నియు ఆనాహవ్యాధియందును అపథ్యములైయుండును, కావున వానినన్నిటిని ఆనాహవ్యాధికల మనుజుండు మిక్కిలి ప్రయత్నముచే విసర్జింపవలెను.

—॥ గుల్మరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్నేహస్స్వేదో విరేకశ్చ వస్తిర్బాహుసిరావ్యధః ।
లఙ్ఘనం వర్తిరభ్యఙ్గః స్నైహః పక్వే తు పాటనమ్॥
సంవత్సరసముత్పన్నాః కలమా రక్తశాలయః।
ఖణ్డాః కులుత్థయూషశ్చ ధన్వమాంసరసస్సురా ॥ ౨౬౩॥
గవామజాయాశ్చపయో మృద్వీకా చ పరూషకమ్।
ఖర్జూరం దాడిమం ధాత్రీ నాగరఙ్గామ్లవేతసమ్ ॥ ౨౬౪॥
తక్రమేరణ్డతైలఞ్చ లశునం బాలమూలకమ్।

పస్తూరో వాస్తుకం శిగ్రు యవక్షారో హారీతకీ ॥౨౮౫॥
రామఠం మాతులుఙ్గం చ త్ర్యూషణం సురభీజలమ్।
యదన్నం స్నిగ్ధముష్ణం చ బృంహణం లఘుదీపనమ్॥౨౮౬॥
వాతానులోమనం చైవ పథ్యం గుల్మే నృణాం భవేత్।

తా॥ స్నేహన స్వేదన విరేచన వస్తికర్మలఁజేయుట, బాహువుల యందు సిరావ్యధనము జేయుట, లంకణము, వర్తి, తైలములచే నభ్యంగనము జేసికొనుట, గుల్మము రక్తమాంసాదుల నాశ్రయించి పరిపక్వమైనచో శస్త్రకర్మ జేయుట, ఇవి యన్నియు గుల్మరోగమునందు పథ్యములు.

సంవత్సరకాలమునకుముందు పండిన రాజనములు, ఎఱ్ఱవరివడ్లు, ఖండశర్కర, ఊలవకట్టు, అరణ్యమునందు జంతువుల మాంసరసము, మద్యము, ఆవుపాలు, మేకపాలు, ద్రాక్షపండ్లు, చిట్రీకపండ్లు, ఖర్జూరపుపండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, ఊసిరికపండ్లు, నారింజపండ్లు, పుల్లప్రబ్బలి, మజ్జిగ, ఆముదము, ఉల్లిగడ్డలు, లేతముల్లంగి, పొన్నగంటికూర, చక్రవర్తికూర, మునగకాయలు, యవక్షారము, కరకకాయలు, ఇంగువ, మాదీఫలములు, త్రికటుకములు (శుంఠి పిప్పళ్లు మిరియాలు), గోమూత్రము, స్నిగ్ధంబును ఉష్ణంబును శరీరమును పుష్టినొందించునదియునైన యన్నము, అగ్నిని దీపింపజేసి చులకనగా జీర్ణమగు నన్నము, వాతమును అను లోమముగ సంచరింపజేయు పదార్థములు, ఇవియన్నియు గుల్మవ్యాధియందు పథ్యములైయుండును.

—॥ గుల్మరోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ మాషాదయశ్శమీధాన్యం శూకధాన్యం యవాదయః॥
వాతకారీణి సర్వాణి విరుద్ధాన్యశనాని చ।
వల్లూరం మూలకం మత్స్యం మధురాణి ఫలాని చ॥
శుష్కశాకం శమీధాన్యం విష్టమ్భీని గురూణి చ।
అధోవాయు శకృన్మూత్ర వేగమ్రశువిధారణమ్॥ ౨౮౭ ॥
వమనం లఙ్ఘనం పానం గుల్మరోగే వివర్జయేత్।

తా॥ మినుములు మున్నగు శమీధాన్యములు, యవలు మున్నగు శూక ధాన్యములు (కొనలయందు ముండ్లుకల్గిన ధాన్యములు), వాతమును వృద్ధిసెందించు సకల పదార్థములు, పరస్పరవిరుద్ధములగు నాహారపదార్థములు, ఎండిన మాంసము, ముల్లంగి, మత్స్యములు, మధురములగు పండ్లు, ఎండిన వంగవరుగు మున్నగుకూరలు, మలమునుబంధించునవియు అజీర్ణకరంబులునైన సెనగలు మున్నగు కాయ ధాన్యములు, అపానవాతము పురీషము మూత్రము కన్నీళ్లు వీనిని బైటవెడలనీయక వానివేగమును నిరోధించుట, వమనము, లంఖణము, అధికముగ జలమును పానము జేయుట, ఇవి యన్నియు గుల్మరోగమునందు అపథ్యములు.

—॥ హృద్రోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్నేహో విరేకో వమనం చ లఙ్ఘనం
వస్తిర్విలేపీ చిరరక్తశాలయః।
మృగద్విజా జాఙ్గలసంజ్ఞయాన్వితాః
యూషా రసా ముద్గకులుత్థసమ్భవాః ॥౨౯౦॥
రాగాః ఖడాః కామ్బలికాశ్చ ఖాణ్డవాః
భవ్యం పటోలం కదలీఫలాన్యపి।
పురాణకూశ్మాణ్డరసాలదాడిమం
శమ్పాకశాకం నవమూలకాన్యపి॥ ౨౯౧॥
ఏరణ్డతైలం గగనామ్బు సైన్ధవం
ద్రాక్షా చ తక్రం చ పురాతనో గుడః।
శుణ్ఠీ యవానీ లశునం హరీతకీ
కుష్ఠశ్చ కుస్తుమ్బురు కృష్ణమార్ద్వీకమ్ ॥౨౯౨॥
సౌవీరశుక్తం మధు వారుణీరసః
కస్తూరికా చన్దనకం ప్రపానకమ్।

తాంబూలమశ్యన గణస్నానం భవేత్
మర్త్యస్య హృద్రోగనిపీడితాత్మనః ॥ ౭౩ ॥

తా॥ స్నేహము, విరేచనము, శమనము, లంకణము, వస్తికర్మ, అను నీకర్మలఁజేయుట, విలేపి (మెంతులు అధికముగ నుండునట్లుగా కాచఁబడినగంజి), ప్రాతవియగు ఎఱ్ఱవరివడ్ల బియ్యము, అరణ్య ప్రదేశమునందుండు మృగముల యొక్కయు పక్షులయొక్కయు మాంసములు, పెసలను ఉలవలను కట్టు కాచఁబడినకట్టులు, రాగములు (చక్కెర, సౌవర్చలవణము, సైంధవలవణము, చింతపండు, చిట్రీతపండు, రేగుపండ్ల రసము, వీనినన్నిటిని చేర్చి వాచి ఆవాల తిరగమోత పెట్టబడినగంజి), ఖడయూషము (ముల్లంగి, వెలగపండ్లు, పులిచింతాకు, మిరియాలు, జీలకఱ్ఱ, చిత్రమూలము, ఈ ద్రవ్యములఁ జేర్చి కాచఁబడిన కట్టు), కాంబలికములు (పెరుగు, చింతపండు, ఉప్పు, నెయ్యి, నువ్వులు, మినపపప్పు, వీనినన్నిటిని చేర్చి కాచఁబడినకట్టు), రాండవము (మామిడికాయలను రెండుమూడు తునియలుగ ఖండించి పైపెచ్చుదీసి నేతిలో కొంచెము పులుపు ఉండునట్లుగా వేయించి చక్కెరపాకములో పక్వముజేసి గిండి అందు మిరియాలు, ఏలకులు, పచ్చకర్పూరము, వీనిని జేర్చి నేతితో మాగిన కుండలో నుంచబడిన ఊరగాయ), గజపిప్పలి, పొట్లకాయలు, అరటిపండ్లు, గుమ్ముడిపండు, తియ్యమామిడిపండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, ఏలాక్రహంగ, లేతముల్లంగి, ఆముదము, వర్షధారాజలము, సైంధవలవణము, ద్రాక్షపండ్లు, మజ్జిగ, పాతబెల్లము, శొంఠి, ఓమము, ఉల్లిగడ్డలు, కరక్కాయలు, చెంగల్వకోష్టు, దనియాలు, పిప్పళ్ళు, అల్లము, సౌవీరమను కాంజికము, తేనె, మద్యము, కస్తూరి, చందనము, పానకము, తాంబూలము, ఇవియన్నియు హృద్రోగము నందు పథ్యములు.

—॥ హృద్రోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ తృట్ఛర్దిమూత్రానిలశుక్రశాన్
ద్గారక్షమశ్వాసవిడశ్రు వేగాన్ ।

సహ్యాద్రివిన్ధ్యాద్రినదీజలాని
మేషీపయో దుష్టజలం కషాయమ్ ॥౨౫॥
విరుద్ధముష్ణం గురు తీక్ష్ణమన్నం
పురాతనం వారి చ సర్వశాకమ్।
తాంబూలం మసూరాణి చ దన్తకాష్ఠం
రక్తస్రుతిం హృద్గదవాన్ త్యజేత్తు॥ ౨౬॥

టీ॥ దప్పి, వాంతి, మూత్రము, వాతము, శుక్రము, దగ్గు, శ్రేష్మము, శ్రమవలన గల్గిన శ్వాసము, పురీషము, కన్నీళ్ళు, వీనిని వెడలనీయక నిగ్రహించుట, సహ్యపర్వతమునందును వింధ్యపర్వతమునందును బుట్టిన నదుల యొక్క జలము, గొఱ్ఱెపాలు, చెడిననీళ్ళు, కషాయ రసముకల పదార్థములు, పరస్పరవిరుద్ధములగు పదార్థములు, ఉష్ణపదార్థములు, తీక్ష్ణగుణపదార్థములు, తిక్త అమ్లరసములుకల పదార్థములు, ముందుదినమున పక్వము చేయబడిన యన్నాదులు, నానావిధములైన ఆకుకూరలు, క్షారములు, ఇప్పపువ్వులు, ఈపదార్థముల సేవించుటయు, దన్తధావనము చేయుటయు, రక్తస్రావమును గావించుకొనుటయు హృద్రోగమునకు అపథ్యములుగావున సేవింపదగవు.

—॥ మూత్రకృచ్ఛ్రమునందు పథ్యము ॥—

శ్లో॥ వాతోద్భవేఽభ్యఙ్గనిరూహవస్తిః
స్నేహోపనాహోత్తరవస్తిసేకః।
స్వేదే చ గోక్షురకసిద్ధే పయాంసి
గ్రీష్మో విధిర్వా త్రివిధర్తుశేకః ॥౨౭॥
పైత్తోద్భవే స్నేహవిరేకవస్తిః
హరాయవాన్నాని చ తీక్ష్ణముష్ణమ్॥
త్రిదోషజేఽభ్యఙ్గపురస్సరాణి
సర్వాణ్యమూని త్రిమలోదితాని ॥౨౮॥

మూత్రాఘాతవికారోత్థే వాతకృచ్ఛ్రక్రియా మతా।
లేహశ్శుక్రవిబద్ధోత్థే శిలాజతు సమాక్షికమ్ ॥౨౯౮॥
స్వేదచూర్ణక్రియాభ్యఙ్గవస్తయస్స్యుః పురీషజే।
అర్శో యథాదోషమయం గణో౽పి
పురాతనా లోహితశాలయశ్చ।
తక్రం పయో దధ్యపి గోప్రభూతం
ధన్వామిషం ముద్గరసస్సితా చ ॥౨౯౯॥
పురాణకూశ్మాణ్డఫలం పటోలం
మహార్ద్రికం గోక్షురకః కుమారీ।
గువాకఖర్జూరికి నారికేళ
తాళద్రుమాణాశ్చ శిరాంసి పథ్యా ॥౩౦౦॥
తాలాస్థిమజ్జా త్రపుసం త్రుటిశ్చ
శీతాని పానాన్యశనాని చైవ।
ప్రతీరనీరం హిమవాలుకా చ
మిశ్రం నృణాం స్యాత్సతిమూత్రకృచ్ఛ్రే ॥౩౦౧॥

తా॥ వాతముచే జనించిన మూత్రకృచ్ఛ్రరోగమునందు అభ్యంగము, నిరూహవస్తి, స్నేహద్రవ్యములచే నిండిన తొట్టిలో నవగాహనము జేయుట, ఉత్తరవస్తి, కషాయాదులచే దగుపుట, ఇవియన్నియు పథ్యములైయుండును. పిత్తముచేగల్గిన మూత్రకృచ్ఛ్రమున అవగాహనము, చల్లని వస్తువులచే పట్టు వేయుట, గ్రీష్మ ఋతువునకు జెప్పబడిన ఋతుచర్యలు, వస్తికర్మ, విరేచనము, ఇవి యన్నియు పథ్యములు. కఫముచే జనించిన మూత్రకృచ్ఛ్రమునందు స్వేదము, విరేచనము, వస్తికర్మలు, క్షారములు, యవాన్నము, తీక్ష్ణంబులును ఉష్ణంబులునైన పదార్థములు, ఇవి యన్నియు పథ్యములు, త్రిదోషములచే

(సన్నిపాతముచే) జనించిన మూత్రకృచ్ఛ్రమునందు వాతాదులను వేర్వేరుగ చెప్పంబడిన అభ్యంగము మున్నగునవియన్నియు పథ్యములైయుండును.

మఱియు మూత్రమును నిరోధించుటవలన బుట్టిన మూత్రకృచ్ఛ్రమునందు వాతజ మూత్రకృచ్ఛ్రమున చెప్పిన అభ్యంగాదులు పథ్యములు. శుక్రమును వెడలనియ్యక నిరోధించుటచే బుట్టిన మూత్రకృచ్ఛ్రమునందు శిలాజతువును తేనెతోకలిపి లేహనము జేయుట పథ్యము. పురీషమును నిరోధించుటచే గల్గిన మూత్రకృచ్ఛ్రమునందు స్వేదమును వెడలించుట, చూర్ణములచే జేయు ప్రతిసారణక్రియ, అభ్యంగనము, వస్తికర్మ, ఇవియన్నియు పథ్యములు.

ప్రాతవియగు యెఱ్ఱవరివడ్లు, ఆవుమజ్జిగ, ఆవుపాలు, ఆవుపెరుగు, అడవిలోని జంతువులమాంసము, పెసలకట్టు, చక్కెర, ప్రాతగుమ్మడిపండు, పొట్లకాయలు, అల్లము, పల్లేరు, కలబంద, పోకచెట్టుయొక్కయు, ఖర్జూరపుచెట్టుయొక్కయు కొంకాయచెట్టుయొక్కయు తాటిచెట్టుయొక్కయు కొనలయందుండు లేతమోవులు, కరకకాయలు, తాటికాయ విత్తనములోనుండు గిజరు, ములుదోస, పిన్నయేలకులు, శీతలంబులైన యన్నపానములు, నదీజలము, పచ్చకప్పురము, ఇవియన్నియు మూత్రకృచ్ఛ్రవ్యాధియందు ఆయాదోషానుసారముగ పథ్యములైయుండునని యెఱుంగునది.

—॥ మూత్రకృచ్ఛ్రమునందపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ మద్యం శ్రమం నిధువనం గజవాజియానం
సర్వం విరుద్ధమశనం విషమాశనఞ్చ।
తామ్బూలమత్స్యలవణార్ద్రకతైలభృష్టం
పిణ్యాకహిఙ్గుతిలసర్షపమూత్రవేగాన్ ॥౩౦_౧॥
మాషాన్కరీరమపి తీక్ష్ణవిదాహిరూక్షం
మమ్లం ప్రముఞ్చతు జనస్సతి మూత్రకృచ్ఛ్రే।

తా॥ మద్యపానము, దేహపరిశ్రమమును జేయుట, స్త్రీసంభోగము ఏనుగులు గుఱ్ఱములుమున్నగు వాహనములపైనెక్కి సవారిచేయుట, పరస్పర

విరుద్ధములగు క్షీరమత్స్యాదుల నొకటిగఁజేర్చి భుజించుట, తాను భుజించినపిదప మాంసమునకు నధ్యాసాధికములుగ భుజించుట, తాంబూలచర్వణము, మత్స్యములు, అపానములు, అమ్లము, నూనెలో పక్వముచేయఁబడిన పదార్థములు, గానుగపిండి, ఇంగువ, నువ్వులు, ఆవాలు, ఉష్ణపదార్థముల సేవించుట, మూత్రవేగమును నిరోధించుట, మినుములు, వెదురుమొలకలు, మిరియాలు తీక్ష్ణంబులును విదాహకరంబులును రూక్షంబులును అమ్లరసంబులునైన పదార్థముల సేవించుట, ఇవియన్నియు మూత్రకృచ్ఛ్రవ్యాధియందు అపథ్యములుగా విడువందగును

— మూత్రాఘాతమునందు పథ్యములు —

శ్లో॥ అభ్యఞ్జనం స్నేహవిరేకవస్తిః
స్వేదోఽవగాహో త్తరవస్తయశ్చ॥ ౩౦౩॥
పురాతనా లోహితశాలయశ్చ
మాంసాని ధన్వప్రభవాని సమ్యక్।
తక్రం పయో దధ్యథ మాషయూషః
పురాణకూష్మాణ్డఫలం పటోలమ్॥ ౩౦౪॥
మహార్ద్రకం తాలఫలాస్థిమజ్జా
హరీతకీ కోమలనారికేళమ్।
గువాకఖర్జూరకనారికేళ
తాలప్రరోహాణామపి మస్తకాని॥ ౩౦౫॥
యథాబలం సర్వమిదం చ మూత్రా
ఘాతాతురాణాం హితమాదిశన్తి॥

తా॥ అభ్యంజనము, స్నేహము, విరేచనము, వస్తికర్మ, స్వేదము, జలమునందవగాహనముచేయుట, ఉత్తరవస్తికర్మ, ప్రాతవియగు ఎఱ్ఱవరి వడ్లు, అరణ్యమునందు జంతువుల మాంసములు, మద్యము, మజ్జిగ, పాలు, పెరుగు, మినపకట్టు, ప్రాతదియగు గుమ్మడిపండు, పొట్లకాయలు,

అమ్లము, తాటిపిణ్ణము, మండ గిజరు, కరక్కాయలు, ఎళసీరుకాయలు, పోక
చెట్టు, ఖర్జూరపుచెట్టు, టెంకాయచెట్టు, తాటిచెట్టు, అను నీచెట్లకొనల
నుండు లేతమొవ్వులు, ఇవియన్నియు మూత్రాఘాతరోగమునందు ఆయా
దోషముల ననుసరించి పథ్యములైయుండును.

—{ మూత్రాఘాతమునం దపథ్యములు }—

శ్లో॥ విరుద్ధాన్నాని సర్వాణి వ్యాయామం మార్గశీలనమ్।
రూక్షం విదాహి విష్టమ్భి వ్యవాయం వేగధారణమ్॥
శరీరం వమనఞ్చాపి మూత్రాఘాతీ వివర్జయేత్।

తా॥ పరస్పర విరుద్ధములగు అన్నములు, దేహపరిశ్రమము, త్రోవనడచుట, రూక్షంబులును విదాహకరంబులును, మలమును బంధించునవియునగు పదార్థములు, సంభోగంబు చేయుట, మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, వెనుమనోవ్రం, వమనకర్మ, ఇవియన్నియు మూత్రాఘాతముకలవారికి అపథ్యములు కావున వర్జింపదగును.

—{ అశ్మరీరోగమునందు పథ్యములు }—

శ్లో॥ వస్తిర్విరేకో వమనం చ లఙ్ఘనం
స్వేదోఽవగాహోఽపి చ వారిసేవనమ్।
యవాః కులుత్థాః ప్రపురాణశాలయో
మద్యాని ధన్వాఙ్గజసమ్భవా రసాః॥౩౦౭॥
పురాణకూశ్మాణ్డఫలం కిసేరుకం
గోకణ్టకో వారుణశాకమార్ద్రకమ్।
పాషాణభేదో యవశూకరేణవః
భిన్నా సమాకర్ణణమశ్మనామపి॥౩౦౮॥
ఏతాని సర్వాణి భవన్తి సర్వదా
ముదేఽశ్మరీరోగనిపీడితాత్మనామ్।

తా॥ వస్తికర్మ, విరేచనము, వమనము, లంఖనము, అవగాహస్వేద కర్మ (వాతహరములగు కషాయాదులచే నిండించిన తొట్టియందు కూర్చుని శరీరమున చెమట * కెడలించుట), అధికముగ నీళ్ళుద్రాగుట, యవలు, ఉలవలు, మిక్కిలి ప్రాతవియగు రాజనములు, మద్యములు, మరుభూమిలో జనించిన పక్షులమాంసరసములు, ప్రాతగుమ్మడిపండు, సమ్మదుంపలు, పల్లేరు, వారుణశాకము, అల్లము, పాషాణభేది, యవక్షారము, తిప్పతీగ, మూత్రద్వారమునందు రాతిని విడదీయుట, ఇవియన్నియు అశ్మరీరోగమునందు పథ్యములు.

—॥ అశ్మరీరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ మూత్రస్య శుక్రస్య చ వేగముగ్రం
విష్టమ్భి రూక్షం గురు చాన్నపానమ్॥౩౦౯॥
విరుద్ధపానాశనమశ్మరీవాన్
వివర్జయేత్సన్తతమప్రమత్తః।

తా॥ మూత్రవేగమును శుక్రవేగమును నిరోధించుట, అన్ట రసయుకల పదార్థములు, మలమును బంధించు పదార్థములు, రూక్షపదార్థములు, అజీర్ణకరములగు అన్నపానములు, పరస్పరవిరుద్ధములగు అన్నపానములు, వీనినన్నిటిని అశ్మరీరోగ పీడితులు విడువవలెను.

—॥ ప్రమేహరోగమునందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ ప్రాగ్లఙ్ఘనాని వమనాని విరేచనాని
ప్రోద్వర్తనాని శమనాని చ దీపనాని॥ ౩౧౦॥
నీవారకఙ్గుయవవైణవకోరదూష
శ్యామాకజీర్ణకురువిన్దమకుష్ఠకాశ్చ।
గోధూమశాలికలమాశ్చిరజాః కులుత్థాః
ముద్గాఢకీచణకయూషరసాస్తిలాశ్చ॥౩౧౧॥
లాజాః పురాతనసురా మధు వాద్యమణ

స్త్రక్చ్ఛ కాసభజలం మహిషేజలఙ్చ।
లంగ్వా కపోతశశతిత్తిరలావబర్హి
వ్యాఘ్రైణవర్తకశుకాదికజాఙ్గలాంశ్చ ॥౩౧౨॥
శోభాఞ్జనం చ కులకం చ కటిల్లకం చ
కర్కోటకం తిలకపుష్పక బార్హతఞ్చ।
ఔదుమ్బరాణి లశునాని సపీకమోచం
పస్తూరగోక్షురికమూషకపర్ణిశాకమ్ ॥౩౧౩॥
మన్దారపత్రమమృతా త్రిఫలా కపిత్థం
జమ్బ్వాక సేవకమలోత్పలకఙ్గబీజమ్।
ఖర్జూరలాఙ్గలికతాలతిమూత్తమాఙ్గం
వార్యషఙ్చ తిన్దుకఫలం ఖదిరం కలిఙ్గమ్ ॥౩౧౪॥
తిక్తాని చాపి సకలాని కషాయకాని
హస్త్యశ్వవాహనమతిభ్రమణం రవిత్విట్।
వ్యాయామ ఇత్యపి గణో భవతి ప్రకామం
మిత్రం ప్రమేహగదపీడితమానవానామ్ ॥౩౧౫॥

తా॥ ప్రమేహరోగముచే పీడింపబడిన వారికి తొలుతలంకణము, వమనము, విరేచనము, శ్లేష్మమేదోనాశకౌషధముల చూర్ణముచే నలుగు పెట్టుట, సంశమనము, అనునీక్రియలజేసి పిమ్మట అగ్నిని దీపింపజేసెడి యౌషధాదుల నుపయోగింపందగు

మరియు నీవారములు (ఒకరు సైరుచేయకయే తనంతట వర్షమున బండునట్టి ధాన్యములు), కొఱ్ఱలు, యవలు, వెదురుబియ్యము, ఆరుకలు, సామలు, జొన్నలు, కురువిందములు (కురుక్షేత్రమునసుంకుధాన్యవిశేషములు), అడవియారుకలు, గోధుమలు, రాజనములు, ప్రాతవియగు ఉలవలు, పెసలు, కందులు, సెనగలు, వీనిచే జేయబడినకట్టులు, నువ్వులు, పేలాలు, ప్రాతది

యగు మద్యము, తేనె, వాద్యమండము (యవలను వేయించి అందు పదునా ల్గింత నీళ్లు కలిపి కాచబడినగంజి), మజ్జిగ, గాడిదెయొక్కయు ఎనుము యొక్కయు మూత్రము, ఊరపిచ్చుక, పావురము, దుంపేలు, తీతువుపిట్ట, లావుకపిట్ట, నెమలి, నెత్తపులి, జింక, వర్తికయను తీతువుపిట్ట, చిలుకలు మున్నగు జాంగల జంతువుల మాంసములు, మునగకాయలు, పేదపొట్ల కాయలు, కాకరకాయలు, గోసకాయలు, తిలకవృక్షముయొక్క ఫలములు (తిలకమనునది స్వనామప్రసిద్ధమగు వృక్షవిశేషము), ములకకాయలు, అత్తి కాయలు, ఉల్లిగడ్డలు, లేత అరటికాయలు, పొన్నగంటికూర, పల్లేరు, ఎలుక చెవ్వికూర, మంచార్ఫపు ఆకు, తిప్పతీగె, త్రిఫలములు, (కరక, తానికాయ, ఉసిరికకాయలు), వెలగపండ్లు, నేరేడుపండ్లు, నత్తదుంపలు, తామరదుంపలు, కలువదుంపలు, ఈతవెండికి ఉత్తమములు, ఖర్జూరపుచెట్టుయొక్కయు, దొంకాయ చెట్టుయొక్కయు, తాటిచెట్టుయొక్కయు కొసలనుండు లేతమోవులు, త్రికటుకములు, (శుంఠి పిప్పళ్లు, మిరియాలు), తుమ్మిపండ్లు, పుల్ల వెలగపండ్లు, పుచ్చ కాయలు, తిక్తరసంబును కషాయరసంబునుకల సకలపదార్థములు, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగువానిపైనెక్కి సవారిచేయుట, విశేషముగ సంచరించుట, ఎండలో దిరుగుట, దేహపరిశ్రమ జేయుట, ఇవియన్నియు ప్రమేహరోగముకల వారికి పథ్యములైయుండును.

—॥ ప్రమేహరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ వేగరోధం ధూమపానం స్వేదం శోణితమోక్షణమ్।
సదాసనం దివానిద్రా నవాన్నాని దధీని చ ॥౩౮౬॥
ఆనూపమాంసం నిష్పావం పిష్టాన్నాని చ మైథునమ్,
సౌవీరకం సురా శుక్తం తైలం క్షీరం గుడం ఘృతమ్॥
తుమ్బీం తాలాస్థిమజ్జాం చ విరుద్ధాన్యశనాని చ।
కూశ్మాణ్డమిక్షుం దుష్టామ్బు స్వాద్వమ్లలవణాని చ॥౩౮౭॥
అభిష్యన్దీని చ యత్నేన ప్రమేహీ పరివర్జయేత్।

తా॥ మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, పొగ్రద్రాగుట, చెమట కెపలించుట, రక్త స్రావము జేయుట, ఎల్లప్పుడును తీర్చునియుండుట, పగలు నిదురించుట, క్రొత్తబియ్యపు అన్నములు, పెరుగు, జలప్రాంత జేరముననుండు జంతువుల మాంసములు, అనుములు, పిండితో జేయబడిన యన్నములు, స్త్రీసంభోగము, సౌవీరమను కాంజికము, కల్లునై తేట, నూనె, పాలు, బెల్లము, నెయ్యి, సొరకాయలు, తాటివిత్తనములోని గిజరు, పుల్లగ విరుగ్గములగు నన్నములు, గుమ్మడికాయ, చెఱకు, దుష్టమైన జలము, మధుర అమ్ల లవణ రసములుకల పదార్థములు, స్రోతస్సుల ప్రతిబంధము చేయు నానావిధపదార్థములు, పీనిసన్ని టిని ప్రమేహరోగముకలవారు మిక్కిలి ప్రయత్నముతో విడువవలెను

—॥ మేహరోగమున పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ చిన్తాశ్రమో జాగరణం వ్యవాయం
ప్రోద్వర్తనం లఙ్ఘనమాతపశ్చ ॥౩౧౯॥
హస్త్యశ్వయానం భ్రమణం విరేకః
ప్రచ్ఛర్దినశ్చాప్యపతర్పణశ్చ।
పురాతనా వైణవకోరదూష
శ్యామాకనీవారప్రియఙ్గుజూర్ణాః ॥౩౨౦॥
యవాః కులుత్థాశ్చణకా మసూరాః
ముద్గాస్తు వన్యాశ్చమఘూని లాజాః।
కటూని తిక్తాని కషాయకాని
తక్రం సురా చిబ్బటమత్స్య ఏవ ॥౩౨౧॥
దగ్ధాని వార్తాకఫలాని చాపి
ఫలత్రయం గుగ్గులురాయసశ్చ।
శిరీషలోధ్రద్రుమహారీతకీనాం
చూర్ణేన గాత్రస్య విలేపనశ్చ ॥౩౨౨॥

క్షౌద్రత్రయం సర్షపతైలమేలా
రూక్షాణి సర్వాణి చ ముఖ్యతైలమ్।
పత్రోత్థశాకాగురులేపనాని
ప్రశస్తనీరాణి శిలాజతూని ॥3౨3॥
ఏతాని సర్వాణి నిషేవితాని
మేదోగదం సత్వర ముత్క్షిపన్తి॥

తా॥ చింత, దేహపరిశ్రమము, రాత్రులయందు నిద్రమేల్కొని యుండుట, స్త్రీసంభోగము, ఉద్వర్తనము (పసపు మున్నగు వస్తువులు జేర్చిన మార్గాదులచేత శరీరమున నలుగుపెట్టుట), లంకణము, ఎండలో తిరుగుట, పనుగులు గుఱ్ఱములు మొదలగువానిపై నెక్కి సవారి చేయుట, అధికముగ సంచరించుట, విరేచనము జేసికొనుట, వమనము జేసికొనుట, శరీరమును కృశింపజేయు నాహారాదుల సేవించుట, పాతబియ్యగు వెదురుబియ్యము, ఆరికలు, సామలు, నీవారములు, కొఱ్ఱలు, జొన్నలు, యవలు, ఉలవలు, సెనగలు, చిరుసెనగలు, పెసలు, కందులు, తేనె, పేలాలు, కటురసంబును తిక్తరసంబును కషాయ రసంబునుకల సకల పదార్థములు, మజ్జిగ, మద్యము, చింగటిచేపు మత్స్యము, విప్పన కాల్చబడిన వంగపండ్లు, త్రిఫలములు (కరక తాని ఉసిరికలు), గుగ్గిలము, లోహభస్మము, దిరిసనపుకాయలు, లొద్దుగపువ్వులు, కరకకాయలు, ఈమూటిని చేర్చి చూర్ణము చేసి యా చూర్ణముచే నలుగుపెట్టుట, త్రికటుకములు, ఆవనూనె, ఏలకులు, రూక్షములగు సకల పదార్థములు, నువ్వులనూనె, ఆకుకూరలు, అగరు బూసికొనుట, వేడినీళ్ళు, శిలాజతువు, ఇవియన్నియు మేదోరోగమును హరించును కావున పథ్యములైయుండును.

—⟩ మేదోరోగమునం దపథ్యములు. ⟨—

శ్లో॥ స్నానం రసాయనం శాలీన్ గోధూమాన్ సుఖశీలితాన్।
క్షీరం చేతోవిక్రృతిగ్రామ్యాన్ సౌహిత్యం స్వపనాని చ॥ 3౨౮॥

మాత్స్యం మాంసం దివానిద్రాం స్రగ్గన్ధాన్మధురాణి చ।
సర్వస్య భోజనస్యాన్తే జలపానం విశేషతః ॥౩౭౬॥
అతిమాత్రం తూంచితే విశేషాద్వమనక్రియామ్।
స్వభావస్థత్వమన్విచ్ఛన్నేదస్స్వ వర్గ్యయేదిమాః ॥౩౭౭॥

తా॥ స్నానము, రసాయనౌషధముల సేవించుట, రాజనపు బియ్యము గోధుమలను భుజించుట, శరీరమునకు మిక్కిలి సుఖమును గల్గించుట, పాలు, చెఱకునకు సంబంధించిన బెల్లము చక్కెర మున్నగునవి, మినుములు, తృప్తికల్గునంతభుజించుట, స్వేదకర్మ చేయుట, మత్స్యములు, మాంసము, పగటియందు నిదురించుట, పుష్పమాలికల ధరించుట, గంధమునుబూసికొనుట, మధురపదార్థములసేవించుట, అన్నిపదార్థములను భుజించినపిదప అధికముగ నీళ్ళుత్రాగుట, విశేషముగ వమనము జేసికొనుట, వీనినన్నిటిని శరీరముమిక్కిలి బలిసియుండునపుడు మేహరోగముకల మనుజులు విడువవలెను.

—॥ ఉదరరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విరేచనం లఙ్ఘనమబ్దపర్ణ్యాః
కులుత్థముద్గారుణశాలయో యవాః।
మృగద్విజా జాఙ్గలసంజ్ఞయాన్వితాః
సితా సురా మాత్స్యికశీధుమాధ్వికాః ॥౩౭౮॥
తక్రో రసోనో రుబుతైలమార్ద్రికం
శాలిఞ్చ శాకం కులకం కటిల్లకమ్।
పునర్నవా శిగ్రుఫలం హరీతకీ
తాంబూలమేలాయవశూకమాయసమ్ ॥౩౭౯॥
అజాగవోష్ట్రీమహిషీపయోజలం
లఘూని తీక్ష్ణాని చ దీపనాని।
వస్త్రేణ సంవేష్టనమగ్నికర్మ

పథ్యాపథ్యము

విషప్రయోగోఽత్రయుక్తో యథాయథమ్ ॥౩౨౯॥
విశేషతః ప్లీహసముద్భవే గదే
వామేఽగ్రబాహౌ ధమనివ్యధః పరమ్ ।
బద్ధాహ్వయే చోదరజే తుతోత్థితే
నాభేరధశ్శస్త్రవిధిర్యథావిధి ॥౩౩౦॥
సమీరణోత్థే ఘృతపానమాదితః
సాభ్యఞ్జనఞ్చాప్యనువాసనం తథా ।
యథామలం పథ్యగణోఽయమాశ్రితః
సఖా నృణాం స్యాదుదరామయే సతి॥౩౩౧॥

తా॥ విరేచనము,లంకణము,సంవత్సరకాలమునకు మున్ను పండిన ఉలవలు, పెసలు,ఎఱ్ఱవరివడ్లు,యవలు,జాంగలదేశమున జనించిన మృగములు,గువ్వలు, వీని మాంసరసములు, చక్కెర,మద్యము, తేనె, శీధు అను మద్యము, మాధ్వీకమను మద్యము, మజ్జిగ, ఉల్లిగడ్డలు, ఆముదము, అల్లము, శాలిశాకము, పొట్లకాయలు, కాకరకాయలు, గలిజేరు, మునగకాయలు, కరకకాయలు, తాంబూలము, ఏలకులు, యవక్షారము, లోహభస్మము, మేకలయొక్కయు ఆవుల యొక్కయు ఒంటెలయొక్కయు బఱ్ఱెలయొక్కయు పాలు, వానిమూత్రములు, మల్కనగ జీర్ణంబులగునవియు తీక్ష్ణంబులును, అగ్నినిదీపింపజేయునవియునగు పదార్థముల భుజించుట, ఉదరముపై బట్టచేజుట్టుట, నిప్పునకాచిన యినపసలాకలచే రతు వేయుట, సర్వవిషము నుపయోగించుట, ఇవియన్నియు నుదరరోగమునం దాయా దోషముల ననుసరించి పథ్యములైయుండును.

మఱియు ప్లీహోదరమునందు యెడమచేతి మణికట్టున సిరావ్యధనము జేయవలెను. బద్ధగుదోదరమునందును క్షతోదరమునందును నాభికి క్రిందిభాగమున శాస్త్రోక్తప్రకారము శస్త్రకర్మ జేయందగును.

వాతముచే గల్గిన ఉదరవ్యాధియందు తొలుత ఘృతపానము జేసి పిదప తైలాదులచే నభ్యంజనంబును, అనువాసన వస్తికర్మ జేయుటయును పథ్యము,

ఇత్తెఱంగున నాయాదోషముల ననుసరించి ఉదరవ్యాధియందు పథ్యముల నెఱుంగునది.

—॥ ఉదరరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ సంస్నేహనం ధూమపానం జలపానం సిరావ్యధమ్ ।
ఛర్దిశ్వాసందివాస్వప్నంవ్యాయామంపిష్టవైకృతమ్॥ 332॥
ఔదకానూపమాంసాని పత్రశాకాస్తిలా అపి ।
ఉష్ణాని చ విదాహీని లవణాన్యశనాని చ ॥333॥
మహేన్ద్రగిరిజాతానాం సరితాం సలిలాని చ ।
శమీధాన్యం విరుద్ధాన్నం దుష్టనీరం గురూణి చ॥334॥
విష్టమ్భీని విశేషాత్తు స్వేదం విష్టమ్భసమ్భవే ।
వర్జయేదుదరవ్యాధౌ వైద్యో రక్షన్నిజం యశః ॥335॥

తా॥ స్నేహనము, ధూమపానము, జలపానము, సిరావ్యధనము, వమనము, గుఱ్ఱము మున్నగు వాహనములపైనెక్కి సవారిచేయుట, పగలు నిదురించుట, దేహపరిశ్రమజేయుట, పిండితో జేయబడిన భక్ష్యాదుల దినుట, ఉదకమునజనించిన జంతువులయొక్కయు జలప్రాంతముననుండు జంతువులయొక్కయు మాంసములు, ఆకుగూరలు, నువ్వులు, ఉష్ణంబులును విదాహకరంబులును లవణరసంబులునగు నాహారపదార్థములు, మహేన్ద్రపర్వతమున బుట్టిన నదులలోనుండు జలము, మినుములు మున్నగు శమీధాన్యములు, పరస్పర విరుద్ధములగు పదార్థములు, దుష్టమైన జలము, అజీర్ణకర పదార్థములు, ఇవియన్నియు నుదరవ్యాధికల మనుజులచే విడువందగును.

మఱియు మలబంధముచే గల్గిన ఉదరవ్యాధియందు మలమును బంధించు పదార్థముల సేవించుటయు, శరీరమున చెమట వెడలించుటయు నపథ్యములు. యశమునుగోరు వైద్యుండు ఉదరరోగముకల రోగికి పైజెప్పబడిన తెఱంగున పథ్యముల దెలుపవలెను.

పథ్యాపథ్యము

— శోథరోగమునందు పథ్యములు. —

శ్లో॥ సంశోధనం లఙ్ఘనమస్రమోక్షః
స్వేదః ప్రలేపః పరిషేచనఞ్చ।
పురాతనాశ్శాలియవాః కులుత్థాః
ముద్గాశ్చ గోధాహ్వయశిల్లకోఽపి ॥౩౩౬॥
భుజఙ్గభుక్తిత్తిరతామ్రచూడ
లావాదయో జాఙ్గలవిష్కిరాశ్చ।
కూర్మోఽపి శృఙ్గీ ప్రపురాణసర్పి
స్తక్రం సురా మాక్షికమాసవఞ్చ॥౩౩౭॥
నిష్పావకాకిల్లకరక్తశిగ్రు
రసోనకర్కోటకబాలమూలమ్।
సువర్చలా గృఞ్జనకం పటోలం
వేత్రాగ్రధాత్రీఫలమూలకాని॥౩౩౮॥
పునర్నవా చిత్రకపారిభద్ర
శ్రీపర్ణినిమ్బేక్షురపల్లవాని।
ఏరణ్డతైలం కటుకా హరిద్రా
హరీతకీ క్షారనిషేవణఞ్చ॥౩౩౯॥
భల్లాతకం గుగ్గులురాయసఞ్చ
కటూని తిక్తాని చ దీపనాని।
మూత్రాణి గోఽజామహిషీభవాని
కస్తూరికా చాపి శిలాజతూని॥౩౪౦॥
యత్పాణ్డురోగేష్వపి వహ్నికర్మ
పురా ప్రదిష్టం హి తదేవ చాపి।

యథామలం పక్వమిదం ప్రయుక్తం
శోథామయం సత్వరముచ్ఛినత్తి ॥౩౮౧॥

తా॥ నరుననిరేచనరూపమగు శోధనము, లంకణము, రక్తమోక్షము, చెమటవెడలించుట, పట్టువేయుట, కషాయాదులచే దిగుప్రట, ప్రాతవియగు రాజనముల బియ్యము, యవలు, ఉలవలు, పెసలు, ఉడుము, ముండ్లపంది, నెమలి, తిత్తిరిపక్షి, కోడి, లావుకపిట్ట, ఇవి మొదలగు జాంగలపక్షుల యొక్కయు, తాబేలు, శృంగి యను మత్స్యము వీనియొక్కయు మాంసము, మిక్కిలి ప్రాతదియగు నెయ్యి, మజ్జిగ, కల్లు, తేనె, మద్యము, అనుములు, కాకరకాయలు, ఎఱ్ఱని మునగకాయలు, ఉల్లిగడ్డలు, ములుదోస, లేతముల్లంగి, ప్రొద్దుతిరుగుడు చెట్టుఆకు, గంజాయి, పొట్లకాయలు, వేపచిగురు, ఉసిరిక కాయలు, ముల్లంగి, గలిజేరు, చిత్రమూలము, దేవదారుకూర, పెద్దగుమ్మడి, వేప, నీరు గొబ్బి అను నీయారిటిచిగుళ్లు, ఆముదము, కటుకరోహిణి, పసుపు, కరక్కాయలు, క్షారములు, జీడిగింజలు, గుగ్గిలము, లోహభస్మము, కటురసముకల సకలపదార్థములు, తిక్తరసముకలపదార్థములు, అగ్నిని దీపింపజేయు పదార్థములు, ఆవులయొక్కయు మేకలయొక్కయు బర్రెలయొక్కయు మూత్రములు, కస్తూరి, శిలాజతువు, ఇవి యన్నియు శోథ (వంజా) రోగము నందు పథ్యములు

మఱియు మున్ను పాండురోగమున జెప్పిన రీతిగ నీశోఫ రోగము నందును అగ్నికర్మ జేయుట మిగుల హితకరమైయుండును.

—॥ శోథరోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ పవనం సలిలం వేగరోధం చ విషమాశనమ్।
విరుద్ధం పానమశనం వ్యాత్తిరాయామశ్చ భక్షణమ్॥౩౮౨॥
గ్రామ్యానూపం పిశితలవణం శుష్కశాకం నవాన్నం
గౌడం పిష్టం దధి సకృసరం నిర్జలం మద్యమన్లమ్।

ధానా వల్లూరసమశనమథో గుర్వసాత్మ్యం విదాహి
స్వప్నం రాత్రౌ వ్యాయమగదివా వర్జయేన్మైధునఞ్చ॥

తా॥ గాలిలోనుండుట, నీరుద్రాగుట, మలమూత్రాదివేగముల నిరోధించుట, న్యూనాధికముగ భుజించుట, పరస్పరవిరుద్ధములగు అన్నపానముల సేవించుట, మన్నుతినుట, గ్రామ్యానూపజంతువులమాంసములు, లవణరసము కల పదార్థములు, ఎండినకాయలు మున్నగువానిచే చేయబడిన శాకలు, క్రొత్తబియ్యముచే సిద్ధమైన యన్నము, బెల్లముచే చేయబడిన సకలపదార్థములు, పెరుగు, పిండితో జేయబడిన పదార్థములు, కృసరము (నువ్వులను బియ్యమును మినపపప్పును ఒకటిగ జేర్చి పక్వముజేయబడిన యన్నము), నీళ్లు లేని మద్యము, పులుపుగల పదార్థములు, బొంగులు, ఎండినమాంసము, సమశనము (పథ్యములగు పదార్థములను అపథ్యపదార్థములను ఒకటిగ జేర్చి భుజించుట), అజీర్ణకరగ పదార్థములను అసాత్మ్యపదార్థములను భుజించుట, రాత్రులయందు నిదురించుట, సంభోగము చేయుట, ఇవియన్నియు శోథ (వంజు) రోగముకలవారికి అపథ్యములు కావున సేవింపందగవు.

—॥ బ్రధ్మవృద్ధిరోగములయందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ సంశోధనం వస్తిరసృగ్విమోక్షః
స్వేదః ప్రలేపోఽగుణశాలయశ్చ ।
పురాణతైలం సురభీజలఞ్చ
ధన్వామిషం శిగ్రుఫలం పటోలమ్ ॥౩౮౮॥
పునర్నవా గోక్షురకాగ్నిమన్థ
తామ్బూలపథ్యాసరలా రసోనమ్ ।
వార్తాకనం గృఞ్జనకం మధూని
కామ్భం ఘృతం తక్రజలఞ్చ తక్రమ్ ॥౩౮౯॥
యదామవాతాపహమగ్నికారి

తదన్నపానశ్చ సురా పురాణమ్ ।
అర్ధ్ధేనువద్వ్రణయోశ్చ బాహో
వ్యత్యాసతో బాహుశిరావ్యధశ్చ॥ ౩౮౬॥
యథాశ్రుతశ్చస్త్రవిధిశ్చ వర్గ
స్స్వేదస్త్రిధ్నవృద్ధ్యామయినాం సుఖాయ ।

తా॥ వమనవిరేచనరూపములగు సంశోధనకర్మలు, వస్తికర్మ, రక్తమోచనము, చెమటబుట్టించుట, పట్టువేయుట, ఎఱ్ఱవరిబియ్యపు అన్నము, ఆముదము, గోమూత్రము, అరణ్యమునందుండు జంతువులమాంసము, మునగకాయలు, పొట్లకాయలు, గలిజేరు, పల్లేరు, కూరవెల్లి తాంబూలము, కరకకాయలు, తేగడ, ఉల్లిగడ్డలు, వంకాయలు, గంజాయి, తేనె, వండేలోమాగిన నెయ్యి, వేడినీళ్లు, మజ్జిగ, ఇనుపమన్నియును, ఆమవాతమును హరించి అగ్నిని దీపింపజేయు పదార్థములును, ప్రాతదియగు కల్లును బ్రహ్మరోగమునందును అండవృద్ధియందును పథ్యములు

మఱియు అర్ధచంద్రాకారమునకు గజ్జలయందు రతు వేయవలెను. బ్రహ్మరోగము గ్రంథి కుడిప్రక్కనున్నచో ఎడమచెవియందు సిరావ్యధనము జేయుటయును, ఎడమప్రక్కనున్నపుడు కుడిచెవిలో సిరావ్యధనముజేయుటయు పథ్యమైయుండును ఈరోగమునందును అండవృద్ధియందును శాస్త్రోక్త ప్రకారము శస్త్రకర్మ జేయుటయును మిక్కిలిప్రశస్తము. (ఇచ్చట బ్రహ్మమనగా వాతము ప్రకోపమునొందుటచేత గజ్జలయందు గ్రంథిరూపముగ జనించినశోఫ మని యెఱుంగనగు).

—॥ బ్రహ్మవృద్ధిరోగములయం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విరుద్ధపానాన్నమసాత్మ్యసేవాం
సంధుక్షణం హాస్తిహయాదియానమ్ ॥౩౮౭॥
ఆనూపమాంసాని దధీని మాషా

దుగ్ధాని పిష్టాన్నముపోదికా చ ।
గురూణి శుక్రోద్ధిత వేగరోధః
స్యుర్బ్రధ్నవృద్ధ్యామయినామమిత్రమ్॥౩౮౮॥

తా॥ పరస్పర విరుద్ధములగు అన్నపానములు, అసాత్మ్యములగు పదార్థముల సేవించుట, దోషముల చలింపజేయు పనులజేయుట, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగువానిపై నెక్కి సవారిచేయుట, అనూపదేశమునంగల జంతువుల మాంసములు, పెరుగు, మినుములు, పాలు, పిండిచే జేయబడిన పదార్థములు, బచ్చలికూర, అజీర్ణకరపదార్థములు, శుక్రవేగమును నిరోధించుట, ఇవి యన్నియు బ్రధ్నరోగమునందును అండవృద్ధిరోగమునందును అపథ్యములు కావున సేవింపందగవు.

—॥ గలగణ్డ గణ్డమాలాది రోగములయందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ ఛర్దిర్విరేచనం నస్యం స్వేదో ధూమం సిరావ్యధః ।
అగ్నికర్మ క్షారయోగః ప్రలేపో లఙ్ఘనాని చ ॥౩౮౯॥
పురాణఘృతపానఞ్చ జీర్ణలోహితశాలయః।
యవాః ముద్గాః పటోలఞ్చ రక్తశిగ్రుకటిల్లకమ్ ॥౩౯౦॥
శాలిఞ్చ శాకం వేత్రాగ్రం రూక్షాణి చ కటూని చ।
దీపనాని చ సర్వాణి గుగ్గులుశ్చ శిలాజతు ॥౩౯౧॥
విశేషాద్గలగణ్డేషు ఛిత్వా జిహ్వాతలే సిరే।
కుర్యాద్వా మణిబన్ధార్ధే రేఖాస్తిస్రోఽఙ్గులాన్తరాః॥
యథాదోషం యథావస్థం పథ్యమేతత్ప్రకీర్తితమ్।

తా॥ వమనము, విరేచనము, నస్యము, స్వేదము, ధూమపానము, సిరావ్యధనము, అగ్నికర్మ, క్షారప్రయోగము, ప్రలేపము (పట్టువేయుట), లంకణము, అను నీ కర్మల జేయుట, పాతనేతిని త్రాగుట, పాతయెఱ్ఱవడ్లు, యవలు, పెసలు, పొట్లకాయలు, ఎఱ్ఱమునగకాయలు, కాకరకాయలు,

శాలిశాకము, పేముచిగురు, ద్రాక్షపండ్లును కటురసముగల్గినవియు అగ్నిని దీపింపజేయునవిగానుండు సకలపదార్థములు, గుగ్గిలము, శిలాజతువు, ఇవియన్నియును గలగండాది రోగములయందు పథ్యములైయుండును. మఱియు గలగండమునందు నాలుకక్రిందనుండు రెండుసిరలను ఛేదించుటయైనను మణికట్టున నగభాగములో నొక్కొక్క అంగుళమునకు ఒక్కొక్క రేఖవంతున మూడురేఖలుగ గతు వేయుటయైనను పథ్యములుగనుండును. ఇత్తెఱంగున గలగండాదిరోగములయందు ఆయాదోషములను అవస్థాభేదములను అనుసరించి పథ్యములు నుడువబడియె.

—) గలగండ గండమాలాది రోగములయం దపథ్యములు. (—

శ్లో॥ దధ్యిక్షువికృతీస్సర్వా మాంసం చానూపసమ్భవమ్ ॥
పిష్టాన్నమమ్లమధురం గుర్వ్యభిష్యన్దకారి చ ।
గలగణ్డం గణ్డమాలాఽపచిగ్రన్థ్యర్బుదామయాన్ ॥
చికిత్సన్నగదంకారో యత్నోఽర్థీ పరివర్జయేత్ ।

తా॥ పాలు, చెఱకు సంబంధంబులగు బెల్లము చక్కెర మున్నగు పదార్థములు, అనూపదేశమునందుండు జంతువులమాంసములు, పిండితో జేయబడిన పదార్థములు, ఆమ్ల మధుర రసములుగల సకలపదార్థములు, అజీర్ణకరంబులును స్రోతస్సుల స్రవింపజేయునవియునగు పదార్థములు, ఇవియన్నియు గలగండము గండమాల అపచి గ్రంథి అర్బుదములను రోగములయందు అపథ్యములు కావున సేవింపందగవు.

—) శ్లీపదరోగమునందు పథ్యములు. (—

శ్లో॥ ప్రచ్ఛర్దనం లఙ్ఘనమస్రమోక్షః
స్వేదో విరేకః పరిలేపనఞ్చ ।
పురాతనాష్షష్టికశాలయశ్చ
యవాః కులుత్థా లశునం పటోలమ్ ॥౩౧॥

వార్తాకశోభాఞ్జనకారవేల్ల
పునర్నవామూలకపోతికాశ్చ।
ఏరణ్డతైలం సురభీజలఞ్చ
కటూని తిక్తాని చ దీపనాని॥ ౩౫౬॥
గుల్ఫోపరిష్టాచ్చతురఙ్గులే వా
వాతోద్భవే గుల్ఫతలే చ పైత్తే।
అఙ్గుష్ఠమూలే కఫజే విశేషాత్
సిరావ్యధశ్చాపి యథావిధానమ్ ॥ ౩౫౭॥
ఏతాని పథ్యాని భవన్తి పుంసాం
రోగే సతి శ్లీపదనామధేయే।

టీ॥ వమనము, లంకణము, రక్తమోక్షము, స్వేదము, విరేచనము, పట్టువేయుట, అను నీయాదికర్మలఁజేయుట; ప్రాతవియగు అరువదినాళ్ళ సంబావులు, రాజనములు, యవలు, ఉలవలు, ఉల్లిగడ్డలు, పొట్లకాయలు, వంకాయలు, మునగకాయలు, కాకరకాయలు, గలిజేరు, తెలమల్లంగి, ఆముదము, గోమూత్రము, కటుతిక్తరసములుకల పదార్థములు, అగ్నిని దీపింపఁజేయుపదార్థములు, ఇవియన్నియును శ్లీపదరోగమునందు పథ్యములు

మఱియు శ్లీపదము వాతముచే జనించినచో చీలమండకు నాల్గంగుళముల పైభాగమునందును, పిత్తమువలన జనించినచో చీలమండక్రిందను, కఫముచే గలిగినచో బొటనవ్రేలి మొదటియందును సిరావ్యధనము సేయుట మిక్కిలి ప్రశస్తమైయుండును. ఇత్తెరంగున శ్లీపదరోగమునందు పథ్యక్రమము తెరుంగునది.

—॥ శ్లీపదరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ పిష్టాన్నం దుగ్ధవికృతిం గుడమానూపమామిషమ్ ॥ ౩౫౮॥
స్వాద్వమ్లం పారియాత్రం చ సిన్ధువిన్ధ్యనదీజలమ్।
పిచ్ఛిలం గుర్వభిష్యన్ది శ్లీపదీ పరివర్జయేత్ ॥ ౩౫౯॥

తా॥ పిండితో జేయబడిన పదార్థములు, పాలతో జేయబడిన పదార్థములు, బెల్లము, అనూపదేశమున నుండు జంతువుల మాంసములు, మినుము అమ్లరసములుకల పదార్థములు, పారియాత్రమను పర్వతమునందును వింధ్యపర్వతమునందు నుండు నదులయొక్కయు సింధునదియొక్కయు జలము, పిచ్ఛిలంబులును అభిష్యందంబులును స్రోతస్సుల గ్రసింపజేయునవియునగు పదార్థములు, వీనినన్నిటిని శ్లీపదరోగముకలవాడు విడువవలెను.

—॥ విద్రధిరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఆమావస్థే రేచనాని లేపస్స్వేదోఽస్రమోక్షణమ్ ।
జీర్ణాశ్శ్యామాకకలమాః కులుత్థా లశునాని చ ॥ ౩౬౦॥
రక్తశిగ్రుశ్చ నిష్పావః కారవేల్లం పునర్నవా ।
శ్రీపర్ణం చిత్రకం క్షౌద్రం శోథోక్తాని చ సర్వశః ॥౩౬౧॥
పక్వావస్థే శస్త్రకర్మ పురాణా రక్తశాలయః ।
ఘృతం తైలం ముద్గరసో విలేపీ ధన్వజా రసాః ॥౩౬౨॥
శాలిఞ్చ శాకం కదలీ పటోలం హిమవాలుకా ।
చన్దనం తప్తశీతామ్బు సర్వం చాపి వ్రణోదితమ్ ॥౩౬౩॥
నరాణాం విద్రధౌ రోగే పథ్యాపథ్యం యథామలం ।
పథ్యాన్యేతాని సర్వాణి నిర్దిష్టాని మహర్షిభిః ॥౩౬౪॥

తా॥ విరేచనము, పట్టువేయుట, చెమటబుట్టించుట, రక్తమోచనము జేయుట, ప్రాతవియగు సామలు, ప్రాతరాజనములు, ఉలవలు, ఉల్లిగడ్డలు, ఎఱ్ఱనిమునగకాయలు, అనుములు, కాకరకాయలు, గలిజేరు, పెద్దగుమ్మడికాయ, చిత్రమూలము, తేనె, ఇవియన్నియును, శోథరోగమున జెప్పబడిన పథ్యవర్గంబును విద్రధిపక్వము గాకుండునపుడు పథ్యములైయుండును,

మఱియు అట్టి విద్రధి పక్వంబైనపుడు శస్త్రకర్మజేయుట, పాత ఎఱ్ఱ వరిధాన్యములు, నెయ్యి, నూనె, పెసలకట్టు, విలేపి (మెతుకు లధికముగ నుండు గంజి), అరణ్యమున జనించిన జంతువుల మాంసరసము, శాలిశాకము,

అరటికాయలు, పొట్లకాయలు, పచ్చకర్పూరము, చందనము, కాగి చల్లారిననీళ్లు ఇవియన్నియును, వ్రణరోగమున జెప్పబడిన పథ్యవర్గంబును పథ్యములు. ఇత్తెరంగున విద్రధిరోగమునందు ఆయాదోషముల ననుసరించి పథ్యములు బుధులచే నిర్ణయింపబడెను.

—॥ విద్రధిరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ శోథినాం యాన్యపథ్యాని వ్రణినాంచహితాని చ ।
క్రమాదామే చ పక్వే చ విద్రధౌ వర్జయేన్నరః॥౩౬౫॥

తా॥ విద్రధి ఆమావస్థనొందియున్నపుడు శోథరోగమున జెప్పంబడు నపథ్యములును, పక్వావస్థనొందినపుడు వ్రణరోగమునజెప్పబడు నపథ్యంబులును వరుసగా నపథ్యములైయుండును కావున విడువందగును.

—॥ వ్రణశోథాది రోగములయందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విమ్లాపనం రక్తముక్తిరుపనాహోవిపాటనమ్ ।
శోధనం రోపణం పథ్యం పురాణాస్సితశాలయః ॥ ౩౬౬॥
యవషష్టికగోధూమా జాఙ్గలా మృగపక్షిణః ।
విలేపీ లాజమణ్డాశ్చ కటుతైలం ఘృతం మధు ॥౩౬౭॥
తైలం మసూరతువరీ ముద్గయూషశ్చ శర్కరా ।
ఆసాఢఫలవార్తాక కర్కోటక పటోలకమ్ ॥౩౬౮॥
కారవేల్లం నిమ్బపత్రం వేత్రాగ్రం బాలమూలకమ్ ।
సునిషణ్ణకశాలిఞ్చ తణ్డులీయక వాస్తుకమ్ ॥౩౬౯॥
శ్రీఫలా పనసం చోచం దాడిమం కటుకాఫలమ్।
జీవన్తీసైన్ధవం ద్రాక్షా స్స్వాదుతిక్తకషాయకాః ॥౩౭౦॥
సమస్తమేతదన్నన్తు స్నిగ్ధముష్ణం ద్రవోత్తరమ్।
వమనం శమనం దాహః స్వేదనం బన్ధనక్రియా ॥౩౭౧॥
వ్రణావచూర్ణనం లేపో ధూపనం పత్రధారణమ్ ।

ఉత్కారికాపూపజనం చక్రవం తిలపేషణమ్॥ ౩౭౨॥
త్రపుశీతామ్బు కర్పూరవైకృతాపహృతిః పరా।
పలత్వగ్వ్యంసరైస్సైన్యం ధాన్యపర్యాయధావనమ్ ॥ ౩౭౩॥
వ్రణశోథే వ్రణే సద్యోవ్రణే నాడీవ్రణేఽపి చ।

తా॥ విమ్లాపనము (పట్టుసేయుట మొదలగు క్రియలచే వాపును కరగించుట), గిన్నెమోక్షము, ఉడికించబడిన అగిసిపిండి మొదలగువానిచే కట్టు కట్టుట, భేదించుట, శోధనము (వ్రణములోనుండు చీము మున్నగు వానిని తీయుట), రోపణము (వ్రణము మాన్పునట్టి యౌషధాదుల నుపయోగించుట), ఈరోగులకి క్రమముగ వ్రణశోథాదులయందు వరుసగా జేయందగును. మరియు, వ్రాతపూటగు కొల్లసంబారములు, యవలు, అడవినాగ్లసంబారములు, గోధుమలు, అరణ్యమునబుట్టిన మృగముల యొక్కయు పక్షుల యొక్కయు మాంసములు, విలేప (మెతుకులతిక్కమునుండు గంజి), లాజమండము, ఆవ నూనె, నెయ్యి, తేనె, ఇప్పపువ్వులనూనె, చిరుసెనగలయొక్కయు కందుల యొక్కయు పెసలయొక్కయు కట్టులు, చక్కెర, అపక్వమగుచున జనించు ఫలము, వంకాయలు, దోసకాయలు, పొట్లకాయలు, కాకరకాయలు, వేపాకు, పేము చిగురు, చేతమల్లంగి, చక్రవర్తికూర, శాలిశాకము, చిక్కుడు, పులిచింత, త్రిఫలములు (కరక, తాని, ఉసిరికలు), పనసకాయ, కచోరములు, గానిమ్మపండ్లు, చెముపున్నకాయలు, పొన్నకూర, సైంధవలవణము, ద్రాక్ష పండ్లు, మధుర తిక్త కషాయ రసములుకల పదార్థములు, స్నిగ్ధంబును ఉష్ణంబునై ద్రవముకల యన్నము, ఇవియన్నియును పథ్యములై యుండును.

మరియు పీడనము (వ్రణమునందు శలాకలచేత పూయాదుల వెడలించుట), శమనము (దోషములశమింపజేయుట), అగ్నికర్మ, స్వేదనము, కట్టుకట్టుట, వ్రణమునందు మార్గమును చల్లుట, పట్టుసేయుట, బొంగరంపెట్టుట, వ్రణములమాన్పునట్టి యౌషధులను వ్రణములపైబెట్టి కట్టుట, పట్టివేళ్ళ విసనకఱ్ఱలచే విసరుట, చందనమును బూయుట, నువ్వులనూనెపూయుట, కాగిచల్లారినీళ్ళతో కడుగుట,

కర్పూరమునుబూయుట, వికృతిరూపమును బోగొట్టు క్రియలఁజేయుట, ఇవి యన్నియు వ్రణశోథమునందును వ్రణములయందును,సద్యోవ్రణములయందును పథ్యములై యుండును.

—॥ వ్రణశోథాది రోగములయం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ నవ్యాని ధాన్యాని తిలాన్కలాయాన్
మాషాన్కులుత్థాన్కృసరాం హిమామ్బు।
శీతేక్షుజాతాన్వివిధాన్విశాకాన్
అమ్లాని శాకాని చ పత్రవన్తి॥౩౭౪॥
అజాబ్జలం మాంస మసాత్మ్యమన్నం
విదాహివిష్టమ్భిగురూణి చాపి।
కట్వమ్లశీతం లవణం వ్యవాయం
వ్యాయామముచ్చైః పరిభాషణఞ్చ॥౩౭౫॥
స్త్రియాసహాలోకనమహ్ని నిద్రాం
ప్రజాగరం చఙ్క్రమణం మితాన్నమ్।
యథాస్థితం ప్రాగధిరోహణఞ్చ
నస్యాని తామ్బూలమజీర్ణతాఞ్చ॥౩౭౬॥
ప్రచణ్డవాతాతపధూమవృష్టి
రజోభయక్రోధవనిప్రహ్లాన్।
శోకం విరుద్ధాశనమద్యపానం
తీక్ష్ణోష్ణరూక్షాణి విఘట్టనఞ్చ॥౩౭౭॥
కణ్డూయనం కాష్ఠనఖాదితోదం
నిరన్నభావం విషమోపచారమ్।

వైద్యశ్చికిత్సన్వ్రణశోథరోగిం
వ్రణం చ సద్యోవ్రణమామయాత్॥౩౭॥
నాడీవ్రణాశ్చాపి యశోభిలాంక్షీ
విసర్జయేత్స్వస్థమప్రమత్తః।

తా॥ క్రొత్తవియగు ధాన్యములు, నువ్వులు, పటాణీలు, మినుములు, ఉలవలు, కృసరసము (నువ్వులను మినుములను బియ్యమును జేర్చి పక్వము చేయ బడిన యన్నము), మంచునీళ్ళు, పాలచేతను చెఱకు రసము చేతను పక్వమైన పదార్థములు, పులుపుకలిగినపదార్థములు, ఆకుకూరలు, జలప్రాంతములయందును జలమునందును జనించిన జంతువులమాంసములు, అలవాటులేక శరీరమునకు ఇష్టములేని యన్నాదులు, విదాహకరంబులును మలమును బంధించునవియు అష్టకరంబులునైన పదార్థములు, కటురసంబును అమ్లరసంబులుకల పదార్థములు, శీతలపదార్థములు, ఉప్పు, ఈపదార్థములన్నిటిని సేవించుట, స్త్రీసంభోగము చేయుట, దేహపరిశ్రమజేయుట, బిగ్గరగా మాటలాడుట, ప్రియురాండ్ర జూచుట, పగటియందు నిద్రించుట, రాత్రులయందు నిద్రమేల్కొనియుండుట, అధికముగ సంచరించుట, మిగుల స్వల్పముగా భుజించుట, వ్రణములయందు దోషము నిశ్శేషముగ నివర్తించక యథాస్థితిగనున్నపుడు వ్రణమును మాన్ప చికిత్స చేయుట, నస్యము నుపయోగించుట, తాంబూలము, అజీర్ణకర పదార్థముల సేవించుట, అధికమైనగాలియు ఎండయు పొగయు వర్షంబును దుమ్మును గల ప్రదేశమున నుండుట, భయము, క్రోధము, శాంతి, సంతోషము, దుఃఖము, పరస్పర విరుద్ధములగు అన్నపానములు, తీక్ష్ణంబులును ఉష్ణంబులును రూక్షంబులునైన పదార్థముల సేవించుట, వ్రణాదులను పలువిధములగు నభిఘాతముల గలుగ జేయుట, గోకుట, పుల్లలు గోళ్ళు మున్నగువానిచే గ్రుచ్చుట, అన్నమును భుజించక ఉపవాసముండుట, విరుద్ధములగు నుపచారముల జేయుట, ఇవియన్నియు వ్రణశోథయందును వ్రణములయందును నాడీవ్రణములయందును మిక్కిలి మెలకువతో విడిచియుండవలెను.

—॥ భగ్నమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ శీతాప్చు చన్దనం పఙ్కం ప్రదేహాహా బన్ధనక్రియా।
శాలిప్రియఙ్గుగోధూమాగా యూషోముద్గసతీనయోః॥
నవనీతం ఘృతం క్షీరం తైలం మాంసరసో మధు।
పటోలం లశునం శిగ్రు పత్తూరో బాలమూలకమ్॥ ౩౮౦॥
ద్రాక్షా ధాత్రీ వజ్రవల్లీ లాక్షాయచ్ఛాపిబృంహణమ్।

తా॥ చల్లనైనవీళ్ళు, చందనమును బుగదినుబూయుట, కట్టుగట్టుట, రాజనములబియ్యము, కొఱ్ఱలు, గోధుమలు, పెసలయొక్కయు చిరుసెనగల యొక్కయు కట్టులు, వెన్న, నెయ్యి, పాలు, నూనె, మాంసరసము, తేనె, పొట్లకాయలు, ఉల్లిగడ్డలు, మునగకాయలు, పొన్నగంటికూర, లేతముల్లంగి, ద్రాక్షపండ్లు, ఉసిరికకాయలు, వజ్రవల్లి, లక్క, ఇవియన్నియును, శరీరము నకు పుష్టినికల్గించునవియును భగ్న (ఎముకలు విరుగుట) రోగమునందు పథ్య ములై యుండును

—॥ భగ్నమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ లవణం కటుకక్షారమమ్లం మైథునమాతపమ్ ॥ ౩౮౧॥
వ్యాయామఞ్చ న సేవేత భగ్నే రూక్షాన్నమేవ చ।

తా॥ ఉప్పు, చేదు, కారము, పులుపు, ఈరసములుకల పదార్థముల సేవించుట, సంభోగము జేయుట, ఎండలోనుండుట, దేహపరిశ్రమజేయుట, ఇవి యన్నియును రూక్షములగు నన్నములును భగ్నములయందు విడువం దగును.

—॥ భగందరమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఆమే సంశోధనం లేపో లఙ్ఘనం రక్తమోక్షణమ్॥ ౩౮౨॥
పక్వే ప్రుసశ్శస్త్రవిధిః తథా క్షారాగ్నికర్మ చ।
సర్షపాశ్శాలయో ముద్గా విలేపీ జాఙ్గలో రసః ॥ ౩౮౩॥

పటోలం శిగ్రు వేత్రాగ్రం ఖర్జూరం బాలమూలకమ్।
తిలసర్షపయోస్తైలం తిక్తవర్గో ఘృతం మధు ॥౩౮౬॥
ఏతత్పథ్యం సదా సేవ్యం యథాదోషం భగన్దరే।

తా॥ భగందర వ్రణము సామాన్యముగా నుండునప్పుడు వమనవిరేచనధూప సంశోధనము, పట్టువేయుట, లంఘనము, రక్తమోక్షణము, ఇవియన్నియును పథ్యములైయుండును

భగందరము పక్వమైనప్పుడు శస్త్రికర్మయు, క్షారప్రయోగంబును, అగ్నికర్మయు పథ్యములు. పాతబియ్యము అన్నము, పరిశుద్ధ్యములు, పెసలు, విలేపి, అరణ్యమునందుండు జంతువుల మాంసరసములు, పొట్లకాయలు, మునగకాయలు, వేపచిగురు, పొన్నగంటికూర, లేతముల్లంగి, నువ్వులనూనె, ఆవనూనె, చేదుకల పదార్థములు, నెయ్యి, తేనె, ఇవియన్నియు భగందరరోగమునందు పథ్యములు కావున ఆయాదోషముల ననుసరించి సేవింపదగును

—) భగందరమునం దపథ్యములు. (—

శ్లో॥ విరుద్ధాన్యన్నపానాని విషమాశనమాతపమ్ ॥౩౮౭॥
వ్యాయామం మైథునం యుద్ధం పృష్ఠయానం గురూణి చ।
సంవత్సరం పరిహరేదపి రూఢవ్రణో నరః ॥౩౮౮॥

తా॥ పరస్పర విరుద్ధములగు నన్నపానములు, విషమాశనము (స్వల్పముగనైనను అధికముగనైనను అకాలమునందైనను భుజించుట), ఎండలో నుండుట, దేహపరిశ్రమ చేయుట, సంభోగముచేయుట, యుద్ధముచేయుట, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగు వాహనములపైనెక్కి సవారిచేయుట, అజీర్ణకరములగు పదార్థముల సేవించుట, వీనినన్నిటిని భగందరవ్రణము మానినను సంవత్సరకాలమువరకు విడిచియుండవలెను.

—) ఉపదంశరోగమునందు పథ్యములు (—

శ్లో॥ ఛర్దిర్విరేకో ధ్వజమధ్యనాడీ
వేధో జలౌకాః పరిపాతనఞ్చ।

సేకః ప్రలేపోయవశాలయశ్చ
ధన్వామిషం ముద్గరసో ఘృతాని ॥౩౭౭॥
కటిల్లకం శిగ్రుఫలం పటోలం
శాలిశ్చ శాకం నవమూలకశ్చ।
తిక్తం కషాయం మధు కూపవారి
తైలశ్చ హన్యాదుపదంశరోగమ్ ॥౩౭౮॥
అజాక్షీరం యథాజీర్ణం గోధూమం పథ్యమాచరేత్।

తా॥ వమనవిరేచనక్రియలు, లింగమధ్యమునందు నాడీయందు సిరావ్యధనము జేయుట, జలగల కరిపించి రక్తమోక్షణము జేయుట, కషాయాదులచే కడుగుట, పట్టువేయుట, యవలు, రాజనంపుబియ్యము, అరణ్యజంతువుల మాంసము, పెసలకట్టు, నెయ్యి, కాకరకాయలు, మునగకాయలు, పొట్లకాయలు, శాలిశాకము, లేతముల్లంగి, తిక్తకషాయరసములుకల పదార్థములు, తేనె, బావినీళ్లు, నూనె, ఇవియన్నియు ఉపదంశరోగమున పథ్యములై యుండును. మఱియు మేకపాలను గోధుమలను కూడ పేర్చి రోగియొక్క జీర్ణశక్తిననుసరించి ఉపయోగించినయెడ మిక్కిలి ప్రశస్తమైయుండును.

—॥ ఉపదంశరోగమునం దపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ దివానిద్రాం మూత్రవేగం గుర్వన్నం మైధునం గుడమ్।
ఆయాసమమ్లం తక్రఞ్చ వర్జయే దుపదంశకే ॥౩౭౯॥

తా॥ పగలునిదురించుట, మూత్రవేగమును నిరోధించుట, అజీర్ణకరమగు నన్నము, సంభోగము, బెల్లము, శరీరమునకు శ్రమనుకల్గించుపనుల జేయుట, పుల్లనిమజ్జిగ, వీనినన్నిటిని ఉపదంశరోగమునందు విడువవలెను.

—॥ శూకదోషమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ లేపో విరేకోఽసృజ్మోక్షః సర్పిషాపానఞ్చ శాలయః।
యవా జాఙ్గలమాంసాని ముద్గయూషం కటిల్లకమ్॥ ౩౮౦॥

పటోలం శిగ్రు కర్కోటం పత్తూరం శాలమూలకమ్ ।
వేత్రాగ్రమాంసాషాఢఫలం దాడిమం సైన్ధవం వచా ॥౩౯౧॥
కూపోదకం గన్ధసారః కస్తూరీ హిమవాలుకా।
తిక్తం కషాయం తైలఞ్చ స్యాత్పథ్యం శోఫదోషిణామ్॥

తా॥ ఔషధములను బూయుట, విరేచనము, రక్తమోచనము జేయుట, నెయ్యిద్రాగుట, రాజనములబియ్యము, గోధుమలు, జాంగల జంతువుల మాంసములు, పెసలకట్లు, కాకరకాయలు, పొట్లకాయలు, మునగకాయలు, దోసకాయలు, పొన్నగంటికూర, లేతముల్లంగి, వేపచిగురు, ఆషాఢఫలము, దానిమ్మపండ్లు, సైంధవలవణము, వస, నూతినీళ్ళు, చందనము, కస్తూరి, పచ్చకర్పూరము, తిక్త కషాయ రసములుకల సకలపదార్థములు, నూనె, ఇవి యన్నియు శోఫరోగమునందు పథ్యములు.

—॥ శోఫరోగమునం దపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ మూత్రవేగం దివానిద్రాం వ్యాయామం మైథునం గుడమ్॥
విదాహి గురు తక్రం చ శోఫదోషీ పరిత్యజేత్ ॥౩౯౩॥

తా॥ మూత్రవేగమును నిరోధించుట, పగటియందు నిదురించుట, సంభోగము జేయుట, బెల్లమును విదాహకరములగు పదార్థములను గురుపదార్థములను భుజించుట, మజ్జిగ, ఇవి యన్నియు శోఫదోషము రోగమునందు అపథ్యములు కావున సేవింపందగవు

—॥ కుష్ఠరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ పక్షాత్పక్షాచ్ఛర్దనాని మాసాన్మాసాద్విరేచనమ్।
నస్యం త్ర్యహాత్త్రిరహాన్నాసాత్షష్ఠే షష్ఠేఽస్రమోక్షణమ్॥
సర్పిస్స్నేహశ్చిరోత్పన్నా యవగోధూమశాలయః ।
ముద్గాఢకీమసూరాశ్చ మాక్షికం జాఙ్గలామిషమ్॥౩౯౫॥

ఆషాఢఫలవేత్రాగ్రపటోలం బృహతీఫలమ్।
కాకమాచీ నిమ్బపత్రం లశునం హిలమోచికా ॥౯౬॥
పునర్నవా మేషశృఙ్గీ చక్రిమర్దదళాని చ।
భల్లాతకం పక్వతాలం ఖదిరశ్చిత్రకో వరా ॥౯౭॥
జాతీఫలం నాగపుష్పం కుఙ్కుమం గ్రథితం హవిః।
కోశాతకీ కరఞ్జౌ చ తిలసర్షపనిమ్బజమ్॥౯౮॥
తైలం తథేఙ్గుదోత్థశ్చ లఘూన్యన్నాని యాని చ।
స్నేహాస్సరలదేవాహ్వా శింశపాగురుసమ్భవాః ॥౯౯॥
మూత్రాణి గోఖరోష్ట్రాశ్వమహిషీజాని యాని చ।
కస్తూరీ గన్ధసారశ్చ తీక్ష్ణాని క్షారకర్మ చ ॥౧౦౦॥
యథాదోషం సమస్తాని పథ్యాన్యేతాని కుష్ఠినామ్।

తా॥ పక్షమునకొకసారి వమనమును, మాసమునకొకసారి విరేచనమును, మూడేసి దినములకొకసారి నస్యమును, ఆరుమాసములకొకసారి రక్తమోచనమును జేయుట కుష్ఠరోగసామాన్యముగ పథ్యమైయుండును. మఱియు నేతినిబూయుట, పాతవియగు యవలు, గోధుమలు, రాజనములు, పెసలు, కందులు, చిరుసెనగలు, తేనె, జాంగలజంతువుల మాంసములు, ఆసాఢఫలము, పేముచిగురు, పొట్లకాయలు, ములకకాయలు, కాచికూర, వేపాకు, ఉల్లిగడ్డలు, హిలమోచికయను శాకము (ఇద్యాది కుష్ఠహారంబును కఫపిత్తహారంబునైన స్వనామప్రసిద్ధశాకము), గలిజేరు, ఒద్దికూర, అగిరిసపువ్వులు, జీడిగింజలు, తాటిపండు, చంద్ర, చిత్రమూలము, త్రిఫలములు, జాజికాయలు, నాగకేసరములు, కుంకుమపువ్వు, ప్రాతనెయ్యి, బీరకాయలు, కానుగనూనె, నువ్వులనూనె, ఆవనూనె, వేపనూనె, గారకాయలనూనె, శీఘ్రముగ జీర్ణములగు పదార్థములు, తెగడ, దేవదారు, ఇరుగుడు, అగరు వీనివలన సిద్ధములైన తైలములు, ఆవులు గాడిదెలు ఒంటెలు గుఱ్ఱములు ఎనుములు వీనిమూత్రములు, కస్తూరి,

చందనము, చెఱకుల సకల పదార్థములు, క్షౌరకర్మ, ఇవి యన్నియునుకూడ కుష్ఠరోగమునందు పథ్యములుకావున ఆయాదోషముల ననుసరించి సేవింపందగును.

—॥ కుష్ఠరోగమున నపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ పాపాత్మకం కర్మ కృతఘ్నతాం చ
నిన్దాం గురూణాం గురుధర్షణం చ।
విరుద్ధపానాశనమహ్ని నిద్రాం
చణ్డాంశుతాపం విషమాశనఞ్చ ॥౮౦౧॥
స్వేదం వ్యవాయం వమివేగమిత్థం
వ్యాయామమమ్లాని తిలాంశ్చ మాషాన్।
గురుద్రవఞ్చాపి నవాన్నభోజనం
విదాహి విష్టమ్భి చ వాస్తుమూలకమ్ ॥౮౦౨॥
విన్ధ్యాద్రిసహ్యాద్రిసరిజ్జలఞ్చ
ప్రోక్తం హి కుష్ఠామయినామపథ్యమ్।
అనూపమాంసం దధి దుగ్ధమద్యం
గుడఞ్చ కుష్ఠామయినస్త్యజేయుః ॥౮౦౩॥

తా॥ పాపకృత్యములఁజేయుట, కృతఘ్నత్వము (ఒరులుజేసినయుపకారమును మరచుట), గురువులనిందించి ధిక్కరించుట, పరస్పరవిరుద్ధములగు నన్నపానములసేవించుట, పగటియందు నిద్రించుట, ఎండగొనుండుట, విషమాశనము (అకాలమునందును తానుభుజించు పరిమితికి న్యూనాధికముగను భుజించుట), చెమటబుట్టించుట, సంభోగముజేయుట, వమనవేగమును నిరోధించుట, చెఱకురసమునుద్రాగుట, దేహపరిశ్రమజేయుట, పులుపుకల పదార్థముల సేవించుట, నువ్వులు, మినుములు, గురుపదార్థములు, ద్రవపదార్థములు, క్రొత్తబియ్యపు అన్నము, విదాహకారంబులును మలమును బంధించునవియు

15

నగు పదార్థములు, నాక్రికప్రాసార, ముల్లంగి, వింధ్యపర్వతమునందియు సహ్యపర్వతమునందియు ప్రవహించు నదులయొక్క జలము, జలప్రాంతమునందు జంతువులమాంసములు, పెరుగు, పాలు, మద్యము, బెల్లము, ఇవి యన్నియు ఈ రోగమునందపథ్యములు కావున సేవింపదగవు

— శీతపిత్తోదర్దకోఠరోగములయందు పథ్యములు. —

శ్లో॥ ఛర్దిర్విరేచనం లేపోఽస్రస్రావో జీర్ణశాలయః ।
జాఙ్గలైశ్చామిషైర్ముద్గైర్మసూరైర్వా కృతో రసః ॥ ౨౦౪॥
పటోలకం కారవేల్లం శిగ్రుమూలకపోతికా ।
శాలిఞ్చశాకం వేత్రాగ్రం దాడిమం త్రిఫలా మధు ॥
కటుతైలం తప్తనీరం పిత్తశ్లేష్మహరాణి చ ।
కటుతిక్తకషాయాణి సర్వాణీతి గణస్సుఖా ॥ ౨౦౫॥
శీతపిత్తోదర్దకోఠరోగిణాం పథ్యమీరితమ్ ।

తా॥ వమనవిరేచనములు, ఔషధాదులపూయుట, రక్తమోక్షణము, ప్రాతవియగువడ్లు, అరణ్యమునందు జంతువులమాంసముచేనైనను, పెసలచేనైనను, చిరుసెనగలచేనైనను చేయబడినరసములు, దోసకాయలు, కాకరకాయలు, మునగకాయలు, ముల్లంగి, శాలిశాకము, పేముచిగురు, దానిమ్మపండ్లు, త్రిఫలములు, తేనె, ఆవనూనె, వేడినీళ్లు, పిత్తకఫములహరించు నానావిధవస్తువులు, కటుతిక్తకషాయరసములుకల సకల పదార్థములు, ఇవియన్నియు శీతపిత్తము ఉదర్దము కోఠము అను నీ రోగములయందు పథ్యములైయుండును.

— శీతపిత్తోదర్దకోఠములయందపథ్యములు. —

శ్లో॥ క్షీరేక్షుజాతా వివిధా వికారా
మత్స్యాదికానూపభవామిషాణి ।
నవీనమద్యం వమివేగధారణం
ప్రాగ్దక్షిణాశాపవనోఽహ్నినిద్రా ॥ ౨౦౬॥

స్నానం విరుద్ధాశనమాతపశ్చ
స్నిగ్ధం తథామ్లం మధురం వ్యవాయః ।
గుర్వన్నపానాని చ శీతపక్త
క్రోధాభిమోదస్వపనాం విషాణః॥ ౩౯ ॥

తా॥ పాలతోను చేయిబడిన సముద్రపుచేపలు చేయబడిన నానావిధ పదార్థములు, మత్స్యములు, ఉదకమునందును బురదనేలయందును జనించిన జంతువులమాంసములు, నూతనమైన మద్యము, వాంతికొరకు చేయుమార్గము నిరోధించుట, తూర్పుననుండియు దక్షిణమునందియు వీచుగాలిని సేవించుట, పగటియందు నిదురించుట, స్నానము చేయుట, పరస్పరవిరుద్ధములగు నన్నపానములసేవించుట, ఎండకాచుట, స్నిగ్ధములును పులుపుగలిగినవియును మధురములునగు పదార్థములసేవించుట, స్త్రీసంభోగము, అజీర్ణకారకములగు అన్నపానములు, ఇవియన్నియు శీతలమైనవి క్రోధము అను నీరోగములయందు అపథ్యములుకావున సేవింపదగవు

—॥ అస్థిపిత్తరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఊర్ధ్వగే వమనం పూర్వం అధోగే చ విరేచనమ్ ।
సర్వత్రానశనం పశ్చాద్విరూహాశ్చాపి శాలయః ॥ ౪౦ ॥
యవగోధూమముద్గాశ్చ పురాణా జాఙ్గలా రసాః ।
జలాని తప్తశీతాని శర్కరా మధుసక్తవః ॥ ౪౧ ॥
కర్కోటకం కారవేల్లం పటోలం హిలమోచికా ।
వేత్రాగ్రం వృద్ధకూశ్మాణ్డం రమ్భాపుష్పఞ్చవాస్తుకమ్ ॥
కపిత్థం దాడిమం ధాత్రీ తిక్తాని సకలాని చ ।
పానాన్నాని సమస్తాని కఫపిత్తహరాణి చ ॥ ౪౨ ॥
అమ్లపిత్తామయే నిత్యం సేవితవ్యాని మానవైః ।

తా॥ అమ్లపిత్తము ఊర్ధ్వముగ వెడలుచో వమనంబును, అధోమార్గమున వెడలినచో విరేచనంబును, రెండుమార్గములనుండి వెడలెనేని లంఘనంబును తొలుత జేయించి పిదప నిరూహ వస్తికర్మ జేయుందగును మఱియు ప్రాతవి యగు వడ్లు, యవలు, గోధుమలు, పెసలు, ఆరణ్యమున నుండు జంతువుల మాంసరసములు, కాగి చల్లారిన నీళ్ళు, పంచదార, తేనె, సత్తుపిండి, దోసకాయలు, కాకరకాయలు, పొట్లకాయలు, హిలమోచికయను స్వనామప్రసిద్ధ శాకము, వేపచిగురు, గుమ్మడిపండు, అంటిపువ్వు, చక్రవర్తికూర, వెలగ పండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, ఉసిరికకాయలు, తిక్తరసముకల నానావిధ పదార్థములు, కఫపిత్తముల హరించు నానావిధ అన్నపానములు, ఇవియన్నియును అమ్లపిత్తరోగసామాన్యముగ పథ్యములై యుండును. కావున సేవింపందగును.

—॥ అమ్లపిత్తరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ వమివేగం తిలాన్మాషాన్ కులుత్థాం స్తైలభర్జనమ్ ॥౪౧౩॥
అజాదుగ్ధం చ ధాన్యామ్లం లవణాని కటూని చ ।
గుర్వన్నం దధి మత్స్యం చ వర్జయేదమ్లపిత్తవాన్ ॥౪౧౪॥

తా॥ వాంతిని బైటికి వెడలనియ్యక అడ్డగించుట, నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు, నూనె, మేకపాలు, ధాన్యామ్లము (పులిసిన గంజినీళ్ళు), లవణరసంబును కటురసంబునుకల సకలపదార్థములు, అజీర్ణకరముగు నన్నము, పెరుగు, మత్స్యములు, వీనినన్నిటిని అమ్లపిత్తముకలవాడు విడువవలెను.

—॥ విసర్పరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విరేకో వమనం లేపో లఙ్ఘనం రక్తమోక్షణమ్ ।
పురాణయవగోధూమకఙ్గుషష్టికశాలయః ॥౪౧౫॥
ముద్గా మసూరాశ్చణకాః తువర్యో జాఙ్గలో రసః ।
నవనీతం ఘృతం ద్రాక్షా దాడిమం కారవేల్లకమ్ ॥౪౧౬॥

వేత్రాగ్రం కులకం ధాత్రీ ఖదిరో నాగకేసరమ్ ।
హ్రీబేరకం ముస్తకే చ తిక్తాని సకలాన్యపి ॥౪౧౭॥
యథాదోషం పథ్యమిదం సేవితవ్యం విసర్పిభిః ।

తా॥ విరేచనము, వమనము, పట్టువేయుట, లంకణము, రక్తమోచనము, ప్రాతవియగు యవలు, గోధుమలు, కొఱ్ఱలు, అఱువదినాళ్ళ సంబావులు, రాజనములు, పెసలు, చిరుసెనగలు, సెనగలు, కందులు, జాంగలజంతువుల మాంసరసము, వెన్న, నెయ్యి, ద్రాక్షపండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, కాకరకాయలు, పేముచిగురు, పెదుపొట్ల, ఊసిరికకాయలు, చండ్రు, నాగకేసరములు, వురువేరు, తుంగగడ్డలు, తిక్తరసముకల సకలపదార్థములు, ఇవియన్నియును విసర్పరోగమున పథ్యములైయుండును కావున ఆయాదోషానుసారముగ నుపయోగింపందగు.

—) విసర్పరోగమునం దపథ్యములు. (—

శ్లో॥ వ్యాయామమహ్ని శయనం సురతం ప్రవాతం
క్రోధం శుచం వమనవేగవిధారణఞ్చ।
శాకం విరుద్ధమశనం దధికూర్చికాఞ్చ
సౌవీరకాదికమథో వివిధం కిలాటమ్ ॥౪౧౮॥
గుర్వన్నపానమఖిలం లశునం కులుత్థా
మాషాస్తిలాశ్చ సకలమాంసముజాఙ్గలం చ।
స్వేదం విదాహి లవణామ్లకటూని మద్య
మర్కప్రభా మపి విసర్పగదీ త్యజేత్తత్ ॥౪౧౯॥

తా॥ దేహపరిశ్రమజేయుట, పగటియందు నిదురించుట, రతిక్రీడసలుపుట, అధికమైనగాలిలో నుండుట, కోపము, దుఃఖము, వాంతిని వెలువడనియ్యక నిరోధించుట, ఆకుకూరలు, పరస్పరవిరుద్ధములగు పదార్థముల భుజించుట, దధికూర్చిక (పాలను పెరుగును సమభాగముగజేర్చి కాచబడిన ద్రవ

పదార్థము), సౌవీరకము మున్నగు కాంజికములు, నానావిధములగు కిలా
టములు, (పాలలో పెరుగునైనను మజ్జిగనైనను సరుభాగముగ జేర్చి కాచి
నచో అందు ఘనీభవించియుండు జున్ను కిలాటమనంబరగు) అజీర్ణకరంబు
లగు నానావిధాన్నపానములు, ఉల్లిగడ్డలు, ఉలవలు, మినుములు, నువ్వులు,
జాంగల దేశమునందలి జంతువుల మాంసములు దక్క తక్కిన మాంసములు,
చెమట వెడలించుట, విదాహకరములగు పదార్థములు, లవణ అమ్ల కటురస
ములుకల సకల పదార్థములు, మద్యము, ఎండ, ఇవి యన్నియును విస్ఫోటరోగ
మునం దపథ్యములు కావున విడువవలెను.

—— విస్ఫోటకరోగమునందు పథ్యములు. ——

శ్లో॥ విరేచనం ఛర్దనలేపలఙ్ఘనం
పురాతనాస్తష్టికశాలయో వా।
ముద్గా మసూరాశ్చణకా మకుష్ఠకాః
ధన్వామిషం గవ్యఘృతం కటిల్లకమ్॥ ౮౨౦॥
వేత్రాగ్రమాంసాషఫలం పటోలకం
జ్యోతిష్మతీ నిమ్బదళాని చన్దనమ్।
తైలం సితాభ్రిం తిలలేపలఙ్ఘనం
వాలశ్చ విస్ఫోటగదాన్వితాశయేత్ ॥౮౨౧॥

తా॥ విరేచనము, వమనము, ఔషధములు బూయుట, లంకణము,
ప్రాతవియగు సరువది నాళ్ళ సంబావులు, భోజనములు, పెసలు, చిరుసెనగలు,
సెనగలు, అడవిసెసలు, జాంగలమాంసములు, ఆవునెయ్యి, కాకరకా
యలు, పేముచిగురు, ఆసాషఫలము, పొట్లకాయలు, జ్యోతిష్మతీలత, వేపాకు,
చందనము, తైలము, పచ్చకర్పూరము, నువ్వులనూరిపూయుట, నట్టిపేళ్ళు, ఇవి
యన్నియును విస్ఫోటరోగమును హరించును కావున పథ్యములైయుండును.

—॥ విస్ఫోటరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్వేదంవ్యవాయంవ్యాయామంక్రోధంగుర్వన్నమాతపమ్ ।
వమివేగం పత్రశాకం ప్రవాతశయనం దివా ॥౮౨॥
గ్రామ్యౌదకానూపమాంసం విరుద్ధాన్యశనాని చ ।
తిలాన్మాషాన్కులుత్థాంశ్చలవణామ్లం కటూని చ ॥౮౩॥
విదాహిరూక్షముష్ణం చ విస్ఫోటీ పరివర్జయేత్ ।

తా॥ చెమటపుట్టించుట, సంభోగముచేయుట, దేహమునకు శ్రమగల్గించుపనులఁజేయుట, క్రోధము, అజీర్ణకరముగునన్నమును భుజించుట, ఎండలోసంచరించుట, వాంతివేగమును నిరోధించుట, ఆకుకూరలదినుట, అధికముగ గాలివీచు స్థలమున శయనించుట, పవటిపూట నిద్రించుట, గ్రామమునందలి జంతువులయొక్కయు ఉదకమునందలి జంతువులయొక్కయు జలప్రాంతమునందు జంతువులయొక్కయు మాంసములు, పరస్పర విరుద్ధములగు నాహారపదార్థములు, నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు, లవణ ఆమ్ల కటు రసములుకల సకలపదార్థములు, విదాహకారంబులును రూక్షంబులును ఉష్ణంబులునైన పదార్థములు, వీనినన్నిటిని విస్ఫోటరోగముకల మనుజులు విడువవలెను.

—॥ మసూరికారోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ పూర్వం లఙ్ఘనవాన్తిరేచనసిరావేధః శశాజోక్ట్రజ్వాలా
ప్రగ్రాహ్యష్టికశాలయోఽపి చణకాముద్గామసూరాయవాః ।
సక్త్వప్రతుదాః కపోతచటకాః క్రోయష్టిదాత్యూహకా
జీవఞ్జీవశుకాదయోఽపి కులకం కాటిల్లమాషాఢకమ్॥
కర్కోటీ కదలీం చ శిగ్రుగురుచకం ద్రాక్షాఫలం దాడిమం
మేధ్యంబృంహణమన్నపానమఖిలం కోలానిమాషారసాః ।
అక్లిన్నోస్నేకవిధో గవేధుమధుకోద్భూతం సుశీతోదకం
శమ్యూకోదరకోశనీరమపివాక రూప్యంచూర్ణానిచ ॥౮౪॥

పక్వామ్రముద్గరసోఽపి జాఙ్గలరసః శాలిశ్చ శాకం ఘృతం
ధూపో గోమయభస్మధూననమథో శోషే వ్రణోక్తాం క్రియామ్।
ఇత్థం సర్వదశావిభాగవిహితం పథ్యం యథా దోషతః
సంయుక్తం సుఖమాతనోతి నితరాం నౄణాం మసూరీగదే॥

తా॥ మసూరికారోగమునందు తొలుత లంఘనము, వమనము, విరేచనము, సిరావ్యధనము, జలగ్గలజేయుట ఉచితము. మఱియు చంద్రునివోలె తెల్లనై ప్రాతవియగు అఱువదినాళ్ల సంబావుల బియ్యము, సెనగలు, పెసలు, చిరుసెనగలు, యవలు, ఈధాన్యవర్గంబును, పావురములు, పిచ్చుకలు, గుడ్డికొంగలు, భరతపిట్టలు, వన్నెపులుగులు, చిలుకలు మున్నగు ప్రతుదములు (ముక్కుతో పొడిచి తినునట్టి పక్షుల) మాంసములు, చేదుపొట్ల, కాకరకాయలు, ఆపనసఫలము, దోసకాయలు, అరటికాయలు, మునగకాయలు, సౌవర్చలలవణము, ద్రాక్షపండ్లు, దానిమ్మపండ్లు, పరిశుద్ధంబులును పుష్టికరంబులునగు వన్నపానములు, రేగుపండ్లు, మినుములు, మాంసరసములు, ఈపదార్థములును, అడవిగోధుమలును తేనెను చన్నీళ్లలో కలిపినదైనను, ముత్యపుచిప్పలలోనుండు నీళ్లైనను, పచ్చకర్పూరముతో గలిసిన నీళ్లైనను కన్నులలో బోయుటయు; పక్వమైన పెసలకట్టు, అరణ్యమునందుండు జంతువుల మాంసరసములు, శాలిశాకము, నెయ్యి, ఈపదార్థంబులును, పొగను పీల్చుటయు, ఆవులపేడచే జేయబడిన పిడకల భస్మమును ఒడలికైబూయుటయు మసూరికారోగమునందు పథ్యములుగానుండును. మఱియు వ్రణములకు చెప్పినవి యన్నియుకూడ నీవ్యాధియందు పథ్యములైయుండును. ఇట్లాగున నాయా దోషములను కాలములను అనుసరించి పథ్యముల సేవించినచో మనుజులకు సుఖముకల్గును.

—॥ మసూరికారోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ రతం స్వేదం భ్రమిం తైలం గుర్వాన్నం క్రోధమాతపమ్।
కట్వామ్లం వేగరోధం చ మసూరీ గదవాన్ త్యజేత్ ॥౮౨॥

తా॥ సంభోగము, చెమటవెడలించుట, సంచరించుట, నూనె, అజీర్ణ కరపదార్థములు, క్రోధము, ఎండకాసుకొనుట, కారము పులుపుకల పదార్థములు, మలమూత్రాదివేగముల నిరోధించుట, ఇవియన్నియు ముఖరోగము నందు అపథ్యములు కావున విడువందగును.

—॥ క్షుద్రరోగములయందు పథ్యాపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ క్షుద్రరోగేషు సర్వేషు నానారోగానుకారిషు ।
దోషాన్ దూష్యానవస్థాం చ నిరీక్ష్య మతిమాన్ భిషక్॥
తస్య తస్య చ రోగస్య పథ్యాపథ్యాని సర్వశః।
యథాదోషం యథాదూష్యం యథావస్థఞ్చ కల్పయేత్ ॥

తా॥ నానావిధములుగ జనించు క్షుద్రరోగములయందు వాతాదిదోషములను రసరక్తాది దూష్యములను వానియవస్థాభేదములను వైద్యుండు చక్కగ బరీక్షించి ఆయాదోషదూష్యావస్థాను సారముగ నాయా క్షుద్రరోగములయందు పథ్యాపథ్యవిధానమును చేయందగును.

—॥ ముఖరోగమునందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ స్వేదో విరేకో వమనం గణ్డూషః ప్రతిసారణమ్ ।
కబలోఽసృక్సృతిర్నస్యం ధూమశ్శస్త్రాగ్నికర్మణీ ॥౪౩౦॥
తృణధాన్యం యవా ముద్గాః కులుత్థా జాఙ్గలో రసః ।
బృహతీ పర్పటీ కారవేల్లం పటోలం బాలమూలకమ్ ॥
కర్పూరనీరం తామ్బూలం తప్తామ్బు ఖదిరో ఘృతమ్।
కటుతిక్తౌ చ వర్గోఽయం మిత్రం స్యాన్ముఖరోగిణామ్ ॥

తా॥ స్వేదనము, వమనవిరేచనములు, గండూషము, ప్రతిసారణము (లవణములను చేదుకల వస్తువులను జేర్చి దన్తములతోముట), కబలగ్రహము, రక్తమును స్రవింపజేయుట, నస్యము, ధూమపానము, శస్త్రకర్మ, అగ్నికర్మ, ఈకర్మలన్నిటిని జేయుటయును, గుఱుచ మున్నగు తృణధాన్యములు, యవలు,

పెసలు, ఉలవలు, జాంగలజంతువుల మాంసరసము, నెర్రిబీపలు, కాకరకాయలు, పొట్లకాయలు, లేతముల్లంగి, పచ్చకర్పూరముతో గూడిన నీళ్లు, తాంబూలము, వేడినీళ్ళు, చంద్ర, నెయ్యి, కటుతిక్తరసములుకల పదార్థములు, వీనిని సేవించుటయు ముఖరోగములయందు పథ్యములైయుండును.

—॥ ముఖరోగమునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ దన్తకాష్ఠం స్నానమమ్లం మత్స్యమానూపమామిషమ్ ।
దధి క్షీరం గుడం మాషం రూక్షాన్నం కఠినాశనమ్ ॥
అధోముఖేన శయనం గుర్వభిష్యన్దకాని చ ।
ముఖరోగేషు సర్వేషు దివానిద్రాఞ్చ వర్జయేత్ ॥౭౩౭॥

తా॥ దన్తధావనము, స్నానము, పులుపుకల పదార్థములు, మత్స్యములు, అనూపజంతువుల మాంసములు, పెరుగు, పాలు, బెల్లము, మినుములు, రూక్షమగునన్నము, కఠినములగు పదార్థములదినుట, బోర్లగిలబరుండుట, అజీర్ణకరంబులును స్రోతస్సుల ప్రసరింపజేయునవియునగు పదార్థములు, పగటినిద్ర, ఇవియన్నియు ముఖరోగమునందు అపథ్యములుకావున విడువందగును.

—॥ కర్ణరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్వేదో విరేకో వమనం నస్యం ధూమస్సిరావ్యధః ।
గోధూమాశ్శాలయో ముద్గా యవాశ్చ ప్రతనం హవిః ॥
లావో మయూరో హరిణః తిత్తిరిర్వనకుక్కుటః ।
పటోలం శిగ్రు వార్తాకం సునిషణ్ణం కిలిల్లకమ్ ॥౭౩౮॥
రసాయనాని సర్వాణి బ్రహ్మచర్యమభాషణమ్ ।
ఉపయుక్తం యథాదోషమిదం కర్ణామయే హితమ్ ॥

తా॥ స్వేదనము, వమనవిరేచనములు, నస్యము, ధూమపానము, సిరావ్యధనము, గోధుమలు, రాజనములు, పెసలు, యవలు, ప్రాతనెయ్యి, లావుకపిట్ట, నెమలి, జింక, తీతువుపిట్ట, అడవికోడి, అను నీజంతువుల మాంసములు,

పొట్లకాయలు, మునగకాయలు, వంకాయలు, నీరుచెంబలిహూర, కాకరకాయలు, రసాయనపదార్థములు, ఇవియన్నియును, ఇంద్రియముల నిగ్రహించి సంభోగాదుల విడచియుండుటయు, మౌనమునవలంబించియుండుటయును, కర్ణరోగములయందు పథ్యములైయుండును కావున ఆయాదోషానుసారముగ సేవింపందగును.

—॥ కర్ణరోగములయం దపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ విరుద్ధమన్నపానఞ్చ వేగరోధః ప్రజల్పనమ్ ।
దన్తకాష్ఠం శిరస్స్నానం వ్యావాయం శ్లేష్మలం గురు ॥
కణ్డూయనం తుషారఞ్చ కర్ణరోగీ పరిత్యజేత్ ।

తా॥ పరస్పరవిరుద్ధములగు అన్నపానములను, మలమూత్రాదివేగముల నిరోధించుట, అధికముగ సంభాషించుట, దన్తధావనము చేయుట, తలస్నానము చేయుట, సంభోగము చేయుట, కఫమును వృద్ధిపొందించునవియు అజీర్ణకరంబులునగు పదార్థములభుజించుట, చెవులోగోకుట, మంచుచల్లు, వీనినన్నిటిని కర్ణరోగముచె బాధంపడినవారు విడువవలెను.

—॥ నాసారోగములయందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్థితిర్నివాతే నిలయే ప్రగాఢోష్ణీషధారణమ్ ॥౪౩౯॥
గణ్డూషో లఙ్ఘనం నస్యం ధూమం ఛర్దిస్సిరావ్యధః।
కటుమూర్ణం ఘ్రాణరన్ధ్రే నిత్యస్యాన్తః ప్రవేశనమ్ ॥
స్నేహాస్స్వేదశ్శిరోఽభ్యఙ్గః పురాణా యవశాలయః ।
కులుత్థముద్గయూషాశ్చ గ్రామ్యజాఙ్గలజా రసాః ॥
వార్తాకం కులకం శిగ్రుః కర్కోటం బాలమూలకమ్ ।
లశునం దధి తప్తామ్బు వారుణీ చ కటుత్రయమ్ ॥౪౪౨॥
కట్వమ్లలవణం స్నిగ్ధముష్ణఞ్చ లఘు భోజనమ్ ।
నాసారోగే పీనసాద్యే సేవ్యమేతత్సుఖావహమ్॥౪౪౩॥

పథ్యాపథ్యము

తా॥ గాలిలేని యింటిలో నివసించుట, తలను బిగుతుగ గుడ్డకట్టుట, గండూషము చేయుట, లంకణము, నస్యమును పీల్చుట, పొగత్రాగుట, వమనము చేయుట, శిరోభ్యంగనము జేయుట, క్షారముకలవస్తువుల చూర్ణమును నాసాద్వారముననునిచి లోనికిబీల్చుట, స్నేహపానము, స్వేదనము, అభ్యంగనము, ప్రాతవిచుగుయవలు, రాజనములు, ఉలవకట్టు, పెసలకట్టు, గ్రామ్యములందును ఆగ్నాప్రదేశమునందునుండు జంతువుల మాంసరసములు, వంకాయలు, లేతపొట్లకాయలు, మునగకాయలు, దోసకాయలు, లేతముల్లంగి, ఉల్లిగడ్డలు, పెరుగు, వేడినీళ్లు, మద్యము, త్రికటుకములు, కటు, అమ్ల, లవణరసములుకల పదార్థములు, స్నిగ్ధంబులును ఉష్ణంబులునైన పదార్థములు, శీఘ్రముగ జీర్ణములగు పదార్థములు, ఇవి యన్నియు పీనస మున్నగు నాసారోగములయందు పథ్యములు కావున వీనిని సేవించినచో మిక్కిలి సుఖము కల్గును.

—॥ నాసారోగములయందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ విరుద్ధాన్నం దివాస్వప్న మభిష్యన్ది గురూణి చ ।
స్నానం క్రోధం శకృన్మూత్రవాతవేగాన్ శుచం ద్రవమ్ ॥
భూశయ్యాం చ ప్రయత్నేన నాసారోగీ పరిత్యజేత్ ।

తా॥ పరస్పర విరుద్ధములగు నన్నములు, పగటియందు నిదురించుట, స్రోతస్సుల స్రవింపజేయునవియు అజీర్ణకరంబులునగు పదార్థములు, స్నానము, క్రోధము, మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, వ్యసనము, ద్రవపదార్థముల సేవించుట, నేలపై బరుండుట. వీనినన్నిటిని నాసారోగముకల మనుజులు విడువవలెను.

—॥ నేత్రరోగములయందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఆశ్చ్యోతనం లఙ్ఘనమఞ్జనఞ్చ
స్వేదో విరేకః ప్రతిసారణఞ్చ ।
ప్రపూరణం నస్యమసృగ్విమోక్షః
శస్త్రక్రియా లేపనమాజ్యపానమ్ ॥౪౪౫॥

సేకో మనోనిర్వృతిరఙ్ఘ్రిపూజా
ముద్గా యవా లోహితశాలయశ్చ ।
లావో మయూరో వనకుక్కుటశ్చ
కూర్మః కులిఙ్గోఽపి కపిఞ్జలాశ్చ ॥౨౨౬॥
కౌమ్భం హవిర్వన్యకులుత్థయూషః
జీయాం వితేకీ లశునం పటోలమ్ ।
వార్తాకకర్కోటకకారవేల్లం
సపీనమోచం నవమూలకఞ్చ ॥౨౨౭॥
పునర్నవా మార్కవకాకమాచీ
పత్తూరశాకాని కుమారికా చ ।
ద్రాక్షా చ కుస్తుమ్బురు మాణమన్థం
లోధ్రం వరా క్షౌద్రముపానహౌ చ ॥౨౨౮॥
నారీపయశ్చన్దనమిక్షుఖణ్డం
తిక్తాని సర్వాణి లఘూని వాపి ।
విజానతా పథ్యమిదం ప్రయుక్తం
యథామలం నేత్రగదాన్నిహన్తి ॥౨౨౯॥

తా॥ ఆశ్చ్యోతనము (కన్నులదెరచి రెండంగుళముల పొడవునుండి ఔషధబిందువులను కంటిలో విడచుట), లంకణము, అంజనము, స్వేదనము, విరేచనము, ప్రతిసారణము (కన్నులయందు మాత్రామలనునిచి శుభ్రపరచుట), ప్రపూరణము(కన్నులయందౌషధముచే నిండించుట), నస్యము, రక్తమోక్షము, శస్త్రకర్మ, పట్టువేయుట, నెయ్యిత్రాగుట, కషాయాదులచే దడుపుట, మనసున చింతలేకుండుట, అంఘ్రిపూజ, పెసలు, యవలు, ఎఱ్ఱవరివడ్లు, లావుకపిట్ట, నెమలి, అడవికోడి, తాబేలు, ఊరబిచ్చుక, చాతకము, ఈజంతువుల మాంసములు, కుండలో మాగిన నెయ్యి, అడవిలో పండిన ఉలవలచే సిద్ధమైనకట్టు,

పేయ (మెతుకులు లేకుండ కాచబడిన గంజి), విలేపి (మెతుకులతో గూడిన గంజి), ఉల్లిగడ్డలు, పొట్లకాయలు, వంకాయలు, గోసకాయలు, కాకరకాయలు, లేత అరటికాయలు, లేతముల్లంగి, కలిమేరు, గుంటకలగర, కాచికూర, పొన్నగంటికూర, కలబంద, ద్రాక్షపండ్లు, దనియాలు, సైంధవ లవణము, లొద్దుగు, త్రిఫలములు, తేనె, పాదుకల దొడిగి సంచరించుట, చనుబాలు, చందనము పచ్చకర్పూరము, చేదుకల సకల పదార్థములు, చులకనగ జీర్ణములగు పదార్థములు, ఇవియన్నియు నేత్రరోగములయందు పథ్యములు కావున ఆయాదోషముల ననుసరించి సేవింపందగును.

—॥ నేత్రరోగములం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ క్రోధం శుచం మైథునమశ్రువాయు
విణ్మూత్రనిద్రావమివేగరోధమ్ ।
సూక్ష్మేక్షణం దన్తవిఘర్షణఞ్చ
స్నానం నిశాభోజనమాతపఞ్చ॥౭౯౦॥
ప్రజల్పనం ఛర్దనమమ్బుపానం
మధూకపుష్పం దధి పత్రశాకమ్ ।
కాలిఙ్గపిణ్యాకవిరూఢకాని
మత్స్యం సురా మాంసమజాఙ్గలఞ్చ॥ ౭౯౧॥
తామ్బూలకుస్తుం లవణం విదాహి
తీక్ష్ణం కటూష్ణం గురు చాన్నపానమ్ ।
నరో న సేవేత హితాభిలాషీ
సర్వప్రకారేషు దృగామయేషు॥౭౯౨॥

తా॥ క్రోధము, దుఃఖము, స్త్రీసంభోగము, కన్నీళ్లు, వాతము, పురీషము, మూత్రము, నిద్ర, వాంతి, వీనివేగములనిరోధించుట, మిక్కిలిసూక్ష్మములగు నాకారములుకల వస్తువులజూచుట, దంతధావనముచేయుట, స్నాన

ము చేయుట, రాత్రులయందు భుజించుట, ఎండను పోవుట, అధికముగ యాహ్లాదము, వమనము పెరుగుట, నీళ్ళసధికముగ త్రాగుట, ఇప్పపువ్వులు, వెనుగు, ఆనిగెలు, పుచ్చకాయలు, గానుగపిండి, మొలకలెత్తిన ధాన్యముచే సిద్ధమైనయన్నము, ఉప్పుల్యములు, మద్యము, గాంగలజంతువుల దక్కలిక్కిన జంతువులమాంసము, తాంబూలము, పులుపుకలపగార్గములు, ఉప్పు, విదాహకరంబును తీక్ష్ణంబును కటువుగనుంబును ఉష్ణంబునగు నన్నము, అజీర్ణకరములగు నన్నపానములు, వీనినన్నిటిని సకల నేత్రరోగములయందును ఆరోగ్యమునుగోరు మనుజుండు విడువవలెను.

—॥ శిరోరోగమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ స్వేదో నస్యం ధూమపానం విరేకో
లేపస్సేకో లఙ్ఘనం శీర్షవస్తిః।
రక్తోస్రుతిర్వహ్నికర్మోపనాహౌ
జీర్ణం సర్పిశ్శాలయష్షష్టికాశ్చ॥ ౪౧౩॥
యూషం దుగ్ధం ధన్వమాంసం పటోలం
శిగ్రుం ద్రాక్షాం వాస్తుకం కారవేల్లమ్।
ఆమ్రం ధాత్రీ దాడిమం మాతులుఙ్గం
తైలం తక్రం కాఞ్జికం నారికేళమ్॥ ౪౧౪॥
పథ్యా కుష్ఠం భృఙ్గరాజః కుమారీ
ముస్తోశీరం చన్ద్రికా గన్ధసారః।
కర్పూరం చ ఖ్యాతిమానేష వర్గః
సేవ్యో మర్త్యైశ్శీర్షరోగే యథాస్వమ్॥ ౪౧౫॥

తా॥ శరీరమున చెమటబుట్టించుట, నస్యము, పొగత్రాగుట, విరేచనము, తలకు పట్టుబెట్టుట, కషాయాదులచే దగుపుట, లంకణము, శిరోవస్తి కర్మ, రక్తమోచనము జేయుట, అగ్నికర్మ, కట్టుగట్టుట, ప్రాతనెయ్యి, రం జ

సంపుబియ్యము, అరుపదినాళ్ల సంబావుల బియ్యము, యూషము (మెతుకులు లేకుండ కాచబడినగంజి), పాలు, అరణ్యమునందు జంతువులమాంసము, పొట్లకాయలు, మునగకాయలు, ద్రాక్షపండ్లు, చక్రవర్తికూర, కాకర కాయలు, మామిడికాయలు, ఉసిరికకాయలు, దానిమ్మకాయలు, మాదీఫలములు, నూనె, మజ్జిగ, కాంజికము, బెండకాయలు, కిరకకాయలు, చెంగల్వ కోష్టు, గుంటకలగర, కలబంద, తుంగగడ్డలు, వట్టివేళ్లు, వెన్నెలలోనుండుట, గంధమును బూసికొనుట, పచ్చకప్పురము, ఇవియన్నియు శిరోరోగమునందు పథ్యములు.

—॥ శిరోరోగమునం దపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ క్షుదజృమ్భామూత్రబాష్పనిద్రావిడ్వేగధారణమ్ ।
దుష్టనీరం విరుద్ధాన్నం సరిత్సు చ నిమజ్జనమ్ ॥౭౬౧॥
దన్తకాష్ఠం దివానిద్రాం శిరోరోగీ పరిత్యజేత్ ।

తా॥ తుమ్ములు, ఆవలింతలు, మూత్రము, కన్నీళ్లు, నిద్ర, మలము, వీనివేగములనిరోధించుట, చెడినసీళ్లను ద్రాగుట, పరస్పరవిరుద్ధములగుపదార్థములసేవించుట, నదులయందు స్నానముజేయుట, దంతధావనము, పగటియందు నిదురించుట, వీనినన్నిటిని శిరోరోగముకల మనుజుండు విడువవలెను.

—॥ స్త్రీరోగములయందు పథ్యాపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ యత్పథ్యం యదపథ్యఞ్చ రక్తపిత్తేషు కీర్తితమ్ ॥౭౬౨॥
ప్రదరేఽపి యథాదోషం తత్తునారీ భజేత్త్యజేత్ ।
వాతవ్యాధివతాం పథ్యం అపథ్యఞ్చ యదీరితమ్ ॥౭౬౩॥
యోనివ్యాపత్సు సర్వాసు తద్విద్యాచ్చ యథామలమ్।

తా॥ రక్తపిత్తవ్యాధియందు జెప్పబడిన పథ్యములన్నియు ప్రదరరోగమునందు పథ్యకరంబులును, అందుజెప్పబడిన అపథ్యములన్నియు నపథ్యకరంబులునైయుండును కావున ప్రదరరోగముకల స్త్రీలు ఆయాదోషాను

సారముగ కక్షపుస్తమునందలి యాపథ్యములన్నిటిని విడిచి పథ్యములమాత్రము సేవించవలెను.

మఱియు వాతవ్యాధులందు జెప్పబడిన పథ్యములు యోనివ్యాపత్తు నందు పథ్యములుగా గ్రహింపందగును. అందు జెప్పబడిన యాపథ్యములు యోనివ్యాపత్తునం దపథ్యములు కావున విడువందగును.

—॥ గర్భిణులగు స్త్రీలకు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ శాలంగాష్షష్టికా ముద్గా గోధూమా లాజసక్తవః ॥౪౬౯॥
సనవనీతం ఘృతం క్షీరం రసాలా మధు శర్కరా ।
పనసం కదలం ధాత్రీం ద్రాక్షామ్లం స్వాదుశీతలమ్॥౪౭౦॥
కస్తూరీ చన్దనం మాలా కర్పూరమనులేపనమ్ ।
చన్ద్రికా స్నానమభ్యఙ్గో మృదుశయ్యా హిమానిలః ॥
సన్తర్పణం ప్రియా వాచో విహారాశ్చ మనోరమాః ।
ప్రియంకరిణ్యశ్చాన్నపానం గర్భిణీభ్యో హితం సదా ॥౪౭౧॥

తా॥ ఏ జనములు, అరువదినాళ్ళసంబావులు, పెసలు, గోధుమలు, పేలాలసత్తుపిండి, వెన్న, నెయ్యి, పాలు, రసాల (పెరుగుతో జేరినసత్తు పిండి), తేనె, చక్కెర, పనసపండ్లు, అరటికాయలు, ఉసిరికకాయలు, ద్రాక్షపండ్లు, పులుపుకల్గినవియు మధురంబులును శీతలంబులునైన పదార్థములు, కస్తూరి, చందనము, పుష్పమాలికలు, పచ్చకప్పురము పూయుట, వెన్నెలలోనుండుట, స్నానము, అభ్యంగనము, మెత్తనైనశయ్య, చల్లనిగాలి, సంతర్పణము, (శరీరమునకు పుష్టిని కలుగజేసెడి యాహారాదులు), మనసునకు ప్రియములగు మాటలు, రమ్యములగు విహారములు, ఇట్టివైన యన్నపానములు, ఇవియన్నియు గర్భిణులగు స్త్రీలకు నెల్లప్పుడును హితకరములై యుండును.

—〈 గర్భిణీస్త్రీలకు అపథ్యములు. 〉—

శ్లో॥ స్వేదనం వమనం క్షారం కలహం విషమాశనమ్ ।
అసాత్మ్యం సక్తసఞ్చారం చౌర్యం చాప్రియదర్శనమ్ ॥
అతివ్యవాయమాయాసం భారం ప్రావరణం గురు ।
అకాలే జాగరం స్వప్నం కఠినోత్కటకాసనమ్ ॥౪౬౪॥
శోకక్రోధభయోద్వేగశ్రద్ధావేగవిధారణమ్ ।
ఉపవాసాధ్వతీక్ష్ణోష్ణగురువిష్టమ్భిభోజనమ్ ॥౪౬౫॥
రక్తనిస్సారణం శ్వభ్రకూపేక్షా మద్యమామిషమ్ ।
ఉత్తానశయనం యచ్చ స్త్రియో నేచ్ఛన్తి తత్త్యజేత్ ॥
తథా రక్తస్రుతిం వస్తిం శుద్ధిమామాసతోఽష్టమాత్ ।
ఏభిర్గర్భస్స్రవేదామః కుక్షౌ శుష్యేన్మ్రియేత వా ॥౪౬౬॥
భజేన్న నిత్యం తిక్తామ్లకటూష్ణాకషాయకాః ।
వాతలైశ్చ భవేద్గర్భః కుబ్జాన్ధజడవామనః ॥౪౬౭॥
పిత్తలైః ఖలతీ పిఙ్గశ్చిత్రీ పాణ్డుః కఫాత్మభిః ।
అపథ్యమిదముద్దిష్టం గర్భిణీనాం మహర్షిభిః ॥౪౬౮॥

తా॥ స్వేదనము, వమనము, క్షారము, కలహము, అకాలమునందును న్యూనాధికముగను భుజించుట, అసాత్మ్యములగు పదార్థముల భుజించుట, రాత్రివేళల సంచరించుట, దొంగిలించుట, తనకిష్టముగాని వస్తువులజూచుట, అధికముగ సంభోగముచేయుట, శరీరమునకాయాసమును గల్గించుపనుల జేయుట, భారమునుమోచుట, మిక్కిలి భారముగానుండు ఉత్తరీయమును ధరించుట, అకాలమున (రాత్రులయందు) నిదురమేల్కొనియుండుట, పగలు నిద్రజెందుట, కఠినంబును ఉన్నతంబునగు బల్లపై గూర్చునియుండుట, దుఃఖము, క్రోధము, భయము, చింత, శ్రద్ధ, అను నీమొదలిటియొక్క వేగమును నిరోధించుట, ఉపవాసముజేయుట, త్రోవనడచుట, తీక్ష్ణంబును, ఉష్ణంబును, అజీర్ణకరంబును, మలమును బంధించునదియునగు నన్నమును భుజిం

చుట, రక్తమోక్షణముజేయుట, ఎండలోనగల దోషంబు గావులయ జూదముట, మద్యపానము జేయుట, మాంసమునుదినుట, వెలికిల బరుండుట, ఇవి యన్నియును గర్భిణీస్త్రీలకు పథ్యములు గావు కావున విడువందగును. మఱియు అట్టి గర్భిణీస్త్రీలకు ఇష్టములేని విషయముల నన్నిటిని విడువవలెను.

మఱియు గర్భిణీస్త్రీలకు రక్తమోచనమును, ఎనిమిదవనెలకుమున్ను వస్తికర్మను వమనవిరేచనములను జేయించినచో గర్భమునందు శిశువు పరిపాకమునొందకయే పైటపెడలును, లేక గర్భమునందే శోషించును, లేక మరణమునైననొందును; కావున నెనిమిదవమాసము వచ్చునందాక పైజెప్పబడిన పనుల జేయందగదు. మఱియు తిక్త అమ్ల కటు ఉష్ణ లవణ క్షార రసములుగల సకల పదార్థముల నెల్లప్పుడు సేవింపందగదు. వాతమును వృద్ధినొందించు నాహారములు సేవించు నెడ శిశువునకు కుబ్జత్వము(గూని) గ్రుడ్డితనము, జడత్వము, గుజ్జితనము ఇవి సంభవించును. పిత్తమును వృద్ధినొందించు నాహారాదులచేత బట్టతలయు పింగళవర్ణంబును కల్గును. కఫమును వృద్ధినొందించు నాహారాదుల చేత చిత్రవర్ణంబును కుంటితనంబును కల్గును. కావున అట్టి యాహారాదుల నొకప్పుడును గర్భవతులు సేవింపదగదు. ఇత్తెరంగున ఋషివర్యులచె గర్భిణీస్త్రీలకు పథ్యము నిర్ణయింపబడియె

—॥ ప్రసవించిన స్త్రీలకు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ లఙ్ఘనఞ్చ మృదుస్స్వేదో గర్భకోష్ఠవిశోధనమ్ ।
అభ్యఞ్జనం తైలపానం కటుతిక్తోష్ణసేవనమ్॥ ౪౦॥
దీపనం పాచనం మద్యం పురాణాశ్చస్తి శాలయః ।
కులుత్థో లశునం శిగ్రు వార్తాకుర్బాలమూలకమ్॥౪౧॥
పటోలం మాతులుఙ్గఞ్చ తామ్బూలం దాడిమద్వయమ్ ।
శ్లేష్మానిలఘ్నం సప్తాహాత్పరం కిఞ్చిచ్చ బృంహణమ్ ॥
చ్యోవదశాహాత్పరం మాంసం సార్ధమాసాచ్చ యన్త్రిణమ్।
భోజనాదీం స్త్ర్యజేదేతత్ప్రసూతా పథ్యమీరితమ్ ॥౪౨॥

తా॥ లంకణము, మృదువైన స్వేదనము, గర్భశయమును శోధనచేయుట, అభ్యంగనము, తైలమును పానముజేయుట, కటురసంబును తిక్తరసంబును ఉష్ణంబులైన యాహారమును భుజించుట, అగ్నిని దీపింపజేయునవియు భుజించినపదార్థముల జీర్ణింపజేయునవియునగు నాహారాదులసేవించుట, మద్యమును పానముజేయుట, ప్రాతవియగు అరువదినాళ్ల సంబావుల బియ్యము, ఉలవలు, ఉల్లిగడ్డలు, మునగకాయలు, వంకాయలు, తెల్లముల్లంగి, పొట్లకాయలు, మాదీఫలములు, తాంబూలము, పుల్లదానిమ్మకాయలు, తియ్యదానిమ్మకాయలు, కఫవాతముల నారించు సకల పదార్థములు, ఇవి యన్నియు ప్రసవించిన స్త్రీలకు పథ్యములై యుండును.

మఱియు ప్రసవించిన పిమ్మట నెనిమిదవదినము మొదలు జేసి శరీరమునకు కొంచెముగ పుష్టి నిగల్గించు పదార్థముల సేవించుటయు, పండ్రెండవదినము మొదలు జేసి మాంసమును దినుటయు, నెలమీద పదునైదుదినములుగడచిన పిదప భోజనాదివిషయములైన నియమముల వదలియుండుటయు ప్రసవించిన స్త్రీలకు పథ్యములుగానుండును.

—॥ ప్రసవించిన స్త్రీలకు అపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ శ్రమో నస్యం రక్తమోక్షోమైథునం విషమాశనమ్ ।
విరుద్ధాన్నం వేగరోధమసాత్మ్యమహితాశనమ్ ॥౮౭౫॥
దివానిద్రామభిష్యన్ది విష్టమ్భి గురుభోజనమ్ ।
వర్గోఽయం వర్జితో నిత్యం ప్రసూతాభ్యో భిషగ్వరైః ॥
సూతికాఖ్యేషు రోగేషు వాతశ్లేష్మోద్భవేషు చ ।
తత్ర రోగానుకల్పేన పథ్యాపథ్యం వినిర్దిశేత్ ॥౮౭౬॥

తా॥ శ్రమముకల్గించు పనులజేయుట, నస్యము, రక్తస్రావముజేయుట, సంభోగముజేయుట, న్యూనాధికముగ భుజించుట, పరస్పర విరుద్ధములగు నన్నముల భుజించుట, మలమూత్రాది వేగముల నిరోధించుట, అసాత్మ్యంబులును ఇష్టములుకానివియునగు నాహారపదార్థముల సేవించుట, పగటియందునిదురిం

చుట, స్రోతస్సుల స్రవింపజేయునదియు మలమును బంధించునదియు అజీర్ణకరంబునునగు ఆహారమును సేవించుట ఇవియన్నియు ప్రసవించిన స్త్రీలకు పథ్యములు కావు, కావున విడువవలెను. మఱియు వాతకఫములచే జనించిన సూతికారోగములయందు ఆయారోగముల ననుసరించు పథ్యాపథ్యక్రమము నెఱుంగునది.

—॥ బాలరోగములయందు పథ్యాపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ యత్పథ్యం యదపథ్యం చ నృణాముక్తం జ్వరాదిషు ।
తత్తద్విధేయమౌచిత్యాత్ బాలానాం తేషు జానతా ॥
పూర్వం పథ్యమపథ్యం చ మన్దాగ్నౌ యత్ప్రకీర్తితమ్ ।
ఔచిత్యాత్తద్విధేయం హి బాలానాం పారిగర్భికే ॥
ఆగన్తూన్మాదినాం పథ్యమపథ్యం చ యదీరితమ్ ।
ఔచిత్యాద్యోజయేత్తత్తు బాలేషు గ్రహరోగిషు ॥ ౪౭౯

తా॥ బాలులకు జ్వరాది రోగములు కల్గినప్పుడు జ్వరాది రోగములయందు పైజెప్పబడిన విధముగనే పథ్యాపథ్యముల నెఱుంగునది. శిశువులకు జనించు పారిగర్భికమను వ్యాధియందు మందాగ్ని రోగమున జెప్పబడిన రీతిగ పథ్యాపథ్యములను సమయోచితముగ నెఱుంగునది. బాలగ్రహములయందు ఆగంతూన్మాదమున జెప్పబడిన పథ్యాపథ్యములనే ఆయాగ్రహములకు దగినట్టులు చేయందగును.

—॥ విషరోగములయందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ అరిష్టాబన్ధనం మన్త్రియుక్తిశ్ఛర్దివిరేచనమ్ ।
జాగరశ్శోణితాకృష్టిః పరిషేకోఽవగాహనమ్ ॥ ౪౮౦॥
హృదయావరణం నస్యమఞ్జనం ప్రతిసారణమ్ ।
ఉద్వర్తనం ప్రధమనం ప్రలేపో వహ్నికర్మ చ ॥ ౪౮౧॥
ఉపధానం ప్రతివిషం ధూమస్సంజ్ఞాప్రబోధనమ్ ।

శాలయష్షష్టికాద్యాశ్చ కోరదూషప్రియఙ్గవః ॥
ముద్గాహరేణవస్తైలం సర్పిశ్చాపి నవం క్వచిత్ ।
శిఖితిత్తిరలావైణగోధాఖుశ్వావిదామిషమ్ ॥ ౪౮౩ ॥
వార్తాకుః కులకం ధాత్రీ పప్పావ స్తణ్డులీయకమ్ ।
మణ్డూకపర్ణీ జీవన్తీ సునిషణ్ణముపోదికా ॥ ౪౮౪ ॥
కాలశాకఞ్చ లశునం దాడిమఞ్చ వికఙ్కతమ్ ।
ప్రాచీనామలకం పథ్యా కాపిత్థం నాగకేసరమ్ ॥
గోచ్ఛాగనరమూత్రాణి తక్రం శీతామ్బు శర్కరా ।
అవిదాహీని చాన్నాని సైన్ధవం మధు కుఙ్కుమమ్ ॥
పశ్చిమోత్తరవాతాశ్చ హారిద్రా సితచన్దనమ్ ।
ముస్తా శిరీషం కస్తూరీ తిక్తాని మధురాణి చ ॥ ౪౮౫ ॥
హేమమార్ణఞ్చవర్గో౽యం యథావస్థం యథావిషమ్ ।
విషరోగేషు సర్వేషు ప్రయోక్తవ్యో విజానతా ॥

తా॥ రిష్టాబంధనము జేయుట, మంత్రముల బ్రయోగించుట, వమన విరేచనముల జేయించుట, నిదుర మేల్కొనియుండుట, శరీరమున రక్తమును వెడలించుట, నీళ్ళచే దడుపుట, స్నానము, హృదయమును గట్టి పొందగు వానిచేగప్పుట, నస్యము, అంజనము, ప్రతీసారణము, విషహారంబులగు ద్రవ్యములబూసి రుద్దుట, ప్రధమనమను నస్యము, (ఆరంగుళముల నిడుపును ఇరు ప్రక్కల రెండు ద్వారములును కల్గిన గొట్టమున త్రికటుకములు మున్నగు వాని చూర్ణమునుబోసి నాసా ద్వారమున నునిచి యాచూర్ణమును ప్రాణవాయువుచే లోనికి బీల్చుట ప్రధమనమను నస్యమని యెరుంగునది) విషహారౌషధములనారి పూయుట, అగ్నికర్మ, తత్కాలమున నుండు విషమును హరించుటకై వేరొండు విషమును బ్రయోగించుట, ధూపము వేయుట, సొమ్మసిల్లి యున్నపుడు తెలివిని పుట్టించుట, అనువదినాళ్ళ సంబావులు మున్నగు వది

ధాన్యములు, ఆరుకలు, కొఱ్ఱలు, పెసలు, రేణుకలు, తైలము, క్రొత్తగా కాచబడిన నెయ్యి, నెమలి, తీతువుపిట్ట, లావుకపిట్ట, జింక, ఉడుము, ఎలుక, ముండ్లపంది, అను నీజంతువుల మాంసములు, వంకాయలు, పొట్లకాయలు, ఉసిరికెకాయలు, అనుములు, చిర్రికూర, మండూకబ్రహ్మి, పాలకూర, చక్రవర్తికూర, బచ్చలికూర, లేతవేపకూర, ఉల్లిగడ్డలు, దానిమ్మ, పుల్లవెలగ, ప్రాచీనామలకము (నీటబుట్టిన ఉసిరికె), కరకకాయలు, వెలగపండ్లు, నాగకేసరములు, ఆవులయొక్కయు మేకలయొక్కయు మనుజులయొక్కయు మూత్రములు, మజ్జిగ, చల్లనినీళ్ళు, చక్కెర, సంతాపమును గల్గించకయుండు నాహారపదార్థములు, సైంధవలవణము, తేనె, కుంకుమపువ్వు, పడమటిదిక్కుండియు ఉత్తరపుదిక్కునుండియు వచ్చుపట్టిగాలి, పసపు, తెల్లనిచందనము, తుంగగడ్డలు, దిరిసనము, కస్తూరి, తిక్తంబులును మధురంబులునగు సకల పదార్థములు, బంగరుచూర్ణము, ఇవి యన్నియు విసరోగములయందు పథ్యములు కావున విసముచేగల్గు నవస్థాభేదములను దోషభేదములనుబట్టి యుపయోగింపదగును.

—॥ విషరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ క్రోధో విరుద్ధాధ్యశనం వ్యవాయం
తాంబూలమాయాసమపిప్రవాతమ్ ।
అమ్లం చ సర్వం లవణం చ సర్వం
సంస్వేదనాని వివిధాని చ యాని తాని॥ ౨౮౯॥
నిద్రాం భయం ధూమవిధం క్షుధాం చ
విషాతురో నైవభజేత్కదాచిత్ ।

తా॥ క్రోధము, పరస్పర విరుద్ధములగు పదార్థములభుజించుట, అధ్యశనము (భుజించినతోడనే మరలభుజించుట), సంభోగము జేయుట, తాంబూలము, శరీరమునకు శ్రమనుకల్గించుట, అధికమగు గాలిలో నుండుట, అమ్లలవణరసములుకల సకల పదార్థములు, నానావిధములగు స్వేదనకర్మలు,

నిద్ర, భయము, పొగ త్రాగుట, తుమ్ముట, ఇటువంటివన్నియు విషరోగమునం దపథ్యములు కావున నొకప్పుడైనను సేవింపందగవు

—॥ రోగసంకరమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ సర్వామయానాం యది సఙ్కరో భవేత్
తదా ప్రయత్నేన భిషక్సిసీ. ॥౨౧౦॥
ప్రోక్తేషు పథ్యేషు విరోధియద్భవేత్
తత్తత్పరిదద్యాచ్చ చికిత్సితేషు ।

తా॥ జ్వరాదిరోగములలో ననేకము లొక్కటిగజేరి బాధించునెడ ఆయావ్యాధులకు జెప్పబడిన పథ్యములలో నెయ్యది రోగములకు విరుద్ధములై యుండునో ఆయా పదార్థముల పథ్యములుగా నెరుంగునది.

—॥ రోగసంకరమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ అహితానిచ సర్వాణి తత్ర రోగే విశేషతః ।
రుగ్బలాబలవిద్వైద్యో వర్జయేద్వ్యాధిసఙ్కరే ॥

తా॥ అనేక రోగము లొక్కడజేరి బాధించుచుండెనేని ఆయా వ్యాధులనుద్దేశించి చెప్పబడిన అపథ్యముల నన్నిటిని ఆయావ్యాధి బలాబలములంబట్టి విడువవలెనని భావము.

—॥ వాతప్రకోపమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ అభ్యఙ్గః పరిమర్దనఞ్చ శమనం సంస్నేహనం బృంహణం
స్నేహం స్వేదనమాసనాని శయనం సంవాహనం వస్తయః।
నస్యం ప్రావరణం సమీరణపరిత్యాగోఽవగాహశ్శిరో
వస్తిర్విస్మరణం దివాకరకరస్స్నానంచవిస్మాపనమ్॥ ౨౧౧॥
ద్రోణీ తైలసమన్వితా సరసతా గాఢోపనాహస్సురా
భూశయ్యా సుఖశీలతా చ లవణస్వాద్వమ్లనిఙ్గ్ధా రసాః।

ముద్గాశ్శైలవసాఘృతాని చ నవా మాషాః కులుత్థాస్తిలాః
గోధూమాశ్చసముద్భవాశ్చకలమా యే శాలయష్షష్టికాః॥
పేయా ధాన్యజలం పయాంసి కృసరో మణ్డస్సుఖోష్ణోదకం
గోమూత్రంనలదామ్బుకం దధి పయః పేటీపయః శూర్పికా।
ఆనూపాః రురుఖడ్గికోలమహిషన్యఙ్కుద్విపేన్ద్రాదయో
గ్రామ్యాగోఽశ్వతరక్రమేలకఖరచ్ఛాగాశ్చనాహాదయః॥
హంసోత్క్రోశశకారిసారసబకక్రౌఞ్చాదయశ్చోదకా
గోధా దర్దురశల్యకప్రభృతయో యే బైలసంజ్ఞాన్వితాః।
సర్పశ్విట్కృకవాకుతిత్తిరికులిఙ్గా ఏవ ధన్వోద్భవాః
కుమ్భీరోఽపి తిమిఙ్గిలోఽపి మకరో గణ్డూపదః కచ్ఛపః॥
మత్స్యౌ రోహితవర్మిమద్గురశిలిన్ధ్రైరణ్డభృఙ్గీల్లిశ
ప్రోష్ఠీగర్గరభాకురప్రభృతయో యేఽన్యేఽమ్బుజాజన్తవః।
వార్తాకుంకులకఞ్చశిగ్రులశునం ద్రాక్షామ్రమామ్రాతకం
ధాత్రీ దాడిమమమ్లవేతసఫలం కోలం కపిత్థం శివా॥౪౯౬॥
తాలశ్చాపి పచేళిమం బహుసుతా గోకణ్టకో వాస్తుకం
శల్లాకీ గణికారికా చ సరణీ మన్దారపత్రాణ్యపి।
తామ్బూలంసితశర్కరా చ సరలోబోలస్తురుష్కోఽగురు
శ్రీవాసస్సురదారుగుగ్గులురపి గ్రన్థాహ్వయంకుఙ్కుమమ్॥
స్నిగ్ధోష్ణా విధయోఽపి హేమరజతం సీసఞ్చసఞ్చూర్ణితం
ఫుల్లోత్పాటనమల్లికా సుమనసాం మాలా విశాలాపి చ।
తత్త్వజ్ఞానపురస్కృతైర్మునివరైః వైద్యైస్సునిర్ధారితం
పానాహారవిహారభేషజమిదంవాతం ప్రశాన్తిన్నయేత్॥

పథ్యాపథ్యము

తా॥ అభ్యంగనము, శరీరమర్దనము, సంశమనక్రియ, స్నేహనము, బృంహణము (శరీరమునకు పుష్టినికల్గించు నాహారాదుల సేవించుట), స్వేదనము, కూర్చునియుండుట, శయనము, ఒడలు పిసికించుకొనుట, వస్తికర్మలు, నస్యము, గుడ్డచే శరీరమును గప్పికొనియుండుట, శరీరమునకు గాలిసోకనీయకుండుట, అవగాహనము జేయుట, శిరోవస్తికర్మ, విస్మరణము, ఎండలోనుండుట, స్నానము, ఆశ్చర్యకరములగుపనుల జేయుట, తైలాదులచేనిండియుండుతొట్టిలోనుండుట, ద్రవపదార్థముల జేర్చి గట్టిగా పిండికట్లు కట్టుట, మద్యము, భూమిపై బరుండుట, శరీరమునకు సుఖమును గల్గించు సుఖ చారములు, లవణ మధుర అమ్ల రసములుకల పదార్థములు, మజ్జ (ఎముకలలోనుండు క్రొవ్వు), నూనె, వస (మాంసస్నేహము), నెయ్యి, నూతనములైన మినుములు, ఉలవలు, నువ్వులు, గోధుమలు, కలమధాన్యంబులు, రాజనములు, అతిమధురాళ్ళ సంభావులు, పేయ (స్వల్పముగా మెతుకులు కల్గిన గంజి), బియ్యమును కడిగిన నీళ్ళు, పాలు, కృసరము, మండము, సుఖోష్ణంబైన జలము, గోమూత్రము, వట్టివేళ్ళతో ఊరిననీళ్ళు, పెరుగు, కొంకాయనీళ్ళు, కూర్చిక, ఇఱ్ఱి, ఖడ్గమృగము, పంది, ఎనుబోతు, పొడలయిఱ్ఱి, పీనుగులు, ఇవిమున్నగు ఆనూపజంతువులయొక్కయు; ఆవులు, కంచరగాడిదె, ఒంటె, గాడిదె, మేకలు, గుఱ్ఱములు ఇవి మున్నగు గ్రామ్యజంతువులయొక్కయు; హంసలు, పెన్నెడపులుగులు, శ్యేనము, చక్రవాకములు, కొంగలు, క్రౌంచములు ఇవి మున్నగు జలజంతువులయొక్కయు మాంసములు, ఉడుము, కప్ప, ఏదుపంది మున్నగు బిలములయందుండు జంతువులయొక్కయు, నెమలి, కోడి, తీతువుపిట్ట, పిచ్చుక ఇవి మున్నగు మరుభూమిలో జనించిన జంతువులయొక్కయు, ముసలి, తిమింగిలము, మకరము, గండూపదము, తాబేలు, ఈజంతువులయొక్కయు, రోహితము (ఎఱ్ఱనిచేప), వర్మి, మద్గురము (ఎల్లప్పుడును నీటిలో మునిగియుండు మత్స్యము), శిలింధ్రము, ఏర్కాము, భృంగి, ఇల్లిశము, ప్రోష్ఠి (పైకి ఎగిరి పడునట్టి చేప), గర్గరము, ఖాసరము ఇవి మున్నగు మత్స్యములయొక్కయు

మాంసములు; వంకాయలు, పొట్లకాయలు, మునగకాయలు, ఉల్లిగడ్డలు, ద్రాక్షపండ్లు, మామిడిపండ్లు, ఇప్పకాయలు, ఉసిరికెకాయలు, దానిమ్మపండ్లు, చింతపండు, రేగుపండ్లు, వెలగపండ్లు, కరకకాయలు, తాటిపండ్లు, పిల్లిపీచరగడ్డలు, పల్లేరు, చక్రవర్తికూర, పొన్నగంటికూర, చిరికెల్లి, గోంతెముగోరు, జిల్లేడాకులు, తాంబూలము, తెల్లచక్కెర, తెగడ, బోడతరము, తురుష్కధూపము, అగరు, శ్రీవాసధూపము, దేవదారు, గుగ్గిలము, గ్రంథికము, కుంకుమపువ్వు, స్నిగ్ధంబులును ఉష్ణంబులునైన నానావిధక్రియలు, బంగరుచూర్ణము, వెండిభస్మము, సీసము, చక్కగా వికసించిన మల్లెపువ్వుల మాలికలు, ఇవియన్నియు వాతము ప్రకోపమునొందియున్నపుడు పానము, ఆహారము, విహారములు, ఔషధములు, అను నీవిషయములయందు పథ్యములైయుండునని జ్ఞానవంతులును వైద్యపారీణులునగు మునివరులచే నిర్ణయించబడెను.

—॥ వాతరోగమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ చిన్తా జాగరణం ప్రజల్పనమసృఙ్మోక్షో వమిర్లఙ్ఘనం
వ్యాయామో గజవాజివాహనవిధిః సన్ధారణం మైథునమ్।
ఆఘాతోఽప్యపతర్పణం ప్రతపనం ధాతుక్షయః క్షోభణం
శోకశ్చఙ్క్రమణం విరుద్ధమశనం సమ్పక్వముక్త్రక్రమః॥
వృద్ధత్వం జలదాగమోఽపి రజనిశేషోఽపరాహ్ణో భయం
రూక్షాల్యాల్పకషాయతిక్తకటుకక్షారాతిశీతాశనమ్।
శే సత్వాత్తృణధాన్యనామవిదితా యేచోడికాచార్యకాః
కఙ్గూద్దాలమకుష్ఠకోద్రవయవశ్యామాకజూర్ణాదయః॥
శిమ్బీజమ్బుకరాజమాషచణకా ముద్గాః కలాయావిషం
శాలూకం క్రముకం కసేరు తిలకం కాటిల్లకం తిన్దుకమ్।
కర్కోటం నవతాలసస్యమపి వా తస్యాస్థిమజ్జా జలం
నాదేయఞ్చ తటాకజఞ్చ కరకాణి క్షారబీజాని చ॥౧౦॥
పిణ్యాకశ్శిశిరామ్బురాసభపయః పత్రోత్థశాకం త్రివృ

ద్యూనిమ్నఃకేసుకాకరీరమఖిలాశేషప్యామిషంమాంక్షికమ్ ।
ధూమో బద్ధమరుద్రుజః పరిభవః ఖిర్గ్వా చ నిర్ధారితం
పానాహారవిహారభేషజమిదం స్యాద్వాతకోపే విషమ్॥

తా॥ చింత, నిదురమేల్కొనియుండుట, అధికముగ మాట్లాడుట, రక్తమోచనము జేయుట, వాంతి, లంకణము, దేహపరిశ్రమచేయుట, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగువానిపై నెక్కి సవారిచేయుట, మలమూత్రాదులను నిరోధించుట, సంభోగముచేయుట, దెబ్బలతగులుట, అపతర్పణము, (ధాతువులను పుష్టినొందింపకయుండు ఆహారాదులు), సంతాపము నొందుట, రసాదిధాతువులు క్షీణించుట, చలనమునొందుట, శోకము, విశేషముగ సంచరించుట, విరుద్ధపదార్థముల భుజించుట, పాచనములకు విరుద్ధములగు క్రియలజేయుట, ముసలితనము, వర్షాకాలము, రాత్రియొక్క కడపటిభాగము, సాయంకాలము, భయము, రూక్షంబును, మిగుల స్వల్పంబును, కషాయ తిక్త కటుకక్షార రసములు గల్గినదియును, శీతలంబునైన యన్నమును భుజించుట, చోడిక, చామ్మట, అనునవి మున్నగు గాగలత్రిణధాన్యములు, కొఱ్ఱలు, అడవియారుకలు, అడవిపెసలు, ఆరుకలు, యవలు, సాములు, జొన్నలు మున్నగు ధాన్యములు, జంబుకములు, అలచందులు, సెనగలు, పెసలు, పటాణులు, ఇవి మున్నగు శింబీధాన్యములు, విసము, తామర కలువ మున్నగువాని దుంపలు, పోకలు, నమ్మదుంపలు, తిలకవృక్షము, కాకరకాయలు, తుమ్మిపండ్లు, దోసకాయలు, లేతతాటిముంజలు, తాటికాయ విత్తనములోని గిజరు, తాటికల్లు, నదీజలము, గుంటనీళ్ళు, వడిగండ్లు, క్షారము, బీజములు, గానుగపిండి, మంచునీళ్ళు, గాడిదెపాలు, ఆకుకూరలు, తెగడ, నేలవేము, కటుకరోహిణి, వెదురుమోవులు, ఎండినమాంసములు, తేనె, పొగ, వాతమును నిరోధించుట, తిరస్కారము, శయనము, ఇట్టి పాన ఆహార విహార ఔషధములన్నియు వాతమును వృద్ధినొందించును కావున వాతము ప్రకోపము నొందియున్న వృను పైజెప్ప బడినవియన్నియు నపథ్యములై యుండును.

—॥ పిత్తప్రకోపమునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ సర్పిఃపానవిధిర్విరేచనమసృఙ్మోక్షః సితాశ్శాలయః
గోధూమాస్తృణధాన్యకానిచ యవాముద్గామసూరాఢకాః।
మణ్డాః పర్యుషితాః పయాంసి చ పయఃపేటీతు ప్రామాతికం
లాజా ధన్వరసాః ఘృతాని చ సితా శీతోదకక్షౌద్భిదమ్॥
కర్కోటకం కదలఞ్చ కట్కిఫలం వేత్రాగ్రమాషాఢకం
మృద్వీకా కులకంచ కోమలతరం కూశ్మాణ్డమైర్వారుకమ్॥
తుమ్బీ పర్పటకోత్పలమారిషదలం కాటిల్లకం దాడిమా
ధాత్రీ కోమలతాలసస్యమభయా ఖర్జూరమాదుమ్బరమ్ ॥
బిమ్బఞ్చాపి కషాయతిక్తమధురాః సేవ్యం మధూకం పరీ
కాంస్యామోఘజలంచ హేమకటుకా నిమ్బత్రివృచ్చన్దనమ్॥
హర్మ్యాగ్రం భూమిగృహం సుశీతలవనం ధారాగృహంచన్ద్రికా
రమ్యాభ్యమ్బురుహాసవ్యస్తశయనం శీతాః ప్రదేహా అపి॥
భూశయ్యామణయః ప్రదోషసమయోగీతం ప్రియాలిఙ్గనం
స్నానంమిశ్రసమాగమః ప్రియకథామన్దానిలోఽబ్దేక్షణమ్॥
వాదిత్రశ్రవణం మనోరమతరా ధావాస్సులాస్యేక్షణమ్
పున్నాగోత్పలపాటలాబ్జసుమనఃకల్హారపుష్పాణి చ॥౧౬౦॥
కర్పూరఞ్చప్రతీరనీరమఖిలా శీతా క్రియా చాశ్రితం
పానాహారవిహారభేషజమిదం పిత్తం ప్రశాన్తిన్నయేత్ ।

తా॥ ఘృతపానము, విరేచనము, రక్తమోక్షణము, తెల్లనిరాజనములు, గోధుమలు, నీవారములు మున్నగు తృణధాన్యములు, సెనగలు, పెసలు, చిరుసెనగలు, యవలు, పులిసిన మండము, పాలు, టెంకాయనీళ్ళు, చెఱకు, తేనె, పేలాలు, జాంగలజంతువుల మాంసరసములు, నెయ్యి, చక్కెర, చల్లనినీళ్ళు, ఊటనీళ్లు, ములుదోసకాయలు, అరటికాయలు, పనసపండు,

వేముచిగురు, ఆపోశనఫలము, ద్రాక్షపండ్లు, చేదుపొట్ల, లేతదియగు బూడిద గుమ్మడికాయ, దోసకాయ, సొరకాయ, పర్పాటకము, తోటకూర, కాకర కాయలు, దానిమ్మపండ్లు, ఉసిరికెకాయలు, లేతతాటి ముంజలు, కరకకాయలు, ఖర్జూరపుపండ్లు, అత్తికాయలు, దొండపండు, కషాయ తిక్త మధురరసములు కల పదార్థములు, ఇప్పకాయలు, పిల్లిపీచరగడ్డలు, కాంస్యభస్మము, అయోభస్మము, రజతభస్మము, స్వర్ణభస్మము, కటుకరోహిణి, వేప, తెగడ, చందనము, ఈపదార్థములును; మేడలయందును భూమిగృహములయందునుండుట, చల్లనైన ఉద్యానవనములు, ఉదకధారలతోగూడిన యిల్లు, వెన్నెల, అరటి పట్టలచేతను నూతనములైన తామరరేకులచేతను రచింపబడిన శయనమునబరుండుట, చల్లనైయుండు అనులేపనములు, భూమిమీదపరుండుట, మాటలు, ప్రదోషకాలము, సంగీతము, ప్రియురాండ్ర నాలింగనము జేసికొనుట, స్నానము, మిత్రులతో జేరియుండుట, మనసుకింపైన కథలవినుట, మెల్లగా వీచుచుండుగాలి, మేఘములజూచుట, వాద్యములవినుట, మిగుల రమ్యములగు భావములుకల నాయికలజూచుట, నృత్యమును జూచుట, పొన్నపువ్వులు, కలువపువ్వులు, పొదిరిపువ్వులు, తామరపువ్వులు, జాజిపువ్వులు, ఎఱ్ఱతామర పువ్వులు, పచ్చకప్పురము, నదీజలము, నానావిధములగు శీతోపచారములు, ఇవి మున్నగు పానాహారవిహారములన్నియు ప్రకోపమునొందిన పిత్తమును శాంతినొందించును గాన, పిత్తము ప్రకోపించినపుడు పైజెప్పబడినవియన్నియు పథ్యములైయుండునని భావము.

—॥ పిత్తప్రకోపమునం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ధూమస్స్వేదనమాతపో నిధువనం సన్ధారణం క్రోధవత్
క్షారోఽధ్వా గజవాజివాహనవిధిః తీక్ష్ణాని కర్మాణి చ ॥
వ్యాయామోఽన్నవిదాహకారిసముదాయో గ్రీష్మోవిరుద్ధాశనం
మధ్యాహ్నోజలజాత్యయోఽపి రజనీమధ్యంచమధ్యాంబవయః।
వ్రీహిర్వేణుఫలంతిలోఽపిలశునం మాషాః కులుత్థా గుడో

నిష్పావో మదిరాఽతసీనవజలం ధాన్యామ్లముష్ణోదకమ్॥
జమ్బీరం నలదామ్బుభిః లకుచం మూత్రాణి భల్లాతకం
తామ్బూలం దధి సర్షపోఽపి ఒదరం తైలాశనం తిన్త్రిడి।
కట్వామ్లం లవణం విదాహి చ భిషఙ్ముఖ్యైః సునిర్ధారితం
పానాహారవిహారభేషజమిదం పిత్తప్రకోపే విషమ్॥ ౫౦॥

తా॥ ధూమపానము, స్వేదనము, ఎండలోనుండుట, సంభోగము జేయుట, మలమూత్రాదుల నిరోధించుట, కోపపడుట, క్షారముతోఁగూడిన పదార్థములసేవించుట, శోధనచేయుట, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగువానిపై నెక్కి సవారిచేయుట, క్రూరములగు పనుల జేయుట, దేహపరిశ్రమ జేయుట, విదాహకరమగు నన్నము భుజించుట, గ్రీష్మకాలము, విరుద్ధాహారము భుజించుట, మధ్యాహ్నకాలము, శరదృతుకాలము, అర్ధరాత్రికాలము, యౌవనవయస్సు, వడ్లు, వెదురుబియ్యము, నువ్వులు, ఉలిగడ్డలు, మినుములు, ఉలవలు, బెల్లము, అనుములు, మద్యము, అగసియాకు, క్రొత్తనీళ్ళు, పులిసిన గంజి, వేడినీళ్ళు, నిమ్మకాయలు, వట్టివేళ్ళనీళ్ళు, ఇంగువ, కమ్మరేగు, గోమూత్రము, జీడిగింజలు, తాంబూలము, పెరుగు, ఆవాలు, రేగుపండ్లు, నూనె, చింతపండు, కటు ఆమ్ల లవణ రసములుకల సకలపదార్థములు, విదాహకరపదార్థములు, ఇట్టి పానాహార విహారాదులన్నియు పిత్తమును మిక్కిలి వృద్ధినొందించును కావున పిత్తము ప్రకోపమునొంది యున్నప్పుడు అపథ్యములుగా నుండును.

——⁅ కఫప్రకోపమునందు పథ్యములు. ⁆——

శ్లో॥ ఛర్దిర్లఙ్ఘనమఞ్జనం నిధువనం ప్రోద్వర్తనం స్వేదనం
చిన్తా జాగరణం శ్రమోఽతిగమనం తృడ్వేగసన్ధారణమ్।
గణ్డూషః ప్రతిసారణం ప్రశమనం హాస్త్యశ్వయానక్రియా
ధూమః ప్రావరణం నియుద్ధమతిసంక్షోభోఽపి నస్యం భయమ్

రూక్షోష్ణా విధయః పురాతనభవా యే శాలయష్షష్టికా
నిష్పావస్తృణధాన్యకశ్చచణకా ముద్గాః కులుత్థా యవాః।
క్షారస్సర్షపతైలముష్ణసలిలం ధన్వామిషం రాజికా
వేత్రాగ్రం కులకం కటిల్లకఫలం వార్తాకమాదుమ్బరమ్॥
కర్కోటంలశునం చ మోచకుసుమం శక్రాశనం సూరణో
నిమ్బో మూలకపోతికా చ వరుణస్తిక్తాత్రివృన్మాక్షికమ్।
తామ్బూలంనలదామ్బు జీర్ణమదిరావ్యోషంవరా గోజలం
లాజాశ్చాపి సుభృష్టతణ్డులభవం భక్తం సుఖోష్ణాలయః॥
కాంస్యాయోఽఞ్జనమార్త్తికంచ కటుకస్తిక్తః కషాయో రసః
పానాహారవిహారభేషజమిదం శ్లేష్మాణముగ్రం జయేత్।

తా॥ వమనము, లంకణము, అంజనము, సంభోగము, ఉద్వర్తనము (శరీరమునకు నలుగు పెట్టుట), స్వేదనము, చింత, నిదర మేల్కొంచియుం డుట, శరీరమునకు శ్రమనుకల్గించుపనుల జేయుట, అధికముగ నడచుట, దప్పిని వాతాది వేగములను నిరోధించుట, గండూషము, ప్రతిసారణము (కల్కచూ ర్ణాదులచేతరుద్దుట), ప్రధమనము (నాసాద్వారమున చూర్ణాదులనునిచి లోనికి నాకర్షించుట), ఏనుగులు గుఱ్ఱములు, మున్నగువానిపై నెక్కిసవారిచేయుట, ధూమపానము, వస్త్రముచే ముసుకు బెట్టుకొనియుండుట, మల్లయుద్ధము చేయుట, శరీరమునకు అధికముగ చలనము గల్గించుట, నస్యము, భయము, రూక్షంబులును ఉష్ణంబులునగు క్రియలజేయుట, ప్రాతవియగు రాజనములు, అరువదినాళ్ళసంబావులు, అనుములు, నీవారములుమున్నగు తృణధాన్యములు, సెనగలు, పెసలు, ఉలవలు, యవలు, క్షారములు, ఆవనూనె, వేడినీళ్లు, జాంగల జంతుమాంసములు, ఆవాలు, పేముచిగురు, పొట్లకాయలు, కాకరకాయలు, వంకాయలు, అత్తికాధలు, దోసకాయలు, ఉల్లిగడ్డలు, అరటిపువ్వు, గంజాయి విత్తులు, కందగడ్డలు, వేప, లేతముల్లంగి, ఉలిమిరి, కటుకరోహిణి, తెగడ,

తేనె, తాంబూలము, వట్టివేళ్ళనీళ్ళు, పాతమద్యము, త్రికటుకము, త్రిఫలములు, గోమూత్రము, పేలాలు, వేయించబడిన బియ్యమువలన సిద్ధమైన యన్నము, సుఖోష్ణంబైన యిల్లు, కాంస్యభస్మము, అయోభస్మము, అంజనము, ముత్యములభస్మము, కటు తిక్త కషాయ రసములుకల పదార్థములు, ఈచెప్పంబడిన పానాహారవిహారౌషధములు ప్రకోపించిన కఫమును శమింపజేయును కావున కఫము ప్రకోపమునొందినప్పుడు పథ్యములై యుండును.

—॥ కఫప్రకోపమునం దపథ్యములు ॥—

శ్లో॥ స్నేహాభ్యఙ్గసమాసనాహ్ని శయనస్నానవిరుద్ధాశనం
పూర్వాహ్ణశ్శిశిరోవసన్తసమయోరాత్ర్యాదిబాల్యంవయః॥
భుక్తాదౌ చ నవాన్నపానకరణం మాషా నవాస్తణ్డులాః
మత్స్యం మాంసమపీక్షుదుగ్ధవికృతిస్తాలాస్థిమజ్జా ద్రవాః।
కేయూ భవ్యముపోదికా చ పనసం ఛత్రాకమూషాఫలం
ఖర్జూరాణ్యనులేపనాన్యపి పయఃపేటీ పయః పాయసః।
స్వాద్వమ్లం లవణం గురూణి తుహినం సన్తర్పణంచాశ్రితం
పానాహారవిహారభేషజమిదం స్యాత్ శ్లేష్మకోపే విషమ్॥

టీ॥ స్నేహనము, అభ్యంగనము, కూర్చుండియుండుట, పగటియందు నిదురించుట, స్నానము, పరస్పర విరుద్ధములగు నాహారములను భుజించుట, పూర్వాహ్ణకాలము, శిశిరవసంతఋతువులు, రాత్రియొక్క తొలిజాము, బాల్యవయస్సు, భోజనమునకు ముందుకాలము, నవీనములగు నన్నపానముల సేవించుట, మినుములు, క్రొత్తబియ్యము, మత్స్యములు, మాంసము, చెఱకు, పాలతోజేయబడిన పదార్థములు, తాటిపిత్తనములోని గిజరు, ద్రవపదార్థములు, కేను, భవ్యఫలము, బచ్చలికూర, పనసకాయలు, క్రొత్తమల్లి, ఆషాఢఫలము, ఖర్జూరపుపండ్లు, అనులేపనములు, కొంకాలునీళ్లు, పాలు, పరమాన్నము, మధుర అమ్ల లవణ రసములుకల పదార్థములు, అజీర్ణకరపదార్థములు,

మంచునీళ్లు, సంతర్పణము (రసాదిధాతువులకు పుష్టినొందించు పదార్థముల సేవించుట) ఈచెప్పంబడిన పానాహార విహారౌషధములన్నియు కఫమును వృద్ధినొందింమను గాన కఫము ప్రకోపించి యున్నపుడు అపథ్యములై యుండును.

—॥ వసన్త ఋతువునందు పథ్యములు ॥—

శ్లో॥ ఉద్వర్తనం వాన్తివిరేకనస్యా
న్యయే ప్రియే చక్రిమణాం వ్యవాయమ్।
వ్యాయామమేణాక్షి వసన్తకాలే
బాలే హితాన్యాహురమూని వైద్యాః॥౫౧౩॥
కాశ్మీరకృష్ణాగరుచన్దనైశ్చ
కృతాః విలేపా విహితా హితాయ।
అగ్ర్యా నిశా వాసకమాతులానీ
కటుత్రయం గ్రన్థికమశ్వగన్ధా॥౫౧౪॥
యవానికా జీరకమార్ద్రికఞ్చ
పునర్నవా మూలకపోతికాపి।
కూశ్మాణ్డకం రామరమేథికే చ
హితాయ తుమ్బ్యా త్రపుసం సుపక్వమ్॥౫౧౫॥
దుగ్ధికా వాస్తుకః శాఞ్చనారోద్భవః
కుట్మలస్యార్ధితాస్త్యైవ నృణాం ప్రియే।
తణ్డులీయః పటోలస్తథా సూరణో
మారిషః కారవేల్లఞ్చ కోశాతకీ॥౫౧౬॥
మాగధీ క్షౌద్రయుక్తా తథా పూతనా

జాఙ్గలానాం పలం షష్టికాస్సర్షపాః ।
వాజిమన్థో మసుష్ఠో యవో ముద్గకో
వర్తులశ్చాషకీ కోద్రవాస్స్వహితాః॥ ౫౧౭॥
తృణధాన్యం వరారోహే మసూరీ రక్తశాలయః ।
రాజికా జూనలశ్చేక్షుశ్శిగ్రుః పక్వం కలిఙ్గకమ్॥ ౫౧౮॥
వృన్తాకం శిగ్రుపుష్పాణి రసోనం రసకప్రియే ।
లకుచాకుం కరీరాణ్ణం యద్ఘృతం తత్కుసుమాగమే॥
రసస్తిక్తః కషాయశ్చ క్షారశ్చానుష్కరం తథా ।
స్వేదనం ధూమపానఞ్చ గణ్డూషః ప్రతిసారణమ్॥ ౫౨౦॥
ప్రావరణం ప్రథమనం హస్త్యశ్వైర్గమనం భ్రమిమ్ ।
నియుద్ధం మాక్షికం మద్యం జీర్ణముష్ణం గవాం పయః॥
తామ్బూలమఞ్జనం లాజాః చిన్తా జాగరణం శ్రమః।
వసన్తే చ గణో గుర్వ్యా వాసన్తిసుమకోమలే॥ ౫౨౨॥
పానీయం నైర్ఝరం వాప్యం కౌప్యం హంసోదకం వరమ్।
గోధూమాశ్చైత్రమశ్నీయాత్తదా వర్షోషితానపి॥ ౫౨౩॥
కఫామయహరీ ఖ్యాతా తత్రాప్యఙ్గారకర్కటీ ।
నటీవాసన్దదా నాట్యే తాలాన్తే చలకుణ్డలా॥ ౫౨౪॥
వ్యోషక్షారయుతం తక్రం క్వథితా క్వాథలీ తథా ।
శశాజహారిణం మాంసం తైత్తిరం వార్తికం వరమ్॥ ౫౨౫॥
గృహచటకస్య చ మాంసం
నీరదభావస్య చామిషం మత్స్యాః ।

నాదేయాన్పానకాన్భోజ్యాన్ శ్రేష్ఠాంశ్చమత్స్యకాంశ్చుద్రాః॥
స్నాతః కర్పూరస్సిరైః భూషితో నిజకాన్తయా సార్థమ్ ।
గతో౽పవనే పక్ష్యేద్రమేచ్ఛ తప్తైరివ సర్జనే దేశే॥ గీ. ౨౭॥

టీ॥ ఉద్వర్తనము (పాశ్వాదులచే నలుగుపెట్టుట) వమనవిరేచనములు, నస్యకములు, సంచరించుట, సంభోగము, దేహపరిశ్రమ చేయుట సుగంధపుష్పకస్తూరి చందనము ఈయూడిటిని చేర్చి నారి రొమ్ముపెలిలికి బూయుట, త్రిఫలములు, సమ్పు, అష్టవర్గము, గరగాయి, త్రికటుకములు, గ్రంథికము, వెన్నరుగడ్డ, ఓమము, జీలకర్ర, అల్లము, గలిజేరు, తేలమల్లెంగి, గుమ్మడికాయ, ఇంగువ, మెంతులు, సొరకాయలు, దోసపండ్లు, చిన్నపాలకూర, వృక్షపత్రికూర, దేవకాంచనపుమొగ్గలు, చిత్తిఫోగ, పొట్లకాయలు, కందిగడ్డలు, తోటకూర, కాకరకాయలు, బీరకాయలు, తేనెను కలిపి నూరబడిన పిప్పళ్లు, తేనెతో కలిసిన కరక్కాయలు, గొంగలజంతువుల మాంసములు, అరుదగినాళ్ళ సంబారులు, ఆనాలు, సెనగలు, అడవిపెసలు, యవలు, పెసలు, పటాణాలు, కందులు, ఆరుకలు, నీవారములు మున్నగు తృణధాన్యములు, చిరుసెనగలు, ఎఱ్ఱవడిపట్టబియ్యము, నల్లావాలు, జొన్నలు, ఔషధములు, మునగకాయలు, వుచ్చపండు, వంకాయలు, మునగపువ్వులు, ఉల్లిపాయ్రలు, శీఘ్రముగ జీర్ణమగునదియు రూక్షంబును కటురసంబును ఉష్ణంబునైన యన్నము, తీక్ష్ణంబులును కసాయరసంబులునగు పదార్థములు, జలంగింజలు, క్షారములు, స్వేదనము, ధూమపానము, గంధపూసుము, ప్రతిసారణక్రియ, ప్రాణాయామము, ప్రధమన నస్యము, ఏనుగులు గుఱ్ఱములు మున్నగువానిపై సవారిచేయుట, మల్లయుద్ధము (వ్యస్త్రీ) చేయుట, తేనె, ప్రాతదియగు మద్యము, వేడిగానుండు ఆవుపాలు, తాంబూలము, అంజనము, ఏలాలు, చిక్కని మేలోక్కనియుండుట, దేహమునకు శ్రమనుగల్గించు పనులజేయుట, ఏటినీళ్ళు, గుంటనీళ్ళు, బావినీళ్ళు, హంసోదకము, సంవత్సరకాలమునకు మున్ను పండిన గోధుమలు, నిప్పున కాల్చబడిన గోధుమపిండి రొట్టె, మనసునకు ఆనందమును గల్గించు నాట్యము, త్రికటుక

ముల శాకముతోఁగూడిన మజ్జిగ, కుందేలు, క్వాథరి (ఉత్తరదేశమున ప్రసిద్ధమైన భక్ష్యవిశేషము), మేకలు, జింక, తీతువుపిట్ట, వార్తికము, ఊరపిచ్చుక, నెమలి, అను నీజంతువులమాంసములు, నదులయందును గుంటల యందును బావులయందును జనించిన మత్స్యములు, చిన్నచేపలు, ఇవియన్నియును వసంత ఋతువునందు మిగుల పథ్యములై యుండును. మరియు గోంచెము వేడిగల్గిన నీళ్ళలో స్నానముజేసి అలంకారయుక్తముగు తన ప్రియురాలితోఁగూడి యుద్యానవనమునకేగి యచ్చటిగల వినోదముల జూచుచు జనములేని ప్రదేశమున క్రీడించుట మిక్కిలి పథ్యముగ నుండును.

—॥ వసన్త ఋతువునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ నాడికా పోతికా రాజక్షోశాతకీ
మాషదధ్యాలుకాసితక్షవృగ్గాటకా ।
రాజమాషాశ్చ సీహారకులత్థాష కాః
హెహాలకం మేషమాంసం త్యజేత్కుక్కుటమ్॥ గి.౨౮॥
కృసరా పృథుకేక్షువికారను యే
మహిషీభవస్తుగ్ధమురోజఘుసే ।
వటకానపి మాషకృతాంశ్చ పలా-
ణ్డుమితీహా వసన్త ఉశేన్త్యహితమ్॥ గి.౨౯॥
అన్నం స్నిగ్ధం దివాస్వాపం దుర్జరం భోజనం ప్రియమ్ ।
త్యాజ్యమాహురయే వైద్యా వసన్తర్తౌ హితేప్సుభిః॥

తా॥ తూటుకూర, ముల్లంగి, బీరకాయలు, మినుములు, పెరుగు, పెండలము, చెఱకు, దుప్పగడ్డలు, అలసందులు, నీవారములు, కానుమినుములు, షూలకము (తృణాగ్నిచె నర్ధపక్వముగ కాల్చబడిన శమీధాన్యములు), పొట్టేలిమాంసము, కోడిమాంసము, కృసరము, అటుకులు, చెఱకు రసముతో జేయబడిన బెల్లము మున్నగునవి, ఎనుముపాలు, మినపపిండితో జేయబడిన

వడియములు, నీరుల్లి, అమ్లంబులును స్నిగ్ధంబులునగు పదార్థములు, పగటి యందు నిదురించుట, అజీర్ణకరభోజనము, ఇవియన్నియును వసంత ఋతువు నందు అపథ్యములుకావున విడువవలెను.

—॥ గ్రీష్మ ఋతువునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ కున్దేన్దుద్యుతిశాలిధాన్యసహితా ముద్గాః పురాణా యవా
గోధూమా అపిజాఙ్గలాః ఖగమృగాయూషోరసాలాపిచ।
స్వచ్ఛాః పానకరాగఖాణ్డవరసాః సక్తుస్సితామ్భోయుతో
భక్ష్యాశ్చన్ద్రరుచః శశాఙ్కకిరణా గోక్షీరసిద్ధాఘృతాః॥
గవ్యం మాహిషమేవ వాపి సతతం దుగ్ధం హవిశ్శర్కరా
మద్యంవారియుతం తథామ్లమపివా పక్వాశ్చరిమ్భాఫలమ్।
మృద్వీకాపనసంరసాలమపిచస్వాదూనిచత్వార్యమా
న్యన్నంగస్వాదులఘుద్రవంసుశిశిరంస్నిగ్ధంసమస్తఞ్చయత్॥
పాథః పాటలివాసితం లఘుతరం స్వచ్ఛం హిమంవారివా
వ్యోమవ్యాపి మహీరుహేషు వికసత్పత్రప్రసూనేషు చ।
పుష్పామోదమనోహరేషు పరితస్సంరుద్ధసూర్యాంశుషు
క్రూరప్రాణివివర్జితేషు మధుపధ్వానాదిరమ్యేషు చ॥
దాహోన్మాథిషు కాననేషు తటినీతీరే స్ఫురత్సైకతే
శీతే వేశ్మని సేవ్యచన్దనజలైః సిక్తే సచన్ద్రాతపే।
కల్హారోత్పలపద్మపల్లవకృతే తల్పే ప్రసూనాఞ్చితే
మధ్యాహ్నేశయసంస్థలంజలధరేధారాగృహేవాస్థితి.॥
క్రీడావారిషు కామినీభిరనిశా సార్థః వయస్యైస్తతో

రాత్రౌ మారుతచన్ద్రికాభిలషితే సుప్తిశ్చ సౌధాఙ్గణే।
వాసస్సూక్ష్మతరం మృణాళివలయం కర్పూరవచ్ఛన్దనా
లేపో రత్నవిభూషణం వ్యజనకో వాతో జలార్ద్రానిలః॥
కర్పూరాభరణం ప్రతీరసలిలం ముక్తాస్రజో మల్లికా
మాలా పక్షుతి ఏవ మైథునవిధిః స్నానంచ నిద్రా దివా।
గీతం మఞ్జుకలస్వనాఞ్చ శిఖరీ భృఙ్గాశ్చ కాశ్మీరికా
పానాహారవిహారభేషజమిదం గ్రీష్మే హితంస్యాన్నృణామ్॥

తా॥ తెల్లని సంబావులబియ్యము, చక్కెర, పెసలు, ప్రాతవియగు యవలు, గోధుమలు, జాంగలదేశమున జనించిన పక్షులు మృగములు మున్నగు ఒంటివుల మాంసములు, పెసలు మున్నగువాని రసములు, పెరుగుతో గూడిన సత్తుపిండి, స్వచ్ఛములగు పానకములు, రాగములు, ఖాడిములు, మాంసరసములు, చక్కెరతోడను ఉదకముతోడను గూడిన సత్తుపిండి, వెన్నెలలోనుండుట, పచ్చకర్పూరములతో గూడిన పాలు, ఆవుపాలు, ఎనుము పాలు, వానినెయ్యి, చక్కెరతోడను నీళ్ళతోడను కలిసినమద్యము, పులిసిన మద్యము, అరటిపండ్లు, ద్రాక్షపండ్లు, పనసపండ్లు, తీయమామిడిపండ్లు, మధురంబులును చల్లనవగి జీర్ణంబులగునవియు ద్రవంబులును మిగుల చల్లనైనవియు స్నిగ్ధంబులునగు నానావిధాహారపదార్థములు, పాటలీ పుష్పములచే పరిమళింపజేయబడినవియు లేలిక గానుండునవియు స్వచ్ఛంబును చల్లనైనవియునైన జలమును పానముజేయుట, ఆకసమున వ్యాపించునంత పొడవుకల వృక్షములు కల్గినవియు, వికసించిన పుష్పములు కల్గినవియు, పుష్పపరిమళముచే రమ్యములైనవియు, సూర్యకిరణముల జొరనీయక దట్టమై చల్లనైనవియు, క్రూరములగు వ్యాఘ్రాదిజంతువులు లేకుండునవియు, తుమ్మెదల ఝంకారధ్వనిచే మనోహరంబులును, సంతాపమును హరించునవియునైన వనములయందైనను, ఇసుకదిన్నెలచే రమ్యమైన నదీతీరమునందైనను నిర్మించబడె చందనో

దకముచే తడుపబడి వెన్నెలతోగూడిన యింటిలో కలువలు, తామరపుష్పములు, చిగురుటాకులు మున్నగువానిచే నిర్మింపబడిన శయ్యపై మధ్యాహ్నకాలమున శయనించుట, ఉదకముచేనిండిన యింటిచుట్టునను ధారాగృహమునందైనను నివసించుట, ప్రియురాండ్రతోనైనను స్నేహితులతోనైననుగూడి జలకేళి సలుపుట, వెన్నెలయు మంచిగాలియుకల మేడపై రాత్రులు పరుండి నిదురించుట, మిగుల పలుచనై తేలికగానుండు వస్త్రముల ధరించుట, తామరకాడలను కంకణములుగా ధరించుట, పచ్చకర్పూరముతోగూడిన చందనమును బూసికొనుట, రత్నములతోగూడిన భూషణముల ధరించుట, ఉదకముచే తడిసిన విసనకఱ్ఱలగాలిని సేవించుట, పచ్చకర్పూరముచే బరిమళించు భూషణముల ధరించుట, నదీజలము, ముత్యాలహారములు, మల్లెపుష్పములహారములు, ఒక పక్షమునకు (పదునైదు దినములకు) ఒకతూరి సంభోగము చేయుట, స్నానము, పగటినిద్ర, గానమును, మనోజ్ఞంబులును శ్రావ్యంబులునైన ధ్వనుల నెమళ్ళయొక్కయు తుమ్మెదలయొక్కయు చిలుకలయొక్కయు గోరువంకలయొక్కయు నాదములునువినుట, ఇత్తెరంగున నుడువంబడిన పానాహార విహారావిధము లన్నియు గ్రీష్మకాలమునందు జనులకు పథ్యములై యుండును.

—) గ్రీష్మ ఋతువునందపథ్యములు. (—

శ్లో॥ వ్యాయామం సూర్యకిరణం కట్వమ్లలవణాం స్త్రియమ్ ।
ఉష్ణోపయుక్తాన్ రూక్షాదీన్ గ్రీష్మే నిత్యం వివర్జయేత్ ॥

తా॥ దేహపరిశ్రమజేయుట, ఎండలోనుండుట, కటు అమ్ల లవణరసములుకల పదార్థములు, అధికముగ సంభోగముజేయుట, ఉష్ణమును వృద్ధినొందించు రూక్షాదిపదార్థముల సేవించుట, ఇవియన్నియు గ్రీష్మకాలమునందపథ్యములుకావున సేవింపందగవు.

—) వర్ష ఋతువునందు పథ్యములు. (—

శ్లో॥ పూర్వం సంశుద్ధిరాస్థాపనమపి ప్రతినాః
శాలయో ధన్వమాంసం

జీర్ణగోధూమధాన్యాంజాంగలభవాన్ సా
మధ్వరిష్టం పురాణామ్।
యూషాన్ స్నేహనాని ద్రవపరివిహీనం
దోషసాధారణంచ
స్నిగ్ధోష్ణం క్షౌద్రమిశ్రం లఘుతరమనులం
మస్తు సౌవర్చలాఢ్యమ్ ॥౪౩॥
దివ్యాప్యస్సారసాప్యశ్శ్రుతమిహ జలం
కోష్ణసేవింపటాని
స్వాదూన్యవ్యక్తాని వస్త్రాంగ తనుతనుమసులం
ధూపితం గంధమాల్యమ్ ।
హర్మ్యం గాఢాక్లేదిభూమిం లఘు సిచశయనం
విపరోక్షప్రహీణే
పాదాభ్యాసప్రచారాం జలధసమయే
పథ్యమేతన్నరాణామ్॥౪౫॥

తా॥ వర్షఋతువునందు తొలుత వమనవిరేచనరూపముగా శోధన క్రియను జేసి పిమ్మట ఆస్థాపనవస్తికర్మను జేయదగును మరియు ప్రాతవియగు భోజనములు, జాంగలజంతువులమాంసము, ప్రాతగోధుమలు, మాంసరసములు, తేనె, ప్రాతవియగు అరిష్టములు, యూషము, అగ్నినిదీపింపజేసెడిపదార్థములు, ద్రవరహితమై దోషములకు సాధారణమైన యన్నము, స్నిగ్ధంబును ఉష్ణంబునైన యన్నము, తేనెతోఁగూడి శీఘ్రముగ జీర్ణమగు నన్నము, సౌవర్చల లవణముతోఁగూడిన పెరుగుమీఁది తేటనీరు, వర్షోదకము, సరస్సులలోనుండు నీళ్ళు, కాచి చల్లారిన నీళ్ళు, బావినీళ్ళు, లవణ మధుర అమ్ల రసములుకల సకల పదార్థములు, మిగులపలుచనై ధూపములచే బరిమళించుచు తెల్లనైయుండు వస్త్రములు, గంధము, పుష్పమాలికలు, మేడలు, చెమ్మలేని ప్రదేశము,

మంచమున ఉష్ణంబునాలేని బయలున శయనించుట, పాదసంచారము లేకుండుట, ఇవియన్నియు శిశిరకాలమున పథ్యములై యుండును.

—॥ వర్షఋతువునందపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ ఆయాసం సూర్యకిరణాముదమన్థం నదీజలమ్ ।
అవశ్యాయందివానిద్రాంచవ్యవాయంశీతమారుతమ్ ॥౧౮౦॥
శీతోపహితరూక్షాదీన్ తీక్ష్ణాదీన్ శీతసంహితాన్ ।
నరో యత్నేన వర్షాసు సర్వానేతాన్వివర్జయేత్ ॥౧౮౧॥

తా॥ దేహమున కాయాసమును గల్గించు పనుల జేయుట, ఎండలోనుండుట, ఉదమన్థము (పచ్చిపిండిలో నెయ్యికలిపి నీళ్ళుపోసి కలియబెట్టబడిన పదార్థము), ఏటినీళ్ళు, మంచు, పగటినిద్ర, సంభోగము, చల్లనిగాలి, శీతగుణముతోఁగూడిన రూక్షతీక్ష్ణపదార్థములు, ఇవియన్నియు వర్షఋతువునందు అపథ్యములుకావున మిక్కిలి ప్రయత్నముతో వీనినన్నిటిని విడువవలెను.

—॥ శరదృతువునందు పథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ నాదేయఞ్చ ఘృతం విరేచనమసృఙ్మోక్షస్సితా శ్యాలయో
గోధూమామృగపక్షిణోమరుభవాముద్గాయవాః ఖాణ్డవాః ।
స్వచ్ఛోష్మాంసరసోఘృతంమధుపయోధాత్రీపటోలంసితా
లఘ్వన్నానికషాయతిక్తమధురాఃపిత్తాపహాంచేక్షవః ॥౧౮౨॥
కర్పూరం సరసీజలం హిమజలం హంసోదకం చన్దనం
సౌధం చారు చ చన్ద్రికా తనుతరం వస్త్రం సుగన్ధాస్స్రజః
ముక్తాదామ చ రూక్షశీతవిధయో గీతం చ నృత్యోత్సవాః
పానాహారవిహారభేషజమిదంపథ్యం శరద్యుత్తమమ్ ॥౧౮౩॥

తా॥ నదీజలము, నెయ్యి, విరేచనము, రక్తమోచనము, తెల్లనిరాజనముల బియ్యము, గోధుమలు, ఆరణ్యమున జనించిన మృగములు పక్షులు

మున్నగు జంతువుల మాంసములు, పెసలు, యవలు, ఖాండవములు, స్వచ్ఛమైన మాంసరసము, నెయ్యి, తేనె, పాలు, ఉసిరికెకాయలు, పొట్లకాయలు, చక్కెర, చుఱుక్కునగ జీర్ణములగు వన్నములు, కషాయ తిక్త మధురరసములు కల పదార్థములు, పిత్తమునుహరించు సకలపదార్థములు, చెఱకు, పచ్చకర్పూరము, సరస్సులలోనిజలము, చల్లనినీళ్ళు, హంసోదకము, చందనము, మనోహరమగు మేడపైనుండుట, వెన్నెలలోనుండుట, మిక్కిలి పలుచనైన వస్త్రమును ధరించుట, మంచిపరిమళముతోగూడిన పుష్పమాలికలు, ముత్యాలహారములు రూపశీలస్త్రీలు, గానమునువినుట, నాట్యమునుజూచుట, ఇట్టి పానాహారవిహార ఔషధములన్నియు శరదృతువునందు పథ్యములైయుండును.

—౹ శరదృతువునందు అపథ్యములు. ౹—

శ్లో॥ సౌహిత్యందధి తైలమర్కకిరణాః ప్రాగ్మారుతః క్షారకమ్
మద్యంకూపజలంవసాచతుహినంయోరాశ్చమాషాస్తిలాః।
అనూపోదకమాంసమహ్ని శయనంతీక్ష్ణానికూటాన్యహో
వర్గో౽యంశరదిప్రకామమహితో గ్రాహ్యోభవేత్సర్వదా॥

తా॥ కడుపునిండ భుజించుట, పెరుగు, నూనె, ఎండలోనుండుట, తూర్పునుండి వీచుగాలినిసేవించుట, కాంజికము, మద్యము, బావినీళ్లు, వస (మాంసస్నేహము), మంచునీళ్ళు, ఉలవలు, మినుములు, నువ్వులు, అనూపదేశమునందును జలమునందును జనించిన జంతువులమాంసములు, పగటియందు నిదురించుట, తీక్ష్ణంబులును రూక్షంబులునైన పదార్థములు, ఇవియన్నియు శరత్కాలమునందు జనులకు అపథ్యములు.

—౹ హేమంతశిశిర ఋతువులయందు పథ్యములు. ౹—

శ్లో॥ తైలైర్వాతహరైస్సుగంధిభిరభ్యంజనం సర్వతః
తైలైర్మూర్ధ్ని వస్తయశ్చ కుశలైస్సార్థం నియుద్ధాని చ।
పాదాఘాతఇతో యథావిధికృతంస్నానంలఘూష్ణా౽వరం
ధూమశ్చాగరుకం చ కుంకుమమదాలేపోసవాన్నానిచ॥

స్వాద్వమ్లం లవణం చ మాంసవికృతిర్గోధూమజా స్సిక్తకా
ఇక్షుక్షీరసముద్భవా వికృతయో మద్యాని తైలం వసా ।
అనూపాశ్చ బిలేశయాశ్చ ప్రసహా
గ్రామ్యాహ్వాయాశ్చౌదకాః
స్నిగ్ధోష్ణాని చ భోజనాని రవిత్విట్ స్వేదస్సుఖోష్ణోదకం ॥
పాదత్రాణమపి క్షపాసు చ పునః కోష్ణం సగర్భం గృహం
శయ్యా తూలవతీ ప్రియా రసవతీ కాన్తా స్ఫురద్యౌవనా ।
స్త్రీభోగోఽపి చ రల్లకాంబరధరస్సౌమ్యప్రవేశ్యావృతి
ర్హేమన్తే శిశిరే చ పథ్యముదితం పూర్వైర్భిషగ్భిర్నృణాన్

తా॥ వాతహరంబులును మంచి పరిమళముతో గూడినవియు నగు తైలములచే సర్వాంగములయందును అభ్యంగనము జేయుట, అట్టి తైలములచే శిరోవస్తికర్మ జేయుట, మిక్కిలి సమర్థులగు వారితో మల్లయుద్ధము జేయుట, పాదములచే మర్దనముచేయుట, శాస్త్రోక్తప్రకారము స్నానముచేయుట, లేలికగాను ఉష్ణంబులైన వస్త్రములను ధరించుట, అగరు ధూపము, కుంకుమపువ్వును కస్తూరిని నూరిపూసికొనుట, నూతనములగు అన్నములు, మధుర అమ్ల లవణరసములుకల పదార్థములు, మినపపిండిచేతను గోధుమపిండిచేతను చేయబడిన సకల పదార్థములు, చెరకురసముచేతను పాలచేతను చేయబడిన నానావిధ పదార్థములు, మద్యములు, తైలము, వస, అనూపంబులును బిలేశయంబులు ప్రసహంబులును గ్రామ్యంబులును ఔదకంబులు నైన నానావిధ జంతువుల మాంసములు, స్నిగ్ధంబులును ఉష్ణంబులునగు నాహారపదార్థములు, ఎండ, స్వేదనము, సుఖోష్ణంబైనజలము, పాదరక్షలుధరించుట, రాత్రులయందు కొంచెముగ నుష్ణంబైన గర్భగృహమునందుండుట, పరుపులతోగూడిన శయ్యపై బరుండుట, మనకును రమ్యమైనదియు యౌవనవతియునగు ప్రియురాలితో రమించుట, కంబళి చర్మము గంత పట్టుగుడ్డ మొదలగు వానిని గప్పికొనుట,

...ట మున్నుగువానిచే నావరింపఁబడిన భూమినైనుండుట, ఇవియన్నియు హేమంతఋతువునందును శిశిరఋతువునందును పథ్యములైయుండును.

—॥ హేమంతశిశిరఋతువులయం దపథ్యములు. ॥—

శ్లో॥ తుషారమనుపస్థాన్చ ప్రవాతం ప్రమితాశనమ్ ।
కషాయకటుతిక్తాని లఘ్వసం వాతలాని చ ॥౧౮౮॥
రూక్షాదీన్ శీతసంయుక్తాన్ ప్రార్థయన్నాత్మనో హితమ్ ॥
హేమన్తే శిశిరే చాపి న భజేత సదా నరః ॥౧౮౯॥

తా॥ మంచుకీర్పు, ఉదమన్థము, (కేతితో గూడిగసత్తుపిండిని ఉదకమున వేసి మథింపఁబడినపదార్థము), అధికముగ వీచు ‘ట్రిగాలి, లఘ్వగ్నిగ్నానంతభుజిం నుట, కసాయు కటుతిక్త రసములుగల సకల పదార్థములు, లంకణము, వాత మును వృద్ధిసొందించు పదార్థములు, శీతలపదార్థములతో గూడిన రూక్షాది పదార్థములు, వీనినన్నిటిని తినరు సౌఖ్యమునుగోరు మనుజుండు హేమన్త శిశిర ఋతువులయందు విడచియుండవలెను

—॥ సకలరోగములయందును వాతాదిదోషానుసారముగ పథ్యాపథ్యనిర్ణయము ॥—

శ్లో॥ ఏకద్విత్రిసమోద్భూతే జ్వరాదౌ కథితేష్వపి ।
పథ్యేష్వేతేషు సర్వత్ర విచార్య మతిమాన్భిషక్ ॥౧౯౦॥
వాతఘ్నం వాతజే పథ్యం పిత్తఘ్నం యచ్చ పిత్తజే ।
శ్లేష్మఘ్నం శ్లేష్మజే చాపి ద్విదోషఘ్నం ద్విదోషజే ॥౧౯౧॥
త్రిదోషఘ్నం త్రిదోషోత్థే యథాదోషం చ కల్పయేత్ ॥
అపథ్యాని పునశ్చాత్ర యాన్యుక్తాని గదే గదే ।
తాని సర్వాణ్యపి సదా తత్రతత్ర వివర్జయేత్ ॥౧౯౨॥

తా॥ వాతాదిదోషత్రయములలో నొకదోషముచేనైనను రెండుదోష ములచేనైనను త్రిదోషములచేనైనను జనించిన జ్వరాది రోగములయందు

పథ్యాపథ్యము

ఆయా రోగములయందు చెప్పబడిన పథ్యములలో వాతహరములగు నాహారాదులు వాతముచే జనించిన రోగములయందును, పిత్తహరములగు నాహారాదులు పిత్తముచే జనించిన రోగములయందును, కఫమును హరించు నాహారాదులు కఫముచే జనించిన రోగములయందును, దోషముల రెండిటిని హరించు నాహారాదులు ద్విదోషములచే జనించిన వ్యాధులయందును, త్రిదోషముల హరించు నాహారాదులు సన్నిపాతముచే జనించిన రోగములయందును పథ్యములై యుండును.

మఱియు నాయా రోగముల చెప్పబడిన అపథ్యములలో పైచెప్పిన రీతిగ వాతాదులచేగల్గు రోగములయందు వాతాదుల వృద్ధినొందించునవి యన్నియు క్రమముగా నపథ్యములై యుండును. ఇత్తెరంగున బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుండు ప్రతిరోగమునందును వాతాదిదోషభేదముల నిర్ణయించి ఆయా దోషానుసారముగ పథ్యాపథ్యముల నిర్ణయించవలెను.

—॥ విషయానుక్రమణిక ॥—

శ్లో॥ జ్వరాతిసారౌ గ్రహణీగదోఽర్శో
మన్దానలోఽజీర్ణగదో విసూచీ ।
విలమ్బికా చాలసకః కృమిశ్చ
పాణ్డ్వామయః శోణితపిత్తరోగః ॥౧౧౩॥
క్షయశ్చ కాసశ్శ్వసనం చ హిక్కా-
స్స్వరామయోఽరోచకరుగ్వమిశ్చ ।
తృష్ణా చ మూర్ఛాపి మదాత్యయశ్చ
దాహో త్రిరున్మాదగదశ్చ తస్మాత్ ॥౧౧౪॥
అపస్మృతిర్వాతగదోఽనిలాస్రః
తస్మాదురుస్తమ్భరుగామవాతః ।

శూలాన్యుదావర్తగదశ్చ తస్మా
దానాహరోగోఽపి చ గుల్మరోగః ||౫౫||

హృదామయః కృచ్ఛ్రగదోఽథ మూత్రాఽఽ
ఘాతాశ్మరీ మేహగదోఽపి మేదః।
అథోదరం శోథగదశ్చ వృద్ధిః
బ్రధ్నామయోఽథో గలగణ్డరోగః ||౫౬||

గ్రన్థ్యామయశ్చార్బుదగణ్డమాలాఽ
పచీగదాః శ్లీపదవిద్రధీ చ।
వ్రణోఽథ శోథో వ్రణరుక్చ సద్యో
వ్రణాశ్చ నాడీవ్రణరుక్చ భగ్నః ||౫౭||

భగన్దరశ్చాప్యుపదంశరోగః
శూకాఖ్యకః కుష్ఠగదస్తతః పరమ్।
శీతాతురః పిత్తముదర్దకోఠా
తథామ్లపిత్తం చ విసర్పరోగః ||౫౮||

విస్ఫోటకశ్చైవ మసూరికా చ
క్షుద్రాఖ్యరోగో ముఖకర్ణయోరుక్।
నాసామయో నేత్రగదః శిరోరుక్
నారీగదో బాలగదో విషార్తిః ||౫౯||

తత్సఙ్కరోఽస్మాత్పవనశ్చ పిత్తం
కఫస్తతో గ్రీష్మఋతుశ్చ వర్షాః।
శరద్ధిమోఽతః శిశిరో వసన్తః
క్రమాదమీషాం పరికీర్తితాని ||౬౦||

తా॥ జ్వరము, అతిసారము, గ్రహణి, అర్శోరోగము, అగ్నిమాంద్యము, అజీర్ణము, విషూచి, విలంబిక, అలసకము, కృమిరోగము, పాండురోగము, రక్తపిత్తము, క్షయము, కాసము, శ్వాసము, హిక్క, స్వరభేదము, అరోచకము, ఛర్దిరోగము, తృష్ణారోగము, మూర్ఛారోగము, మదాత్యయము, దాహరోగము, ఉన్మాదము, అపస్మారము, వాతవ్యాధి, వాతరక్తము, ఊరుస్తంభము, ఆమవాతము, శూలరోగము, ఉదావర్తము, ఆనాహరోగము, గుల్మరోగము, హృద్రోగము, మూత్రకృచ్ఛ్రము, మూత్రాఘాతము, అశ్మరీరోగము, ప్రమేహము, మేదోరోగము, ఉదరము, శోథరోగము, వృద్ధిరోగము, బ్రధ్నరోగము, గలగండము, గ్రంథిరోగము, అర్బుదము, గండమాల, అపచి, శ్లీపదము, విద్రధి, వ్రణశోథరోగము, వ్రణరోగము, సద్యోవ్రణరోగము, నాడీవ్రణరోగము, భగ్నరోగము, భగందరము, ఉపదంశము, శూకదోషము, కుష్ఠము, శీతపిత్తము, ఉదర్దము, కోఠము, అమ్లపిత్తము, విసర్పము, విస్ఫోటము, మసూరికారోగము, క్షుద్రరోగము, ముఖరోగము, కర్ణరోగము, నాసారోగము, నేత్రరోగము, శిరోరోగము, స్త్రీరోగము, బాలరోగము, విషరోగము, అనుసిరోగములయందును, వ్యాధిసంకరమునందును, వాతపిత్తకఫముల ప్రకోపావస్థలయందును, గ్రీష్మవర్షాశరద్ధేమంత శిశిరవసంత ఋతువులయందును పథ్యాపథ్యక్రమము వరుసగా జెప్పంబడియెనని భావము.

—॥ గ్రంథకారుని వంశక్రమము. ॥—

శ్లో॥ విద్వద్భర్తురుమాపతేః ప్రవిలసత్కీర్తేః ప్రపౌత్రస్తయోః
పౌత్రశ్శ్రీతపనస్య సత్కవిమణేః సద్వైద్యచూడామణేః ।
శ్రీగౌరీనరసింహసేనతనయో నిశ్శేషతన్త్రోద్భవం
పథ్యాపథ్యవినిశ్చయంసమతనోత్ శ్రీవిశ్వనాథస్సుధీః॥ ౧౬౧॥

ఇతి శ్రీగౌరీనరసింహసేనతనయ విశ్వనాథవిరచితం
పథ్యాపథ్యం సమాప్తమ్.

తా॥ లోకమునందు పండితులలో ముఖ్యుడును, నిరంతము వ్యాకరిం చిన కీర్తికలవాడునైన ఉమాపతి యనువానికి ప్రపౌత్రుడు (మూడుతరములకు పిమ్మట బుట్టినవాడు) ను, కవి కులశ్రేష్ఠుండును వైద్యశిఖామణియునగు తేప నామ పౌత్రుండు (మనుమడు)ను, గౌరీనరసింహనామకులను దంపతులకు బుత్రుండు నైన శ్రీనివాస నామ పండితవరుండు అనేక గ్రంథములలోనుండు పదార్థములన్ గ్రహించి ముఖ్యమను చెప్పినట్టి యీగ్రంథమును రచించెను.

ఇతి శ్రీమన్మహారాజ కులశేఖరాధిరాజ మహారాజ సకలలోకాధి గ్రంథ
రత్నసింహాసనాధీశ్వర శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజశేఖర విరుదావళి విరాజమాన
శ్రీశ్రీకృష్ణరాజ సార్వభౌమ సంస్థానాస్థానాలంకార శ్రీధర పండితైకనిధ్య
ప్రకాశ్యలను, శ్రీమద్రాజకీయ సంస్కృత మహాపాఠశాలాయ
వైద్య మహోపాధ్యాయుడగు ఆయుర్వేద మహోపాధ్యాయ
శిరోమణిబిరుదాఙ్కితా శ్రీ లక్ష్మీపతి శంకర నమాచార్య
తాయుర్వేదవిద్యా సంప్రశ్నతాలా గౌతమగోత్ర
విరాజమాన శీర్షస్థానాలా నాయకపత్రిక రాజ్య
లక్ష్మీనారాయణ సకలభాషాదరయ సిద్ధేయ
ఆయుర్వేదసారసంగ్రహీకృత పత్రికా, సోపా
లాచార్య విరచితమైన నివారణ యమ
పదార్థరహిత్యం నాల్గవ్యయము
సమాప్తము.

— —

శ్రీః

శుద్ధపత్రిక

తప్పు	ఒప్పు	పుట	పంక్తి
ఆకసముజనించు	ఆకసమునజనించు	౧౧	౮
జయదగిన	జేయదగని	౧౩	౨౩
ఈమూడిచే	ఈమూటిచే	౧౯	౯
వీనన్నిటిని	వీనినన్నిటిని	౫౨	౨౫
పాయువస్త్రిః	పాయువర్త్రిః	౭౨	౧౭
గంజాయి	సంజాయి	౯౭	౧౦
శ్రిగముగ	శ్రీఘ్రముగ	౧౧౨	౨౨
హృదయమును గప్పు మొదలగు వానిచే గప్పుట,	హృదయావరణము (హృదయమునకుపాపాటొక్కటి మన్న, తెరె మున్నగ వానిని పొరను చేయుట),	౧౩౪	౧౬
గ్రథ్నాహ్వయం	గ్రథ్న్యాహ్వయం	౧౩౭	౧౮
వాతరోగము	వాతప్రకోపము	౧౩౯	౧౫
	హింగు	౧౪౩	౨
త్రైత్రగం	త్రైత్రికం	౧౪౭	౧౯
త్రిపల	త్రిఫల	౧౪౮	౬

SOME OPINIONS

OF

Ayurvedasrama Series. "NIDANADIPIKA."

V. P Madhava Rao Esq, C I E., *Retired Dewan of Mysore*, was pleased to write from Bangalore on 12—4—11 —

" I thank you for the book (*Nidanadipika*) and congratulate you on having brought out such a valuable treatise on the Ayurvedic system of Hindu Medicine "

Dewan Bahadur K. Krishnaswamy Rao Garu, C I E. *Retired Dewan of Travancore, Triplicane*, writes on 27—3—11.—

" I cannot adequately express my high appreciation of your earnestness, zeal, industry and patriotism in the cause of ancient Medical Science of India You have already done much to revive the knowledge and reputation of our ancient medical system, by your excellent work in the Ayurvedic College and Dispensary. By your present commentary on Madhava Nidana, you are spreading the knowledge of Ayurvedic System among those many who may not have the opportunity of receiving instruction from you directly Your best reward will be the gratitude of the present and future generations "

Dewan Bahadur M.O. Parthasarathy Aiyangar Avl. M.A., M.L. *District and Sessions Judge, Rajahmundry*, writes on 9—3—11 —" I find it a very interesting and instructive book and will certainly prove a valuable contribution to the study of our ancient Medical system. None can handle the subject better than you and I hope you will continue your labours in this direction."

Dewan Bahadur D. Seshagiri Rao Pantulu Garu, B A, B L, *High Court Vakil, Cocanada,* writes on 4—3—11 — "I thank you for the copy of Madhavanidana, you have kindly sent me I admire your disinterested work in the promotion of our Ayurvedic knowledge May God bless your efforts to restore our system to the place it is its right to hold, by virtue of its innate superiority"

M. R. Ry. K Ramanujacharlu Garu, M A, B L, L M U, *Principal, Maharajah's College, Vizianagaram,* writes on 18—3—11—" I am one of those who believe that Indians who have studied medicine in Indian Colleges will be the better, for a little knowledge of medical science, as it was known to our ancients But as many of the ancient Indian medical books were written in Sanskrit, which as a general rule, is not cultivated by Indian medical men, English or Vernacular translations of these books or commentaries on them are an invaluable help to medical practitioners in this country Vernacular translations and commentaries have an additional merit in as much as they can be studied with advantage by those who are practising medicine with little or no knowledge derived from books. Men of this class are found not only in villages but also in towns where there are hospitals I see that Madhavanidana is the first of the series of the medical books you propose to publish and hope that you will be able to accomplish your purpose. Permit me to add that by what you have already done, you have placed the Telugu country under a great obligation."

M. R. Ry. B. Rajanna Pantulu Garu, B. A, *Dewan of Bobbili,* writes on 3—3—11 —" You have done invaluable service to our countrymen by this excellent translation and commentary which as its name denotes elucidates the original so well and completely. The Telugu public owe a debt of endless gratitude to you for this production of yours (among

others) I hope your special study and learning of Medicine will enrich and widen the field of our Telugu medical literature. Your introduction is interesting and instructive "

Rao Bahadur A Sreenivasacharlu Garu, *Retired Muzrai Secretary and Inspector General of Registration, Mysore,* writes on 15—3—11 —" You have rendered a great public service by publishing these rare ancient Sanskrit works (Nidanadipika and Ayurveda)"

Dr. C. B Rama Rao Esq, B A, M D, *District Medical & Sanitary Officer and Civil Surgeon, Palamcottah,* writes on 9—4—11 — " I am very much obliged by your kind present of your valuable work on Sanskrit medicine which I hope to profit by "

Dr. D S. Ramachandra Rao, M A, M B., Ch B, writes from Bezwada on 17—4—11 — "Thank you for the copy of Madhava Nidana recently sent me I have dipped into it with much pleasure and profit There is much that is interesting in it, and I like it particularly as it gives one an idea of the extensive knowledge possessed by our ancestors as regards the etiology and diagnosis of disease I must congratulate you on the charming rendering of a scientific book into easy Telugu You have added to Telugu scientific literature and have, indeed, rendered *service to the Telugu speaking people.* I cordially wish you success "

A Mahadeva Sastri Esq, B A., M. R A. S., Curator, Govt: Oriental Library, Mysore, writes on 18–3–11 —

" తాముపంపిన మాధవనిదానపుస్తకము అందినది. చాలసంతోషమైనది. తమవంటివారు ఇట్టి పనులయందు బూనుకొనిన వైద్యశాస్త్రము అభివృద్ధికి వచ్చుటలో సంశయములేదు. "

M R Ry Ambale Anniah Pandit Garu, Ayurvedic Physician, Palace, Mysore, writes on 25-3-11.—

" తమరు విశ్వాస పురస్సరముగ బంపిన ఆంధ్రవ్యాఖ్యాసహితమగు మాధవ నిదానమును చూచితిని ఆమహాగ్రంథమునకు ఆంధ్రవ్యాఖ్యానమును రచించి ముద్రించుట లోకోపకారకమైన కార్యమనుటకు సంశయములేదు వారు దీర్ఘాయుష్మంతులై ముందకును యిట్టి కార్యములను జేయుచుండిన మహీసూరు పారశాలకు మీరాక అమూల్యమైన కీర్తిని గలుగజేసినట్లగు చున్నది. "

Mahamahopadhyaya T Subbaraya Sastri Garu, Principal, Maharaja's Sanskrit College, Vizianagram, writes on 14-3-11 —

" శ్రీమద్భిస్సర్వజనోపకారాయాంధ్రభాషయా సంకలితస్య ముద్రాపితస్య మాధవనిదానాభిధస్య గ్రంథస్య ప్రేషణేన ప్రదర్శితాం దయామధికృత్యాత్యంతం కృతజ్ఞోఽస్మి. సర్వజనసంగ్రాహ్యనీయారోగ్యవిషయేఽయముద్యమః శ్రీమతామసాధారణాం భూతదయాం ప్రకటయతి ఏతాదృశో మహాన్ ఇదానీం కలౌ అపి జగద్రక్షణశీలస్య పరమేశ్వరస్య కృపైకగోచరస్య స్తనైశ్వర్యోద్దృశ్యమానాం శ్రీమతామీదృశలోకోపకారకోత్తరోత్తరం పరిరక్షితుం దేయాత్పరమకారుణికః పరమేశ్వర ఇత్యభ్యర్థయేతతః పరమపురుషమ్."

Mahamahopadhyaya K Venkataratnam Pantulu Garu, Retired Head Telugu Pandit, Govt College, Rajahmandry, writes on 31-3-11:—

గత్తావళి॥ వెలయఁగ నాయుర్వేద మార్తాండ-భిషక్శ్రేణి ప్రముఖానేకో।
జ్వలబిరుదాంకితుఁడౌ పండితగో-పాలాచార్యుఁడు ప్రాంచితమౌ।
నల " శ్రీమాధవనిదాన " మనెడిమ-హా వైద్యగ్రంథమునకిటుల।
వెలయించె "నిదానదీపిక " యనెడు-స్వీయవ్యాఖ్యానాంజనముల॥
గత్తా॥ అనఘభాసురగు " మాధవనిదాన "-మగ్రమాంధ్రభావవిదయ్యెల।
సుమహితము "నిదానదీపిక " యనెడి-సుకృతియాంధ్రలసుభాగ్యంబే।
సమకొన ముద్రితమిదిగో సుమను వె-సఁగ సుమనో వైద్యులుగారే।
యనఁగ " వెలస్వల్పము, ఫలమధికం " బను నానుడియాకృతినెతగు॥

తేటగీ॥ శ్రీమహామహోపాధ్యాయ నాదు బిరుద
గన్న కొక్కొండ వేంకటరత్నశర్మ
మాన్యకృతి కప్రసిద్ధిఁ బొందినవిదియె
యనుచును « నిగమదీపిక '' నెంచుమింక॥

Rao Bahadur P Venkatappiah Pantulu Garu, B A, First Grade Pleader, Masulipatam, writes on 1-3-11 --

“ భగవద్గీత నిగమదీపికయను వ్యాఖ్యానముతో చేసిన మీ భగవద్గీతా ముద్రణలో యా సేయ భాగములను శ్రద్ధతో పఠించినాను. జనసామాన్యమున కందరికిని ముఖ్యముగా నాధునికవేదమార్గావలంబులగు శిష్యవర్గులకు నీగ్రంథ మత్యంతోపయోగకరముగా వెలయుచున్నది. సాధకమన మూల గ్రంథముని యందలి సాధనము గావించుకొని యితర గ్రంథబాహు ళ్యమునందలి సంగతులనన్నియు నొకచోట నిదానముగ సమకూర్చి బహుభాష ములలో ముఖ్యముగా సులభశైలిని రచించి చిరకాలమునుండి విద్యయందు నాకున్న పూర్వ సాంప్రదాయము లేటుకొనుచున్నది. మీరు చేయబూనిన గ్రంథమాలయందలి ప్రథమపుష్పమువలెనే యింకనితర గ్రంథములుకూడ మీరు లిఖింపదలచినట్లు తెలుపుట నన్నింపట్టుచున్నయటుల సంతోషము విస్తరిల్లుచున్నది. ఈ యన్ని గ్రంథములును బయలువెలువడి మోక్షసాధకములును లోకమునకు హితకారకములును మహానుభావులగు ప్రాచీనగ్రంథకర్తల సౌభాగ్యతాప్రభావ ములకు ప్రకాశకములును నయి యభివృద్ధినొందు నటులు సంధింతుము గాక. ''

Dewan Bahadur Y Janakiramiah Pantulu Garu, Retired District and Sessions Judge, Bezwada writes on 5-3-11·—

« తము మాధవనిదా, మును అక్కడక్కడ చదివినాడను. చాల బాగుగానున్నది. ఈగ్రంథమును బట్టిచూడగా యింకా మరికొన్ని గ్రంథ ములు వెలసగా ప్రచురపఱచుచున్నట్లు కనపడుచున్నది. మీయుద్య మము నిండా లోకోపకారకముగాను చాల శ్లాఘనీయముగానువున్నది. మీ యుద్యమము జయప్రదముగా నెరవేర్చునటుల పరమేశ్వరుడు అనుగ్రహించు గాక. ''

M R Ry J Gourinadha Sastri Garu B A, 1st Grade Pleader, Masulipatam, writes on 2-3-11 -

"మీ యుద్యమము చాల శ్లాఘనీయము మీ మాధవనిదానమును నేను అక్కడక్కడ చూచినాను మీరుచేసిన తెనుగు వ్యాఖ్యానము సవువారికి చక్కగా బోధ అయ్యేటట్లు వ్రాయబడినది. అమూల్యమైన ఈ పూర్వగ్రంథము బహుజనులకు లభ్యమై ఉపయోగములోనికి వచ్చుటట్లు మీరు చేసినవారు అయినారు తెనుగు వైద్యులు నిదానముగా ఈ మాధవనిదానమును చదువుకొని తమ జ్ఞానమును వృద్ధిచేసుకొని తిల్లాభిమును అందరికి గలుగ జేయుదురని తలచుచున్నాను అచ్చున్ను బైండింగున్నూ చాలా ప్రశస్తముగా నున్నవి. పుస్తకము కెత్తిట్టినవారికి కొంత జరువవగది కిందబెట్టి విక్రయడము లేదు"

M R Ry Vavilakolanu Subbarow Pantulu Garu, Telugu Pandit, Paesidency College, Madras writes on 25-4-11 --

మీరు నాయందత్యంతప్రేమతో నొసంగిన మాధవనిదానమునకు గొంత గ్రంథమును పఠించి చాలసంతసించితిని. సంస్కృతభాషయందుండు సమస్త గ్రంథంబులన్నియు దేశభాషలలోనికి నాగ్యయాశోవృద్ధికిన్ని యిట్లు తెలిగింపం బడవలయుట యావశ్యకము. అట్లు తెలిగించువారు అద్వితీయముగ జక్కగ దెలిసినవారుగ నుండవలయును వైద్యశాస్త్రము సామాన్యజన దుర్గ్రహము. నిజమగు జ్ఞానము లేనివారి టీకలుంతయు గూడ హేయము. నిష్ప్రయోజనము సాంప్ర దాయము వంశపారంపర గతియును, గురుముఖలబ్ధమును గాక, సంప్రదాయమెరుంగక టీకలుగ ముద్రింపబడిన వైద్యగ్రంథములజూచి చికిత్సచేయుటగాని నచ్చు నట్టి గ్రంథములు సభిజ్ఞులచే వ్రాయబడియుండ లేని గలుగు కీడుల జేయుగ వర్ణింపవలయునా? సత్సంప్రదాయజ్ఞులు వ్యాఖ్యానసమేతముగ స్వానుభవమున గోచరించిన విషయంబులతోడ విపులముగ విషయవిచ్చయొన రించినచో లోకోపకారముగ నుండును మీ వ్యాఖ్యాన మిట్టిదైయున్నందునను బాలసంతోషించితిని వ్రాయబడిన భాషయు బండితులకును పామరులకును సులభముగ నర్థమగుచున్నది. వ్యవహారప్రయోగములతో పథ్యాపథ్యము ఔషధ ప్రక్రియాబోధకములగు గ్రంథములగూడ నిట్లు లేగవ్రాయించి ప్రకటించి లోకోప కారమొనర్చి శాశ్వతకీర్తిధాములగుదురు గాకయని ప్రార్థించుచున్నాడను

PRESS OPINIONS.

———o———

"The Madras Mail" dated 27th April, 1911, says —

This is a translation, with commentaries, into Telugu of a well known classical Sanskrit work on the diagnosis of diseases, by Ayurveda Marthanda, Bhishangmani Pandit D Gopala charlu, Principal of the Madras Ayurvedic College The author ship of the original Sanskrit work has been hitherto attributed to Sri Madhavacharya, the great Sringeri Guru of the fourteenth century, who helped in the founding of the Vijianagar Kingdom But Pandit Gopalacharlu is of opinion that it was written by a Mahrata physician, named Madhavakar, whom he assigns to the 8th century A D The work is undoubtedly an ancient one, having been, according to Professor Wilson, translated into the Arabian language through Persian sources with the famous medical treatises of Charaka, by the Mahomedan Doctors of Baghdad Pandit Gopalacharlu's translation is literal, but easy and clear, and ought to be of great use to practitioner's of the indigenous system, as the several local Telugu names of diseases, with their English equivalents wherever possible, are given Diagnosis is the least understood part of the practice of medicine amongst indigenous medical practitioners, and it is to be hoped that this work will be largely utilised by them The preparation of the work was undertaken by the Pandit at the instance of Sir S. Subramania Iyer, C I E, and the Hon'ble Mr. V Krishnasawmy Iyer, whose interest in Hindu medicine is well known. Pandit Gopalacharlu will be doing a great service to the cause of Hindu medicine if he will follow up his present work with translation of other standard Sanskrit medical works

———

"The Hindu," Madras, dated 17th March 1911, says —

Madhava Kara's 'Madhava Nidana' is a famous treatise on the Ayurvedic system of Pathology It is the only comprehensive work of the kind. In fact, in all Ayurvedic literature, there is not another work solely devoted to the diagnosis of diseases There are several books that treat of disease and diagnosis, but a detailed treatment of diagnosis by itself is to be found only in this notable work There is a translation of this work in Arabic, and Professor Wilson is of opinion that this translation might have been either from the original Sanskrit or from a subsequent Persian rendering The Arabic translation is dated 775 A D and there is enough internal evidence in the work to show that it must have been written at least two centuries before the date of the translation The question of the date of the work has engaged the attention of eminent savants like Dr Rudolf Hœrnle, M.A, Ph D, C.I.E. late *Principal of the Calcutta Madrasa, Dr P C Roy and others*, and they are all of the opinion that it could not be later than the 6th century The termination "Kara" to the name of the author suggests that he must have belonged to Central or Northern India Though a compilation from several older works, the method and treatment of the subject are the author's own That the exposition is thoroughly scientific will be readily recognised on all hands So great was the appreciation of the treatise at the time of its publication and since, that there have been several commentaries on the work in Sanskrit Among the earlier commentators may be mentioned Srikanta Datta, Vijaya Rakshita, Vachaspathi and Vydya Kalidasa The Sanskrit original and Sanskrit Commentaries did not help a popular understanding of the subject, and a Vernacular rendering was a long-felt want in the Ayurvedic world It was reserved for Pandit D. Gopalacharlu, A.V.S Ayurveda Marthanda, Bhishangmani, Principal of the S K P D, Ayurvedic College

Madras, to bring out a Telugu commentary of this renowned work. Of this Commentator's eminent qualifications to undertake the task,much need not be said He is the greatest Ayurvedic Doctor and Scholar, at all events on this side of the country He combines in himself the western zeal and enterprise and the eastern profundity of lore Of the many achievements of the Pandit in the unexplored field of ancient Ayurveda, this work is one We commend the scholarly introduction he has written to the careful study of all lovers of ancient wisdom In the original, the several stages of the diagnosis of disease are dealt with in order. In the first section, the Etiology of diseases is explained This is followed by a consideration of the premonitory symptoms of diseases Then comes symptomology and full diagnosis Experimental treatment is another part of the work, course of disease, the next, followed by complications and sequel, relapse, varieties, epidemics, prognosis, and the geographical distribution of diseases Diseases such as general diseases, mental diseases, special diseases, Children's diseases, toxicology or diseases of poisoning, and female diseases are all treated in order Mr Gopalacharlu has drawn upon his vast stores of knowledge, acquired by laborious study and extensive practice, in the preparation of his commentary, and no wonder there is much that is original in what he has done though by way of annotation. He has utilised materials gathered from the standard works such as Charaka, Susruta, Haritha, Bhaluki, Vakbhata and Atri. The work leaves nothing to be desired and we have the great est pleasure in welcoming this contribution to Ayurvedic literature. It is the first of the Ayurvedasrama series and there are already several other works to which the Pandit has set his hand A work on pulse and pulse feeling is in preparation and will issue shortly We wish the author every success in his undertakings

---

"The Madras Times" dated 24th March 1911, says —*Nidana Dipika*

Pandit D Gopala Charlu, the popular Ayurvedic physician of Madras, has brought out a useful work, named "Nidana Dipika," on the etiology of diseases It purports to be a commentary in Telugu on the ancient standard Sanskrit work "Madhava Nidana," but is really more than a commentary, In that the author draws largely on his profound and unrivalled Ayurvedic lore in the elucidation of the science treated of in the original In an able introduction, which is at once instructive and interesting, he examines the question of the authorship and age of "Madhava Nidana," and his intrepid research refutes the current theory that the celebrated Madhava Charya of Vedantic fame is the author, and ascribes it to one Madh avakar of far greater antiquity and an author of other learned treatises. The introduction amply repays perusal, and we have no doubt that the age of the original work which the learned Doctor so courageously shifts back by several centuries will engage the attention of competent savants He further establishes the fact that the original work is itself a compilation, but the only exhaustive compilation, of widely scattered authoritative pronouncements of Rishis and learned writers who in the earliest ages of Indian civilization are believed to have handed down the science of Hindu Medicine Our author with his indomitable energy, recognizes that in this part of the country all Ayurvedic learning is stowed away in difficult Sanskrit books and is engaging himself, he says in his preface, in writing and publishing Telugu expositions of the several branches of Ayurveda; and the book under review is the first of the series, some of which are in various stages of progress. He commands facilities for his self imposed task which others perhaps do not command He conducts a free Ayurvedic Dispensary and an Ayurvedic College under the auspices of Sree Kanyaka Parameswari Devasthanam's Managing Committee,

and has daily to handle the theory and practice of Hindu Medicine, his pupils in the College hailing from remote provinces of India with a respectable knowledge of Sanskrit and undergoing a highly advanced course of Medical instruction. It is to be hoped that translations of the present work and of those that may follow will appear in the other vernaculars of the Province. Practitioners of Hindu Medicine, to whom a knowledge of the predisposing causes of diseases, their progress and development and their proximate and remote results when they are unchecked, is all essential, and to whom Sanskrit works are of no avail, cannot but find Dr Gopala Charlu's production of infinite help. In a word, its effect must be to convert quacks into genuine physicians so far as the elements of human ailments noted above are concerned.

"Kistna Patrika" dated 10th March, 1911, says —

చెన్నపురి ఆయుర్వేద కాలేజి ప్రిన్సిపాలును యస్. కే. ప. డి. హాస్పిటల్ ప్రధానవైద్యులును త్రిసరోజాడి ఆయుర్వేద విద్యాపీఠ సభ్యులును సుశ్రుత అష్టాంగ ప్రకాశిక పథ్యాపథ్య గ్రంథములకు వ్యాఖ్యాకర్తలును నగు నాయుర్వేదమార్తాండబిరుదాంకిత పండిత డి గోపాలాచార్యులు ఎ. వి. యస్. గారు మాధవకరునిచే రచియింపబడిన రుగ్వినిశ్చయమును మాధవనిదానమును వైద్యగ్రంథమును మధుకోశ పంజికా ఆతంకదర్పణాది వ్యాఖ్యానముల ననుసరించి విపులముగ విశేషార్థములతో వ్రాయబడిన నిదానదీపికయను నాంధ్ర వ్యాఖ్యాన సహితముగ ప్రకటించి ఆంధ్రలోకమునకెల్ల తమ పాండిత్యప్రభావమును భాషాభిమానమును మానవసేవనిరతిని వెల్లడించిరని తెలియజేయుటకు సంతసించుచున్నారము వీరీగ్రంథముఖమున వ్రాసిన భూమికయే వీరిపాండితిని నిఘంటుసజ్ఞానమును జేనోళ్ల చాటుచున్నది వీరు గ్రంథకర్తృవిచారము జేయుచు విద్యారణ్య మాధవాచార్యులు మాధవనిదానగ్రంథకర్తయని లోకప్రతీతి యున్నను అట్లూహించుటకవకాశములు లేవని సప్రమాణముగజూపి

క్రీ. పూ. సమారము 8, 6-వ శతాబ్దములయందుండి యుండిన మాధవకరుడు మధ్యదేశమునందు జన్మించిన వైద్యశిరోమణియని నిరూపించిరి. అకాలమునందే రోగపరీక్షను జేసి రోగనిశ్చయమును జేయగలుగుటకు తగిన రోగపరిజ్ఞానము వ్యాపించియుండుట అత్యద్భుతము. వైద్యశాస్త్రమునకంతకును రోగనిర్ణయజ్ఞానమే మూలము. మన ప్రాచీనులు ప్రతివిషయమును శాస్త్రీయపద్ధతులమీద కూలంకషముగా పరిశోధించి సర్వశాస్త్రములకు బునాదివేసి శాశ్వతకీర్తిని బడసిరి. ఈగ్రంథము లన్నియు గహనమగు సంస్కృతభాషయందు గ్రంథింపబడియుండుటచే వర్తమానకాలపు వైద్యులు శాస్త్రజ్ఞానమెంతమాత్రమును లేక వినికిడివలన వచ్చిన స్వల్పజ్ఞానముచే ఆయుర్వేదశాస్త్రమునకెంతయును నపకీర్తి దెచ్చుచున్నారు. మనదేశీయులకు నానాటికి ఆయుర్వేదమునందు విశ్వాసము క్షీణించుటకు కారణమిది. వ్యాధియొక్క నిజస్థితిని నిర్ణయించుటకు నిదానాది పంచలక్షణములును నాడిమొదలగు విశేషపరీక్షలును తెలియక యేవో నాలుగు మందులు శంఖభస్మములుగల సంచినిచే బూనిన కుక్షింభరులచే బవిత్రమగు ఆయుర్వేదము జిక్కినప్పుడు వ్యాధిపాలగుటలో ఆశ్చర్యమేమియును లేదు. ఇట్టి స్థితిలో గోపాలాచార్యులవారు మాధవనిదానము వేదవాణిపాలిటి సెన్నిధివలె యున్నది. వైద్యులకేగాక శాస్త్రజ్ఞానముగోరు ప్రతివిద్యావంతునకు నీగ్రంథము మిగుల సహాయకారిగ నుండుననుటకు సందియము లేదు. విద్యార్థులకు ఆయుర్వేదవిద్యయందభిరుచిని ఆసక్తిని గల్పించి తద్విద్యావ్యాపనమునకు దోడ్పడగలదు. ఇందలి ఆంధ్రీతాత్పర్యము సుస్పష్టమనుగమైన భాషగా వ్రాయబడినదగుటచే ఆంధ్రభాషాసామణికి నూతనాలంకారమై వెలయుచుండును. ఈగ్రంథము, సిద్ధమై 500 పుటలు గలిగియున్నను మూల్యము మాత్రము మూడురూప్యములకే నిర్ణయించుట జూచిన ఆయుర్వేదశాస్త్రి ప్రకాశానందాచార్యుల వారికిగల యాసక్తియే విశదమగుచున్నది.

ఆయుర్వేదాశ్రమం

స్థాపితము : 1898.] [మదరాసు.

ఇందులో చెప్పినవిగాక ఇంకను అనేక మందులు మాయొద్ద గలవు.

ఇందు కనుపరచిన ధరలలో ప్యాకింగు, పోస్టేజిఖర్చులు చేరలేదు

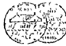
స్థాపకులు : వైద్యరత్న

పండిత డి. గోపాలాచార్లు

Calcutta Gold Medal

ప్లేగు! ప్లేగు!! ప్లేగు!!!

మహామారి (ప్లేగు) నుండి ఎంతమాత్రము భయము లేదు.

శ్రీ గద్వాలమహారాణిగారి మొక్కచే బంగారుపతకమును బహుమానము పొందిన మా ప్లేగుమందులను గడచిన 25 సంవత్సరములుగ బర్మాదేశము మొదలు మండలి పలుభాగములయందు ఉపయోగించి అనేక ప్రాణములను రక్షించినది.

మరియు వేనవేలు యోగ్యతాపత్రములను పొందినారము. అనేకమందిని మరణబాధనుండి తప్పించుటయే మా ప్లేగుమందులకు ఎంతటి ప్రాశస్త్యమునకు కారణము.

ప్లేగుగల ప్రదేశముల దీనిని మీరు చెప్పినప్రకారము సేవించుచుండిన, ప్లేగుబాధ యెంతమాత్రమును బాధించదు. చిన్నపిల్లలు, పెద్దలు, గర్భిణీ స్త్రీలు కూడా సుపయోగించవచ్చును.

ప్లేగు జ్వరములకు

హిమాద్రిపానకము	పెద్దసీసా 1-కి	1-4-0
,,	చిన్నసీసా 1-కి	0-12-0

ప్లేగు బొబ్బలకు

శతధౌతఘృతం	పెద్దసీసా 1-కి	0-14-0
,,	చిన్నసీసా 1-కి	0-10-0

ప్యాకింగు ఖర్చులు వేరు. కొనువారే భరించవలెను.

వ్యాధి పాప నియమములు.

సౌఖ్యమైనంతవఱకు దిక్కాన్నములు ఇచ్చినచో మందులు ఎల్ల పనికిరావు. [illegible]గడియైన సౌఖ్యము పడకగ కోరుకున్నచో మందులకియ్యక [illegible] గానే పలు [illegible]దుము.

2\. ఆర్యప్రధాన వైద్యులు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వీనికి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

3\. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] చేసినచో అంకమ [illegible] [illegible].

4\. రోగులు పురుషులు ఐనది స్త్రీలయినది, వయస్సు, శరీరతత్వముగా, [illegible] తెలిసినవరకు రోగోత్పత్తి కారణముగా, వ్యాధి ఎంతకాలముగా నున్నది, అన్నియు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వ్రాయవలెను.

5\. ఔషధములు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

6\. మందులు [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నష్టము [illegible] [illegible] [illegible].

7\. బుద్ధిగలవారు, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], మందు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

8\. ఏవ్యాధికైనను [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. పథ్యవిషయ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] తెలుసుకొని [illegible] [illegible] తెలుపుదుము.

9\. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible].

10\. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] యిచ్చెదము, [illegible] [illegible].

వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యులు

గారిచే సంస్కృతమునుండి తెనిగింపబడిన ఆయుర్వేదవైద్యగ్రంథములు

ఆయుర్వేదాశ్రమగ్రంథములు

మాధవనిదానము—సంస్కృతము, విపులాంధ్రవ్యాఖ్యానములతోకూడిన [illegible]
రోగనిదానములను తెలుపు గొప్పవైద్యగ్రంథము ... ... [illegible]

ఆరోగ్యశాస్త్రము—ప్రతిమనుజుని యెరుగవలసిన "ఆరోగ్యరక్ష" [illegible]
లను దానిచే రోగములు కలుగు [illegible] మార్గములను తెలుపు [illegible]
శరీరమునకు వ్యతిరిక్తమైన [illegible] వివరముగ [illegible] ... 2-8-0

ఆయుర్వేదపరిభాష — ఆయుర్వేదగ్రంథములలో వచ్చు [illegible]
పలుసిన విషయములు [illegible] 1-12-0

[illegible] ప్రకృతి [illegible] తెలుపు [illegible]
[illegible] ఇంగ్లీషు [illegible] ... 1-12-0

పథ్యాపథ్యములు—రోగములకు పథ్యాపథ్యములను తెలుపును ... 1-4-0

శారీరకశాస్త్రము—వైద్యశాస్త్రరీతిగా తెలుపును. వైద్యులకు [illegible]
[illegible] చూడదగిన [illegible] ... 1-8-0

[illegible] ... 0-10-0

ఆయుర్వేదప్రశస్తి—[illegible] తెలుపును ... 0-7-0

[illegible] వైద్యసంప్రదాయములను [illegible] 0-8-0

ఆయుర్వేదాంగశల్యతంత్రము—ఆయుర్వేదమున శస్త్రచికిత్స [illegible]
[illegible] దానిని నభ్యసించు మార్గములను బోధించును. ... 0-6-0

వస్తికర్మము—[illegible] స్వరూపమును, దాని [illegible]
[illegible] మార్గములను తెలుపును 0-5-0

ఆయుర్వేదచరిత్రము—ఆయుర్వేదమున [illegible] విషయములు [illegible]
[illegible] తెనుగు వచనగ్రంథము ... 0-5-0

ఆంధ్రవైద్యము—వైద్యశిక్షణము 0-1-6

శ్రీ ధన్వంతరయే నమః

భారతఖండమునందలి కలకత్తా, బొంబాయి, బనారస్, మద్రాసు మొదలగు పట్టణములయందు జరిగిన చిత్రవస్తు మహా ప్రదర్శనములలో బంగారుపతకములును, మొదటి తరగతి సర్టిఫికేటుపత్రములును, శ్రీ శ్రీ శ్రీ గద్వాలసంస్థానాధీశ్వరిగారివలన నూతనముగా ప్రత్యేకముగా నొక బంగారు పతకమునుగూడ బడసి లోకమున కెల్లడ మన్ననలందిన, ఖ్యాతిగాంచిన,

వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యులుగారి

ఆయుర్వేదాశ్రమము

వారు శాస్త్రోక్తముగ తయారుచేయబడిన

ఆయుర్వేద ఔషధములు.

చ్యవనప్రాశము.

బలహీనతను పోగొట్టి, వ్యాధులను రాకుండజేయుటకు అమోఘమైన ఔషధరాజము. ముసలివారికిని, నరములకును పుష్టి బలమును కలుగజేయును. మరియు రక్తమును వృద్ధిపరచును. వీర్యములను వృద్ధిపరచును. వెల సీసా 1-కి రు 3-4-0

వృష్యయోగము

ధాతువులను శుక్లమును బలపరచును; బలహీనులకు మిక్కిలి బలమునిచ్చును. స్వప్నస్ఖలనములను నిలుపును. శుక్లమును వృద్ధిపరచును; నపుంసకదోషములను పోగొట్టును. మాంసమునకు పుష్టినిచ్చును. ధాతుపుష్టి చేయుటలో ఘనతచెందియున్నది. అనేక వేలు విక్రయమాయెను. టిన్ను 1-కి రు 1-4-0

మా అమృతాపలకతైలమును శిరస్సునకు రుద్దుకొని సర్వదా వాడుచుండుడు.

అమృతామలక తైలము

విద్యార్థులకును దినాచారపరులకును మిక్కిలి యుపయోగకారి. మెదడునకు చక్కదనమును మెదడునకు మంచి బలమును, నేత్రములకు బలమును, చిత్తములకు పుష్టిని, సౌందర్యమును, కాంతిని కలుగజేయు అభ్యంగ తైలము. దీనివలన తలనొప్పులు, మంటలు, ఒంటితలనొప్పులు, కనుపలకు తిరగాడలును, కన్నుల గానుట, పుసులు కట్టుట, శరీరశోషయు మొదలగు ఉపద్రవములును, నివారణమగును. విద్యార్థులకును, గ్రంథములను సతతము గూర్చి పనిచేయు వారికిని సర్వదా సేవింపదగినది. వెల సీసా 1కి 1..0..0.

సప్తదంత చూర్ణము.

దీనితో రోజూ దంతధావనము జేసినయెడల, దంతములనుండి రక్తము కారకుండ చేసి, దంతములబంధనమును గట్టిపరచి సుఖముగ చేసి, గంటల వాపులకు మిగుల దార్ఢ్యమును గలుగజేయును. డబ్బా 1కి 0..4..0.

జంబీరరసాయనము.

నోటి నీరూరుట, తల తిరుగుట, రొమ్మునొప్పి, రొమ్ములో మంటపుట్టుట, కడుపులో త్రిప్పుట, వాంతియగుట, పసరు వెళ్ళుట మొదలగు పైత్యవికారములు అన్నియును పోవును. వెల బుడ్డి 1కి 0..10..0.

సుఖవిరేచనవటి

మలబద్ధకముగా నున్నప్పుడు రాత్రిభోజనానంతరము పరుండబోవునప్పుడు ఒక టిక్కిలను మంచినీళ్ళతో వేసుకొనిన మరునాటి యుదయమున సుఖవిరేచనమగును. మలబద్ధకమును బోగొట్టును. దూరప్రయాణములలో చేతనుండదగినది. సీసా 1కి 0..10..0.

అజీర్ణ పంచాననము

అజీర్ణమువల్ల కలుగు అనేక వ్యాధుల యందు నోటినీరూరుట, నిద్రలేకపోవుట, రొమ్ములోబరువు, నిస్త్రాణ, బలహీనము, కడుపునొప్పి మొదలగువానిని పోగొట్టును. కడుపులో భారముగనున్నప్పుడు మహా అజీర్ణపంచాననము చేర్చుకొనిన కాలములోనే పొట్టపేర్చడును. వెల టిన్ను 1కి 0..10..0

మం జీవామృతము నరములకు బలమునిచ్చును.

ప్ర వా ళ పి ష్టి

[illegible] పిత్త, పాండు, [illegible] వ్యాధులను నివారించును. [illegible]
వెల తులం 1-కి 6 అణాలు.

పం చా న న ర స ము

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] చేయును. [illegible] [illegible] [illegible]
వెల తులం 1-కి 10 అణాలు.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. వెల బుడ్డి 1 కి 10 అణాలు.

విం గ్రి కే లా

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. ఇది ప్రసిద్ధమైన [illegible] [illegible].
వెల బుడ్డి 1 కి 10 అణాలు.

నే త్ర చం ద్ర

[illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible]. వెల బుడ్డి 1-కి 10 అణాలు

బా ల సం జీ వ ని వ టి

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. ఇది [illegible] [illegible] ప్రసిద్ధమైన [illegible].
వెల బుడ్డి 1 కి 10 అణాలు.

మా [illegible] సకలరోగములకు మందులు.

భృంగవటి (శిరోరోగములకు సంజీవని.)

భృంగవటి మనుబాల వసుల్లిమార్గసుమంది తీసుకొని ప్రయోగించిన తల నొప్పిలేని, పక్కనొప్పి, గుండెనొప్పి, జాఠరవాతము, మూర్ఛలను పోగొట్టునట్టు పనిచేయును, మాటిమాటికి వచ్చుచుండు వ్యాధులను నివారణ చేయును, పైత్యశిరోరోగములను తీసుకొని, ఇటువంటి అత్యద్భుతములుగల శిరోరోగములను పొందలేని నక్కగ చేయును. మరియు మాత్రలకు బల్లపైన సమయమున బలమును కలుగ చేయును. వెల డబ్బా 1 కి రు 1-12-0.

చందనాసవ

మూత్రబంధము మొదలగునవి, మూత్రకృచ్ఛ్రము మొదలగు వ్యాధులతో నమేత విధములుగు పచ్చని ప్రమేహములను, గర్భదోషములను, శ్వేతకుష్ఠ రోగములను, మరియు నాడీదౌర్బల్యములను శక్తిలోపములను పోగొట్టును. వెల సీసా 1 కి రు 2-0-0.

స్వర్ణవంగము

శుక్లనష్టములను, స్వప్నస్ఖలనములను, బోగపోటులను నివారించును. చిరకాలపు శిరోరోగములను ధ్వంసము చేయును. తులము 1 కి రు 1-0-0

ప్రమేహభంజని

మధుమేహము, బహుమూత్రము మొదలగు ప్రమేహవ్యాధులను పోగొట్టి, శరీరమును ఎట్టి దుష్పరిణామములు రోగికి శరీరమునకు కలుగనీయకుండ నివారణ చేయును. నిరుపద్రవమును నిశ్చయముగా గుణమును ఇచ్చును. తియ్యని పదార్థముల వలన ఉత్పన్నమగు వ్యాధులను పోగొట్టును. 10 రోజుల మందు రు 3-0-0.

కూష్మాండలేహ్యము
(క్షయరోగములకు సంజీవని)

ఎండిపోవు స్వభావముగల బిడ్డలకును, పెద్దలకును, మాంసమును పుష్టినిచ్చును. క్షయ, ఉబ్బసము, దగ్గులకు మిగుల మేలు చేయును. రోగిలకు మంచి బలమునిచ్చును. సీసా 1 కి రు 2-0-0.

మా వ్యవసాయము ధాతుపుష్టి చేయును.

సిద్ధమకరధ్వజః!

ఈ మందువలన, అస్వస్థతకనుగు బలమును, తెగిపన నరము నరములకు శక్తియునుకలుగును. సూతికము నిది నష్టపు కటరోగములనుకు శాస్త్ర సిద్ధ్యక్షణి ఔషధమును తేజస్సును కాంతిని కలిగించును అనుభవసిద్ధము. ఉదయాన్నడి మూత్రములు, బంగారు ప్రదరరోగములు చేరినది. క్షయము మున్నగు ఘనమైన వ్యాధులకును దివ్యౌషధము.

వెల 30 మాత్రలు డబ్బి 5 రూ॥ 60 మాత్రలు డబ్బి 9 రూ॥

భృంగామలకతైలము

దీనితో తలంటుకొనినను, నస్యము చేసినను, శిరోరోగములు నశించును. శిరోరోగమును, అక్షిరోగమును, దృష్టిమాంద్యము, అపస్మారాదులును నశించును. తలవెంట్రుకలను నల్లగానుండునట్లు చేయును.

ధర 1 సీసా డబ్బి 0-0-0 6 అర్ధసీసాలు డబ్బి 1-4-0 రూ

పంచతిక్తగుగ్గులుఘృతము

సకల నవ్యమైన వాతరోగములకు ప్రామాణికము. మరియు కుష్ఠరోగములు, నాడీవ్రణములు, గండమాలలు, భగందరములు, సహాయవ్యాధులు మున్నగువానిని నిర్మూలము చేయును.

వెల సీసా 1-కి రు. 6-0-0.

జీర్ణాశ్చర్యకరముగు వృష్యగుణోపేతముగు బలకరమును ధాతువృద్ధిని కలిగించును.

రక్తశోధక

సవాయి మేహ కుష్ఠులకున్, దరిద్రవ్యాధులచేతను ... రక్తము చెడిపోయిన రక్తమును శుద్ధిపరచును. ... మేహ ... బలమును ... వెల సీసా 1 కి రు 3-0-0.

సిద్ధమకరధ్వజ రసాయనము

... వెల తులము 1 కి రు 8-0-0.

విచిత్ర రత్న లేపం

బాలింతలకు ... సవాయి పుండ్లు, ... పుండ్లు, భగందర వ్రణములు, గండమాలా వ్రణములు, ప్రక్కలయందు ... సామాన్య వ్రణములు, స్త్రీల ... వ్రణములు ... మానును. వెల డబ్బి 1 కి రు 2-0-0.

నాడీ వ్రణాంతకి

నాడీవ్రణములకు ... ఉపయోగించి జీవితము సార్థకము. ఔన్సు 1 కి ... రూపాయలు.

హారణపాకం

... ముతో ... రు 3-0-0

మా ఔషధశాలలో స్త్రీల ... గలుగుచున్నవి.

చ్యవనప్రాశన

(ఉబ్బసములకును, కాసలకును, క్షయమునకును మంచిది)

ఉబ్బసమ్ములకును, దగ్గులకును, క్షయమునకును నాడీ సంబంధ రోగములకును మంచిది. ఇది బలమును వృద్ధి చేయును. రక్తమును శుద్ధిచేసి శరీరమునకు పుష్టిని కలుగజేయును. స్త్రీలకును బాలురకును వృద్ధులకును ఇది మిక్కిలి ఉపయోగకరము. వెల తులా 1-కి రు 3-0-0.

నా శౌ రి క్త ము

బాలురకు కూడ ఇది పనిచేయును, బలహీనతను పోగొట్టి రక్తవృద్ధిని కలుగజేయును, దీనిని తప్పక బాలురకు సేవింప జేసిన ప్రతి వ్యాధిని నివృత్తి జేయును. వెల 1-కి రు 2-0-0.

పంచగుణతైలము

ఉబ్బసరోగమును, దగ్గురోగమును, పురాణజ్వరములను, శూలలను, కీళ్ళనొప్పులను, శిరోభారమును, శరీరతాపమును, ఉపశమించును. ఇది మిక్కిలియు ఈ తైలము వాడిన తరువాత అభ్యంగనము చేసినచో గుణమగును. మా యొక్క చలువచేయు శక్తి గలది. వెల సీసా 1-కి రు 6-0-0.

అ శ్వ సీ వ టి

(అన్నివిధ జ్వరములకు రామబాణము)

ప్రతిదినము వచ్చు జ్వరములకును, దినము విడిచి దినము వచ్చు జ్వరములకు, మూడు దినములకు వచ్చు జ్వరములకు, చలిజ్వరములకు, విషమజ్వరములకు మిక్కిలి అతిశీఘ్రముగా మాన్చును. బుడ్డి 1-కి 0-12-0.

మా స్వర్ణవంగము వివాహాలకు తగు రోగములకు దివ్యౌషధము.

అశోకవటి.

స్త్రీలకు బహిష్టులను తొలగించుటకు మహోత్కృష్టమైన యౌషధము. బహిష్టు సంబంధమగు నొప్పులున్ను ఇతర బాధలు … గర్భాశయ … మునకు సంబంధించిన రోగములచే పీడితులవలన సౌభాగ్యమగు సంతానము కొల్పోవుటకు … మహాశక్తివంతమైన … గర్భస్థశిశువు … సుఖప్రసవమును …సేవించిన … వెల 1 కి 1-8-0

మాతృబలంగళ రసాయనము

(గర్భిణీస్త్రీలకు సంజీవి)

గర్భిణీ స్త్రీలకు అనేక బాధలచే సంభవించు … గర్భ వ్యాధులున్ను బలక్షీణమును పోగొట్టును. … గర్భ … కలుగచేయును. … ప్రసవానంతరము … స్త్రీలకు … సులభముగ ప్రసవము కలిగించుటలో గర్భిణీ స్త్రీలకు సంజీవి యనదగును. వెల బుడ్డి 1 కి రు 1-12-0

అబలాసంజీవని.

(స్త్రీలకు గలుగు మదమూర్ఛలకు సిద్ధౌషధము)

యువతులగు స్త్రీలకు నేకకారణములచే గలుగు మానసిక విభ్రమములను … మూర్ఛలను అపస్మారములను తొలగించును. వెల బుడ్డి 1 కి రు 1-12-0

స్వర్ణక్షార ద్రావక రసము

చిరకాలమునుండి యున్న అజీర్ణవాతములను పోగొట్టుటకు … ప్రసిద్ధి. కడుపుబ్బరమును పులితేపులను పోగొట్టును. 14 ప్రొద్దుల మాత్రలు రు. 1

మా … ఒకసారి తప్పక పరీక్షించి చూడుడు.

నారాయణ తైలము

పక్షవాతి [illegible] కీళ్ళనొప్పులు, వాపులు, [illegible] మొదలగు [illegible] నొప్పులు [illegible] నివృత్తి [illegible].
సీల సీసా 1 కి [illegible] 2-0-0

ఆగ్రేయ వటి

[illegible]

[illegible] -14-0.

స్వర్ణ [illegible] వటి

[illegible]

[illegible] 1 కి 0-12-0.

శాంఖుల వటి

[illegible]

[illegible] 60 మాత్రలు గల సీసా 10 అణాలు.

అశోక ఘృతము

స్త్రీరోగములను [illegible] నొప్పిని [illegible]
[illegible] సీల సీసా 1 కి రు 5-0-0.

మా [illegible] నమ్మవద్దు.

మృగమదవటి

బలకరమయిన యీ కస్తూరి మాత్రలు ప్రతికుటుంబములో నుంచదగి నవి. సకాలములలో నీమాత్ర లుపయోగించుటవలన ప్రాణాపాయము తొలగును. మూర్ఛలను నివారించును, శ్వాసకోశము, ప్రసూతివ్యాధులు, సన్నిపాత రోగములను పోగొట్టును. 1 సీసా రు. 1-4-0.

సిద్ధశూలసంజీవని

సకలశూలలను, ఉదరశూలలను, వాతశూలను, పోగొట్టును, ప్రత్యక్షఫలము గలది. అజీర్తియును పోగొట్టి, శరీరమునకు రక్తమును పెంచును. సీసా 1-కి రు. 12.

కదళీకందపాకం

రక్తవిరేచనములను, నోటివెంట ముక్కువెంట పండ్లసందుల రక్త ముపడుటను, రక్తకాసమును, రక్తమూత్రమును, శరీరదాహమును, వెనుకకాళ్ళు అరకాళ్ళు అరచేతులమంటలను, మూత్రనాళ మందలి పోట్లు మంటలను పోగొట్టును. సెగరోగులకు గల మూత్రపుమంటను హరించును. చాలా మంచిది. టిన్ను 1-కి రు. 2-0-0.

శ్రీధన్వంతరి ఛాయాపటము.

ఈపటము నుంచుకొన్న గృహములందు ఆరోగ్యము వృద్ధియగు నుగాన దీనిని ప్రతికుటుంబమువారును ఉంచుకొనతగి యున్నది. వెల. రు 0-4-0. ప్యాకింగు, పోస్టేజి ఖర్చులు ప్రత్యేకము.

వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యులు గారి

ఆయుర్వేద గ్రంథములు [illegible]

శాస్త్రీయములైన [illegible]

గ్రంథము పేరు	రూ.	అ.	పై.	గ్రంథము పేరు	రూ.	అ.	పై.
[illegible]	10	0	0	[illegible]	0	8	0
[illegible]	10	0	0	[illegible]	10	0	0
[illegible]	10	0	0	[illegible]	10	0	0
[illegible]	15	0	0	[illegible]	10	0	0
[illegible]	3	0	0	[illegible]	10	0	0
[illegible]	1	0	0	[illegible]	2	0	0
[illegible]	0	8	0	[illegible]	3	0	0

[illegible]		[illegible]	26	0	0
[illegible]		,,	18	0	0
[illegible]		,,	20	0	0
[illegible]	1	[illegible]	1	12	0
[illegible]		,,	3	0	0
[illegible]	50	[illegible]	4	14	0
[illegible]					
[illegible]	50	,,	1	0	0
[illegible]	25	,,	1	0	0
[illegible]	35	,,	0	12	0
[illegible]	15	,,	2	0	0
[illegible]	25	,,	1	8	0
[illegible]	1	పౌను	3	0	0
[illegible]		,,	5	0	0
[illegible]		,,	2	0	0

త్రిఫలాఘృతము	నేత్రరోగములకు	1 పౌను బుడ్డి	6	0	0
పంచగవ్యఘృతం	అపస్మారాదులకు, కొదదుబలయునదు	,,	4	0	0
బ్రహ్మీఘృతము	అపస్మారరోగములకు, బుద్ధిశుద్ధికి	,,	6	0	0
అశ్వగంధాదిఘృతము	ధ్వజభంగ, బలక్షీణతలకు	,,	4	8	0
మహాతిక్తఘృతం	కుష్ఠములకు, రక్తపిత్తాదులకు	,,	2	0	0
పునర్నవాసవం	పాండురోగ, ఉబ్బు, గుల్మాదులకు	,,	2	8	0
లోహాసవం	రక్తవృద్ధికి	,,	2	8	0
కేసరాసవం	ధాతురోగములకు	,,	4	0	0
దశమూలారిష్టం	వాతరోగములకు	,,	3	0	0
బలారిష్టం	వాతరోగములకు	,,	4	0	0
మహాతైలం	వాతరోగములకు	,,	4	0	0
నారాయణతైలం	,,	,,	4	0	0
పిండతైలం	రక్తవాతమునకు	,,	6	0	0
అశ్వగంధాదిరసాయనం	అగ్నిమాంద్యమునకు, పుష్టికి	,,	3	0	0
చ్యవనప్రాశలేహ్యం	క్షయ, దగ్గు, పీనసాదులకు	,,	3	0	0
శిలాజిత్లేహ్యము	అరోచకము, జీర్ణశక్తి, దేహపుష్టికి	,,	8	0	0
ఆమలకాదిలేహ్యము	పైత్యప్రకోపములకు	,,	2	8	0
బ్రాహ్మీలేహ్యము	బలహీనతకు, ధాతుపుష్టికి	,,	3	0	0
త్రివృల్లేహ్యము	కామిలాదులకు, మలబద్ధమునకు	,,	3	0	0

ఇంకను అనేక మందులు గలవు.

అన్నిటికిని ప్యాకింగ్ పోస్టేజి ఖర్చులు ప్రత్యేకము.

మేనేజరు,

వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యులుగారి

ఆయుర్వేదాశ్రమం,

11, ఆచారప్పన్ వీధి, జీ. టి., మదరాసు.

The Arrow Press, Mount Road, Madras.

Bombay Gold Medal   Gold Medal

కలరా! కలరా!! కలరా!!!

శీఘ్ర గుణదాయకము! { నిశ్చయము!! / సత్యము!! } అతివారకము!!!

మా కలరామందులు అనేక సర్టిఫికేటులచే గొప్పవానిగా చేసి బొగడబడియున్నవి.

ఈ రాజధానిలో నీకలరావ్యాధికై యున్న ఉపయోగించు మందులలోనెల్లా మా కలరామందులు శ్రేష్టమైనవని ఖ్యాతి గాంచినవి.

మా మందులు కలచోట కలరా లేకుండ చేయవచ్చును. మేము అనేకవేల జనులకు యిచ్చి మా మందుల మహిమను తెలిసికొనియున్నాము అనుట అతిశయోక్తిగా యెంచకూడదు. పసిబిడ్డలు మొదలు పెద్దలకును, గర్భిణీస్త్రీలకుకూడా నుపయోగించవచ్చును. ఇతరమందులవలె మూత్రము బంధించుట మొదలగు దుర్గుణములు యుండుటలేవు.

కర్పూరాద్యరిష్టం	0_12_0	సెట్టు
విషూచిసంజీవని 13 మాత్రలు	0_6_0	1_2_0

ప్యాకింగు పోస్టేజి వేరు, కొనువారే యివ్వవలెను.